

Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет імені
Юрія Федьковича

Наталія АНІШКО, Оксана СМІК

ЗАМКОВИЙ ТУРИЗМ

Начальний посібник

У двох частинах

Частина 1

Чернівці

Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича
2026

УДК 338.483.12:728.81](075.8)

А 673

Рекомендовано Вченою радою
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
(протокол № 4 від 30 березня 2026 р.)

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Ярослава АТАМАНЮК, кандидатка географічних наук, доцентка кафедри географії та природознавства Карпатського національного університету імені Василя Стефаника;

Роман ГИЩУК, кандидат географічних наук, доцент кафедри менеджменту, міжнародної економіки та туризму Чернівецького торговельно-економічного інститут КНТЕУ;

Наталя АНДРУСЯК, кандидатка біологічних наук, доцентка кафедри географії та менеджменту туризму Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, співвласниця туристичної агенції «Buktravel»

Аніпко Н. П., Смик О. С.

А 673   Замковий туризм : навч. посіб.: у 2 частинах. Частина 1. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. 2026. 156 с.
ISBN 978-617-8703-73-8

У виданні висвітлено теоретико-методологічні засади розвитку замкового туризму. Розглянуто класифікацію замків і фортець, їх архітектурні особливості, географічне розташування та історичний розвиток. Описано об'єкти замкового туризму в Україні та країнах Європи (Західна, Північна, Південна). Використано сучасні підходи до представлення цих об'єктів у туристичній діяльності.

Для фахівців у галузі географії, рекреації і туризму, працівників туристичних компаній, викладачів, аспірантів, студентів географічних та економічних факультетів вищих навчальних закладів.

УДК 338.483.12:728.81](075.8)

ISBN 978-617-8703-73-8

© Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича, 2026

© Аніпко Н.П., Смик О.С., 2026

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
1. ЗАМКИ ТА ФОРТЕЦІ В ТУРИЗМІ.....	7
1.1. Об'єкти замкового туризму.....	7
1.2. З історії середньовічних замків та фортець.....	11
1.3. Архітектурні стилі середньовічних замків та фортець.....	12
1.4. Класифікація оборонних споруд.....	17
1.5. Місце розташування замків та фортець - фактор їх туристичної привабливості.....	18
1.6. Особливості використання замків та фортець в туризмі.....	24
1.7. Туристичний потенціал руїн замків та фортець.....	36
<i>Запитання та завдання для самоконтролю.....</i>	<i>39</i>
2. ЗАМКОВИЙ ТУРИЗМ В УКРАЇНІ.....	41
2.1. Замки та фортеці України: географія та зв'язок із природним середовищем.....	41
2.2. Туристичне використання замків та фортець України.....	54
2.3. Фестивалі в замках та фортецях України.....	67
2.4. Музеї в замках та фортецях України.....	72
2.5. Військово-історичний туризм в замках та фортецях України.....	79
<i>Запитання та завдання для самоконтролю.....</i>	<i>84</i>
3. ОБ'ЄКТИ ЗАМКОВОГО ТУРИЗМУ В КРАЇНАХ ЄВРОПИ.....	86
3.1. Замки та фортеці Європи.....	86
3.1.1. Західна Європа.....	87
3.1.1.1. Франція.....	87
3.1.1.2. Німеччина.....	92
3.1.1.3. Австрія.....	94

3.1.1.4. Швейцарія.....	96
3.1.1.5. Великобританія	98
3.1.1.6. Нідерланди	101
3.1.1.7. Бельгія.....	103
3.1.2. Північна Європа.....	106
3.1.2.1. Данія	106
3.1.2.2. Норвегія.....	109
3.1.2.3. Швеція	110
3.1.2.4. Фінляндія.....	112
3.1.3. Південна Європа.....	115
3.1.3.1. Італія	115
3.1.3.2. Іспанія	122
3.1.3.3. Португалія.....	128
3.2. Замки та фортеці Європи в туристичних програмах.....	132
Запитання та завдання для самоконтролю.....	135
Список використаної літератури.....	137
ДОДАТКИ.....	145

ВСТУП

Сучасний туризм є однією з найбільш динамічних галузей світової економіки, що відіграє важливу роль у збереженні та популяризації культурної спадщини. Одним із напрямів, який набуває дедалі більшої популярності, є замковий туризм – унікальна форма культурно-пізнавального туризму, що зосереджується на відвідуванні та дослідженні замків, фортець та оборонних споруд. Цей вид туризму приваблює як вітчизняних, так і іноземних туристів, пропонуючи їм можливість зануритися в атмосферу минулих епох, доторкнутися до історичних пам'яток та розширити свої знання про культурну спадщину.

Навчальний посібник "Замковий туризм" розроблений для студентів спеціальності "Туризм і рекреація" та є комплексним виданням, що поєднує теоретичні засади з практичними рекомендаціями.

Він спрямований на формування у студентів системного розуміння особливостей замкового туризму, його значення для розвитку туристичної галузі та ролі у збереженні історико-культурної спадщини. Видання допомагає опанувати ключові аспекти створення туристичних маршрутів, організації екскурсій та розробки програм, орієнтованих на замкові комплекси.

Особливу увагу у навчальному посібнику приділено класифікації замків і фортець, їх архітектурним особливостям, географічному розташуванню та історичному розвитку. Також висвітлено сучасні підходи до використання цих об'єктів у туристичній діяльності. Аналізуються як українські, так і європейські практики у сфері замкового туризму, що дозволяє студентам порівняти різні підходи до збереження та популяризації оборонної спадщини.

Мета навчального посібника – надати студентам ґрунтовні знання про теоретичні основи замкового туризму, ознайомити з його історичними передумовами та сучасними

тенденціями. Завдяки системному підходу, навчальний посібник допомагає сформувати у майбутніх фахівців здатність до аналізу та проєктування туристичних програм, які включають відвідування замків і фортець. Матеріали видання також сприяють розвитку критичного мислення, аналітичних навичок та вмінь оцінювати туристичний потенціал історико-архітектурних об'єктів.

Навчальний посібник стане у пригоді не лише студентам, але й викладачам, екскурсоводам, менеджерам туристичних агенцій, а також усім, хто цікавиться культурною спадщиною та прагне глибше зрозуміти особливості замкового туризму. Він є важливим інструментом для підготовки висококваліфікованих фахівців у сфері туризму і рекреації, здатних ефективно працювати над збереженням та популяризацією історико-культурних пам'яток.

1. ЗАМКИ ТА ФОРТЕЦІ В ТУРИЗМІ

Об'єкти замкового туризму. З історії середньовічних замків та фортець. Архітектурні стилі середньовічних замків та фортець. Класифікація оборонних споруд.

Місце розташування замків та фортець – фактор їх туристичної привабливості.

Використання замків та фортець в туризмі. Туристичний потенціал руїн замків та фортець.

1.1. Об'єкти замкового туризму

До об'єктів замкового туризму належать замки, фортеці, міста-фортеці, палаци, які були перебудовані з колишніх замків або повстали на їх місці після руйнування, замки-палаци. Більшість з них, за винятком палаців, у минулому мали оборонну функцію.

Сьогодні ці пам'ятки минулого є популярними об'єктами туризму. Найвідоміші пам'ятки мають значну історичну, культурну, мистецьку цінність і представлені у Списку світової спадщини ЮНЕСКО. Таких об'єктів у Списку десятки. Їх приклад наведено у додатку А.

Замок – це фортифікована споруда, яка поєднує житлові та оборонні елементи, зазвичай оточена високими кам'яними стінами з кількома вежами. Найважливішою частиною замку була головна башта, де мешканці замку могли сховатися під час облоги. З цієї башти підземними переходами можна було дістатися до більш безпечного місця, наприклад до лісу. Замок

охороняла фортеця – укріплене місце з міцними будівлями, постійним гарнізоном, зброєю та запасами, призначене для тривалої оборони.

В середині замку зазвичай знаходилися житло власника, помешкання робітників, а також млин, конюшні, майстерні ремісників, криниці й інші необхідні приміщення. Часто на території замку був палац – велика будівля з особливою архітектурою та призначенням, де проводилися урочисті заходи і спортивні змагання. Палац міг бути окремою будівлею, а не частиною замку. Це була велика споруда, в якій мешкали правителі, воєначальники або представники знаті. Згодом палацами почали називати й найзначущіші громадські будівлі.

Загалом замок мав відповідати кільком ключовим вимогам:

- ✓ розташовуватися в важкодоступній для ворога місцевості, на підвищенні, щоб з висоти можна було оглядати великі відстані і заздалегідь помітити наближення ворога;

- ✓ мати джерело води всередині, щоб пережити довготривалу облогу;

- ✓ виконувати репрезентативну функцію, підкреслюючи багатство і владу власника.

Одним з важливих елементів замку був глибокий рів навколо нього, перед яким часто знаходився земляний вал.

Ідеально, коли рів оточував замок повністю, але ландшафт і якість ґрунту часто не дозволяли цього. Якщо навколо замку був скелястий ґрунт, рів робили невеликим, здатним лише затримати рух ворожої піхоти. Деякі історики навіть класифікують замки за наявністю або відсутністю рову.

Вхід в замок здійснювався через підйомний міст, який зазвичай піднімався за допомогою механізмів, розташованих у будівлі над ним. У європейських замках також часто використовували підйомні мости, що працювали за принципом гойдалок – одна їх частина була всередині замку, а інша ззовні.

Ворота замку були найвразливішою частиною його оборони, тому під час нападу вороги намагалися насамперед зламати їх за допомогою облогового тарана і проникнути в саму споруду. Захисники замку докладали всіх зусиль, щоб цього не допустити, і саме біля воріт точилися найзапекліші бої. Для

додаткової оборони ворота зміцнювали металевими решітками, які опускалися, а також сталевими та залізними засувами. Зверху над воротами була спеціальна вежа з «смоляними носами», через які на нападників лилася розпечена смола.

Форму замку визначали його стіни, які мали глибокий фундамент, щоб ускладнити спроби підкопів. Стіни будували з обробленого каменю або цегли і часто мали подвійне укріплення: високу зовнішню стіну та меншу внутрішню. Між ними знаходився простір, відомий як «цвінгер», який мав важливе значення для захисту замку. Якщо вороги долали зовнішню стіну, вони опинялися в цьому вузькому проміжку, ставши легкою мішенню для стрільців.

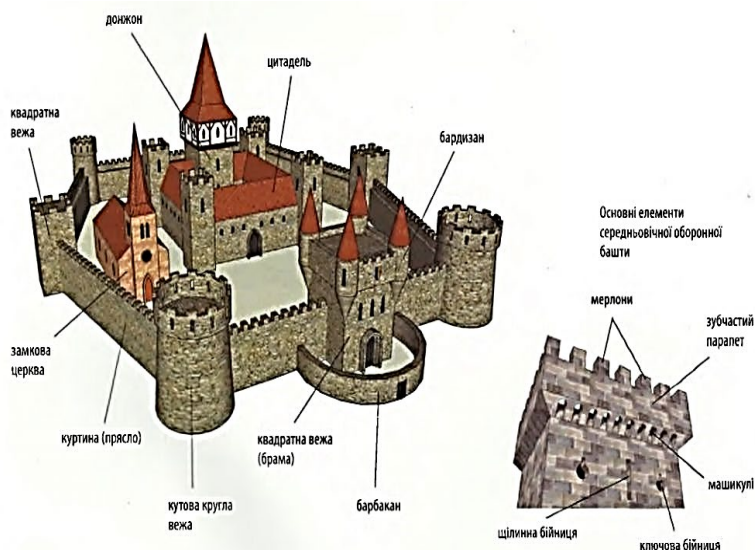
Крім того, на верхній частині стін часто були зубці, за якими захисники могли сховатися під час зарядки своїх арбалетів. На стінах знаходилися стрільниці, через які лучники, арбалетники або навіть мушкетери могли відкривати вогонь по ворогах. По кутах замку розташовувалися фланкуючі вежі, які дозволяли вести вогонь у двох напрямках.

У середині замку обов'язково мав бути колодязь, а на скелястих місцевостях він часто прокладався на велику глибину (наприклад, колодязь замку Кенігстайн у Саксонії досягав глибини 140 метрів). У замку були й різноманітні споруди, які забезпечували побут його мешканців під час тривалих облог, зокрема пекарня, парова лазня та кухня.

Господар замку, як правило, мешкав у центральній вежі, яка могла бути розкішно обставленою або досить скромною залежно від його багатства та епохи. Замки часто також мали в'язницю (темницю) та каплицю або навіть церкву, якщо замок був великим. Серед мешканців завжди був капелан чи священник, який, крім своїх релігійних обов'язків виконували роль писаря і вчителя.

Життя в середньовічному замку було непростим: кам'яні стіни створювали вологість, холод і темряву, а протяги були звичайним явищем. Вікна замку були маленькими, часто незаскленими, що робило приміщення темними. Для збереження тепла стіни часто покривали товстими килимами та гобеленами, не лише з естетичних, а й з практичних міркувань.

На рис. 1 зображена типова схема середньовічного замку.

Рис. 1. Типова схема середньовічного замку

З появою вогнепальної зброї та удосконаленням гармат, замки втратили свою ефективність як оборонні укріплення, і багато з них стали лише резиденціями для заможних феодалів або повністю занепали. Деякі замки були розібрані на камінь для будівництва нових споруд.

На відміну від замку, фортеця мала виключно оборонне призначення. Це була укріплена споруда з постійним гарнізоном, провіантом і озброєнням, створена для тривалої оборони. Фортеці зазвичай оточували міцні стіни з бійницями і зубцями, а на їх території могли бути цитадель, вежі, bastiони та церкви. Для гарнізону також будували казарми, а територія фортеці могла бути обнесена земляними укріпленнями, такими як рів з водою або без неї та вал.

1.2. З історії середньовічних замків та фортець

В Європі перші оборонні споруди з'явилися у п'ятому столітті після падіння Римської імперії. Це був період раннього середньовіччя, коли Європа зазнавала нападів варварських племен та була після падіння Римської імперії політично дезінтегрована. Існуючі римські укріплення адаптовували до нових умов або їх перебудовували у нові більш міцні оборонні конструкції. Але це були дерев'яні та землянні укріплення, які, як правило, були тимчасовими і не забезпечували довготривалого захисту.

Замки з часу свого виникнення виконували функцію оборонної споруди для захисту певної території, влади та власників замку. Вони були збудовані та обладнані так, щоб захистити певну територію та її власника. Але з часом функції замків ставали більш різноманітними, тому вони були також резиденціями. На це впливали розвиток суспільства та зміни соціальних умов.

Будівництво середньовічних замків та фортець відбувалося з використанням різноманітних матеріалів за різними технологіями. Щоб замки та фортеці були неприступними для ворога, вони мали мати потужні вежі, міцні стіни, глибокі та широкі рови й інші захисні складові, які забезпечували їхній захист. Розташування замків та фортець також відносилось до важливих складових загальної системи захисту. А їх розташування на стратегічно важливих висотах або поряд життєво важливих водних шляхів давало можливість забезпечити безпеку людей.

Замки були не тільки місцем, де жила знать, але і символом влади та багатства. Розкішне внутрішнє оздоблення замку було ніби відображення статусу його власника.

Історія самого замку та його архітектурних рішень розкаже нам сьогодні про життя, побут та культуру в минулому. Кожний замок – це окрема цікава захоплююча історія в минуле. Яка також розкаже як змінювалася роль та значення замків з часом.

Замки у середньовіччі відігравали важливе місце у житті суспільства. Оскільки відігравали вагомий роль у його політичному та культурному житті. Вони ніби були символами влади та важливим місцем, де робилася історія та зберегалися важливі документи, відомості тощо. Замок захищав та надавав безпеку його мешканцям, а його архітектурні рішення вражали майстерністю та величчю. У замках, які були не тільки місцем проживання його власників, але і центром життя, приймали іноземні делегації та проводили важливі для країн зустрічі.

Замки – це також місця, де проводилися розкішні святкування, прийоми тощо. Тому не дивно, що у великих замках було яскраве та різноманітне життя. Власні театри, бібліотеки, концертні зали тощо мали вланики найбільших замків.

Замки втратили своє значення оборонне значення з появою вогнепальної зброї та покращення гармат. Тому замки стають просто резиденціями або їх перетворюють у палаци. Але не у всіх замків така доля і вони зникли, бо частина з них просто спорожніли і їх з часом розібрали на каміння для будівництва будинків.

Отже, замки відігравали важливу роль не тільки в захисті та безпеці його власників, але й в культурному та політичному житті країн. Замки не тільки захищали, але і вражали кожного своїми архітектурними рішеннями, розкішшю та величчю.

1.3. Архітектурні стилі середньовічних замків та фортець

Середньовічні замки були не просто об'єктами захисту, але і символами влади та могутності. Кожний елемент замку, кожна його деталь не була випадковою. Вони мали свою символіку та значення. Будівництво замку було не тільки дуже витратним, але і з точки зору архітектури не простим завданням. Замки були втіленням значної кількості різних інженерних рішень та фортифікаційних систем. Крім захисту, замок мав також забезпечувати і комфортне життя його мешканців.

Детальне вивчення архітектурних особливостей замків відкриває багато інформації про час, коли замок будувався, навіть про його мешканців, культуру та загалом про рівень розвитку суспільства.

Замки та фортеці будували в різних стилях. На це впливали різні чинники, зокрема, в якій країні та коли збудований. Протягом часу замки перебудовувалися, тому багато з них поєднують у собі елементи різних стилів.

Найвідомішим архітектурним стилем при будівництві замків та фортець був *романський*. Його головні ознаки – суворість, масивні стіни, дуже мало вікон, мінімальна кількість декоративних елементів та загалом складна система фортифікаційних споруд, головним будувельним матеріалом слугував тесаний камінь. Романський стиль при спорудженні замків був поширений у XI-XII століттях. Замки, які будувалися в такому стилі мали, добру оборону та виконували функцію контролю над територією. З часом замки цього стилю перебудовувалися і до нашого часу вони поєднують кілька стилів. Прикладами таких замків є Спишський Град у Словаччині, замок Ельц у Німеччині.

Спишський Град, Словаччина

Замок Ельц, Німеччина

Крім романського, поширеним архітектурним стилем в будівництві замків та фортець був *готичний*. Його головні ознаки – великі вікна з красивими скляними вітражами, високі вежі, які ніби тягнуться до неба, складні арки, каркасні готичні конструкції. Цей архітектурний стиль набув поширення у XIII-XV століттях. У цьому стилі в цей період будували церкви, резиденції, палаці. Прикладами замків, збудованих в готичному стилі, є замок *Марієнбург* у Польщі, замок *Альбрехтсбург* у Німеччині, частково замок *Корвінів* у Румунії тощо.

Замок Марієнбург, Польща

Замок Альбрехтсбург, Німеччина

Замок Корвінів, Румунія

Багато замків, які збереглися до наших днів, перебудовувалися, і тому в одній споруді можна побачити сьогодні елементи різних архітектурних стилів.

Ще один архітектурний стиль в якому будували замки, – *ренесанс*. Він поширений у XV-XVII століттях. З ним прийшли нові техніки та ідеї в архітектурі. На відміну від замків побудованих у романському та готичному стилях, замки в стилі

ренесанс були більш просторі, фасади симетричні, багато декоративного різблення тощо. Це надавало їм більшої розкоші та елегантності. Прикладом замку в стилі ренесанс є Свірзький у Львівській області.

Свірзький замок, Україна

Архітектурні стилі замків були відображеннями культурних та історичних особливостей періоду, в якому були збудовані. Найвідоміші та добре збережені замки, які дійшли до нашого часу, є свідками подій далекого минулого, по них можна вивчати історію найвідоміших архітектурних стилів – романський, готичний та ренесанс. Кожний із цих стилів також був відображенням, особливостей тої чи іншої історичної епохи.

Отже, архітектурні стилі середньовічних замків та фортець різні та змінювалися відповідно до змін в суспільстві, культурі, мистецтві, особливостях ведення війн, технологічних досягненнях. Їх функції також урізноманітнювалися – від виключно функції захисту та безпеки до символів влади й культурних центрів.

1.4. Класифікація оборонних споруд

Пам'ятки оборонної архітектури не так давно стали об'єктами дослідження історичної та рекреаційної географії. В історичній географії поки що недостатньо уваги приділено дослідженню історично цінних ландшафтів. Антропогенні елементи таких ландшафтів мають важливе значення для рекреації та туризму. До таких належать, зокрема, ландшафти з оборонними спорудами. Найбільш поширеними серед них в Україні замки та фортеці.

Серед завдань історично-географічних досліджень пам'яток оборонної архітектури відмітимо: з'ясування особливостей розташування, об'ємно-просторових і архітектурно-планувальних рішень споруд в результаті їх будівництва та перебудов; виявлення змін, яких набували ландшафти комплекси в минулому при створенні оборонних об'єктів; їх класифікації тощо.

В історичній та географічній літературі представлені різні класифікації пам'яток оборонної архітектури: за можливістю використання пам'яток для розміщення в них різних функціональних зон закладів відпочинку та туризму, за ступенем збереженості; за хронологією; за значенням (цінністю); за наявністю укріплень та їхнім типом (для

комплексів споруд); за *архітектурним стилем*; за *оборонною системою*; за *місцем розташування*.

Враховуючи те, що кожний об'єкт володіє різною рекреаційно-туристичною атракційністю, пропонуємо і відповідну класифікацію пам'яток оборонної архітектури. Ця класифікація має сім позицій:

- 1) *об'єкти, які мають найвищий ступінь атракційності;*
- 2) *об'єкти з дуже високим ступенем атракційності;*
- 3) *об'єкти з високим ступенем атракційності;*
- 4) *об'єкти із середній ступенем атракційності;*
- 5) *об'єкти із ступенем атракційності нижче середнього;*
- 6) *об'єкти із низьким ступенем атракційності;*
- 7) *пам'ятки із дуже низьким ступенем атракційності.*

Віднесення тої чи іншої пам'ятки архітектури до певної класифікаційної групи необхідно проводити після оцінки їх рекреаційно-туристичної атракційності. Така оцінка інтегральна, оскільки є сукупністю кількох груп показників. Кожний показник обчислюється за бальною шкалою або після опрацювання переводиться у бали. Для прикладу подамо деякі з цих показників: *ступінь збереженості об'єкта*; *наявність*: *навколо замку (фортеці) цікавих для огляду туристами об'єктів природи; інших пам'яток архітектури; музею замку (фортеці); об'єктів туристичної інфраструктури довкола або на території замку (фортеці); транспортна доступність; оцінка рекреаційно-туристичної атракційності замку (фортеці) його відвідувачами тощо.*

Оцінка рекреаційно-туристичної атракційності дає змогу зробити висновки щодо можливості та доцільності створення рекреаційно-туристичних комплексів на базі існуючих замків (фортець); проведення різноманітних заходів тощо.

1.5. Місце розташування замків і фортець – фактор їх туристичної привабливості

Замки або фортеці будувалися за загальноприйнятими законами оборонної архітектури, один із головних – місце розташування споруди має максимально забезпечити її обороноздатність. Будували фортифікації з урахуванням

особливостей природного середовища тої чи іншої місцевості. Сьогодні ці пам'ятки середньовічної оборонної архітектури є привабливими об'єктами туризму. Критеріїв привабливості об'єктів архітектури багато. Один із них – місце розташування пам'ятки. Від цього залежить наскільки той чи інший замок або фортеця можуть бути привабливими для туриста. Тому необхідно це врахувати, оцінюючи ступінь привабливості тої чи іншої пам'ятки, оскільки сьогодні більшість замків та фортець в Україні в руїнах, але вони розташовані в мальовничих місцевостях. Для таких пам'яток – це не менш привабливий фактор, ніж добре збережений замок або фортеця, які розташовані у мало привабливому місті.

Більшість кам'яних середньовічних замків і фортець зводилися на місцях, де раніше знаходилися дерев'яні укріплення. Перевірені часом, ці локації підтверджували правильність свого вибору завдяки їх природній та оборонній вигоді.

Під час вибору місця для зведення оборонної споруди враховували особливості рельєфу. Більшість замків будували на підвищеннях, звідки відкривався гарний огляд навколишніх територій на багато кілометрів. Таке розташування робило їх важкодоступними. Часто фортеці будували на мисах, які мали дві, а інколи й три обривисті сторони.

Особливості рельєфу безпосередньо впливали на форму замкових комплексів, які могли бути квадратними, п'ятикутними або неправильної форми. Неодмінною частиною укріплень був глибокий і широкий рів – заповнений водою, якщо це дозволяли природні умови, або сухий. Характер укріплень значною мірою залежав від природних особливостей місцевості.

Форми середньовічних замків часто повторювали контури гори, на якій вони були побудовані, і тому ставали природною окрасою навколишніх ландшафтів. Сьогодні вони є популярними туристичними об'єктами, як, наприклад, Мукачівський та Кременецький замки.

Мукачівський замок, Україна

Кременецький замок, Україна

При будівництві фортифікаційних споруд також враховували особливості ґрунтового покриття, що було необхідно для створення ровів та земляних валів. Уважно розглядалася й наявність лісів.

Важливе значення у розташуванні замків та фортець мали і внутрішні води, зокрема річки та річкові долини, адже вони слугували одними з природних перешкод, бар'єрів на шляху до фортифікаційної споруди. Наявність, наприклад у Хмельницькій області, в долинах річок високих, часто – вертикальних стінок, крутих берегів, каньйоноподібних долин робило замки ще більш неприступними. Це стосується завперше річок, що є лівими притоками Дністра. До наших днів дійшли залишки двох замків на річці Збруч (Сатанівський та Чорнокозинецький), замку в с.Рихта на річці Жванчик, Жванецький замок на Дністрі, Кам'янець-Подільська фортеця на річці Смотрич, два замки на річці Ушиця (Зінківський та Сутковецький).

Сатанівський замок, Україна

Чорнокозинецький замок, Україна

Жванецький замок, Україна

Кам'янець-Подільська фортеця, Україна

Зіньківський замок, Україна

Сутковецький замок, Україна

На схемах можна «прочитати», якими були планувальні структури замків або фортець (*замкнуті, компактні, блокові та павільйонні*) та їх конфігурації (*квадратна, п'ятикутна, неправильної форми тощо*). Між планувальними структурами замків або фортець та їх конфігураціями також простежується зв'язок із рельєфом.

1.6. Використання замків і фортець у туризмі

Основні напрямки рекреаційно-туристичного використання середньовічних замків та фортець: використання під музеї, готелі, під ресторани та інші заклади харчування, під виставкові, конференц-зали, бібліотеки тощо. Для проведення анімаційних заходів.

Анімація. Архітектурні пам'ятки вже кілька десятиліть є важливим елементом туристичної анімації у світі. Україна також активно долучається до цього процесу, і щороку зростає увага до її культурної спадщини. Особливий інтерес для туристичної анімації викликають середньовічні замки та

фортеці. На їх базі проводяться різноманітні фестивалі, свята, театралізовані вистави та шоу-програми.

Ці заходи мають різні цілі, проте всі вони реалізують основні функції туристичної анімації:

- *Адаптаційна* – допомагає відволіктися від буденності та зануритися в атмосферу відпочинку (наприклад, відчувати дух Середньовіччя на тематичному фестивалі).

- *Компенсаційна* – знімає психологічну та фізичну напругу, сприяючи відновленню сил.

- *Стабілізаційна* – забезпечує позитивні емоції та сприяє психічній рівновазі.

- *Оздоровча* – спрямована на відновлення фізичних сил та покращення загального самопочуття.

- *Інформаційна* – дає можливість дізнатися більше про країну, її культуру, традиції та людей.

- *Освітня* – сприяє засвоєнню та закріпленню нових знань про навколишній світ.

- *Функція вдосконалення* – забезпечує інтелектуальний і фізичний розвиток.

- *Рекламна* – популяризує туристичні об'єкти та регіони через анімаційні програми, перетворюючи туристів на носіїв інформації про країну.

Отже, туристична анімація в замках і фортецях не лише розважає, а й виконує важливі соціальні, освітні та оздоровчі функції, сприяючи популяризації історико-культурної спадщини.

Фестивалі. У світі середньовічні замки та фортеці вже не одне десятиліття є об'єктами фестивального туризму. Різноманітні за тематикою фестивалі (музичні, історичного фехтування, середньовічної культури тощо) приваблюють сьогодні численну кількість туристів. Частина коштів отриманих від проведення цих заходів направляється на збереження та охорону пам'яток.

Використання цих пам'яток для проведення фестивалів набуло поширення і в нашій країні. Проте показники кількості замків або фортець, залучених у фестивальний туризм, та фестивалів, які відбуваються на їх територіях, є значно меншими за європейські.

Готелі. Готель у замку або палаці – це особливий вид закладів розміщення, що сьогодні досить поширений у Європі. У таких країнах, як Франція, Німеччина, Велика Британія, Чехія, Італія, Іспанія та інших, функціонують цілі мережі готелів-замків або готелів-палаців. У різних країнах поняття «замок» може означати різні типи будівель. Наприклад, замкові готелі Німеччини часто нагадують замські резиденції, тоді як у Франції та Чехії вони зберігають середньовічну атмосферу, викликаючи асоціації з лицарськими часами. У Великій Британії деякі готелі в замках зовні мало відрізняються від звичайних кам'яних особняків.

Переважна більшість замкових готелів належать до категорії «люкс» і мають не менше чотирьох зірок. Зазвичай вони розташовані за межами міста та поєднують комфортне проживання з пізнавальними програмами. У таких готелях часто працюють музеї, присвячені історії колишніх або навіть нинішніх власників. Чимало старовинних замків нині належать європейським аристократам і спеціально здаються в оренду під готелі.

Не варто очікувати, що інтер'єри замкових готелів повністю відтворюють атмосферу певної епохи. Зберегти автентичний вигляд можуть лише найдорожчі готелі класу 5*, тоді як у більш доступних варіантах використовують репліки або сучасні меблі. Крім того, з метою підвищення комфорту гостей історичні сади, наприклад, у стилі вікторіанської епохи, часто зазнають змін – у них облаштовують басейни, лаунж-зони та інші зони відпочинку.

Замкові готелі пропонують широкий спектр послуг – від кінних прогулянок до екстремальних розваг, таких як параглайдинг. У Франції вважається ознакою гарного тону мати в персоналі досвідченого сомельє, який допоможе гостям ознайомитися з вишуканими винами.

Історичні готелі – це найчастіше будівлі, які є пам'ятками архітектури. Багато готелів Італії, Франції, Іспанії, Португалії, сьогодні відомі не тільки як готелі, але і як національне архітектурне надбання. Особняки, маєтки, замки й шато, вілли, «родові гнізда», виноробні ферми – всі ці види готелів

відносяться сьогодні до історичних. Багато історичних готелів мають унікальні назви, які використовуються для позначення їхнього загального типу, наприклад: парадор в Іспанії, ріокан у Японії, поусада в Португалії. Історичні готелі – це, в першу чергу, розкішні готелі. Проживання в них передбачає не тільки харчування та відпочинок, тут можна розраховувати на різноманітну культурну програму. Дегустація вин, курси фламенко, мисливські тури – набір додаткових опцій для постояльців змінюється від країни до країни. Історичні готелі: бюджетна старовина. При цьому розкіш і дорожнеча – не обов'язкова умова для історичного готелю. Так, цілий ряд готелів Італії пропонує свої послуги в старовинних монастирях. Це свого роду «бюджетні історичні готелі», де плату беруть не за розкіш, а за можливість відчутти атмосферу старовини.

Португалія має розгалужену мережу національних та міжнародних готелів, які не лише забезпечують комфортне перебування, але й дають змогу познайомитися з культурою та історичною спадщиною країни. У Португалії діє така класифікація готелів:

1. *Готелі (Hotéis)* – широкий вибір закладів, які відрізняються рівнем комфорту, якістю послуг та розташуванням. Готелі класифікуються за п'ятизірковою системою – від 1* до 5*.

2. *Апарт-готелі (Hotéis Apartamentos)* – поєднують домашній затишок із готельним сервісом, ідеально підходять для тривалого проживання або відпочинку з дітьми. Категорії варіюються від 2* до 5*.

3. *Есталаджем (Estalagem)* – затишні приватні готелі високого рівня (4*–5*), які відображають місцевий колорит і надають якісний сервіс.

4. *Пансіони (Pensões)* – бюджетний варіант проживання, що поділяється на три категорії (1-а, 2-а, 3-я). Найзручніші з них називаються «албергарії».

5. *Мотелі (Motéis)* – розташовані поблизу автошляхів, мають окремі номери (2*–3*) з індивідуальним входом із вулиці та місцем для паркування.

6. *Туристичні комплекси (Aldeamentos Turísticos)* – розміщені на закритій території, найчастіше біля океану, і пропонують повний спектр послуг та інфраструктуру для відпочинку. Їх класифікують від 3* до 5*.

7. *Туристичні апартаменти (Apartamentos Turísticos)* – призначені для тих, хто цінує незалежність під час відпочинку. Діапазон категорій – від 2* до 5*.

8. *Поусади (Pousadas)* – готелі, облаштовані у відреставрованих історичних будівлях, таких як замки, монастирі чи фортеці, що дозволяє гостям відчувати дух минулих епох.

Поусади (Pousadas в перекладі з португальської - житло, заїжджий двір) - це мережа історичних готелів, розташованих в старовинних будівлях по всій Португалії, що пропонує найвищу якість, зручність і комфорт. Це скарби Португалії, її гордість. Мережа поусад налічує більше 44 розкішних готелів, побудованих в старовинних замках, фортецях і монастирях, сьогодні дбайливо відреставрованих.

Ідея створення поусад, невеликих традиційних для Португалії готелів, належить António Ferro. Ще наприкінці тридцятих років минулого століття він розробив ідею "маленьких готелів, які не схожі на готелі" (small hotels that look nothing like hotels). Завдяки зусиллям сеньйора Ferro в 1942 році в регіоні Алентежу (Alentejo) відкрився перший готель Pousada de Elvas – який досі тішить гостей своїм теплим прийомом, приємним антуражем і відмінною кухнею.

Надалі концепція розвитку португальських поусад була доповнена: з 50-х років, окрім «Regional Pousadas» (невеликих готелів, що розміщуються в старовинних фермах, заїжджих дворах чи садибах, які підкреслювали специфіку конкретного португальського регіону) вводиться поняття «Historical Pousadas». Ці готелі влаштовувалися в історично цікавих місцях: старих будівлях, фортецях, замках, монастирях і навіть палацах. У 1951 році був відкритий перший історичний готель – комфортний Pousada Do Castelo у відреставрованому фортечному монументі XVI ст.

Готелі – поусад розрізняються за збереженням будівель, розташуванням і темою готелю. За цими ознаками вони класифікуються на історичні, дизайнерські, романтичні та природні (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Класифікація історичних готелів Португалії

<i>Види історичних готелів (поусад)</i>	<i>Характеристика</i>
<i>історичні поусад (Históricas)</i>	готелі в добре збережених монастирях, замках і фортецях. Серйозні відновлювальні роботи у цих спорудах не були потрібні. "Все, як було раніше"
<i>дизайнерські поусад (Históricas Design)</i>	готелі в практично повністю відновлених замках, монастирях, фортецях. "Новобудови", максимально наближені до оригіналів
<i>романтичні поусад (Charme)</i>	чарівні готелі в садибах, як правило, у мальовничих місцях, що навіюють романтичний настрій
<i>природні поусад (Natureza)</i>	готелі в сільській місцевості, готелі "на природі"

Різні види поусад значно відрізняються один від одного. Певні види є більш популярними, тому і кількість їх більша.

До якої б категорії не відносилася поусад, в ній дотримані всі вимоги розкішного сервісу, заснованого на індивідуальному підході до гостей. Невід’ємною частиною цих закладів розміщення є наявність власного ресторану найвищого рівня, в якому представлена регіональна кухня з використанням натуральних місцевих продуктів.

Не зважаючи на те, що усі поусад Португалії є досить ексклюзивними закладами розміщення, проживання у них коштує відносно не дорого, а точніше відповідає проживанню у звичайному 4 або 5 * готелі.

Особливого шарму деяким поусад додає той факт, що вони є виноробними господарствами. Винні тури і відпочинок в

поусадах – абсолютно особливий та неймовірно цікавий вид відпочинку в Португалії. Дегустації кращих вин країни, екскурсії по виноробних районах і господарствах, можливість побувати в кращих винних погребах Європи - що може бути краще для гурманів і цінителів шляхетних напоїв?! Крім того, у винному турі туристи не тільки ознайомлюються з культурою країни, але до того ж «куштують її на смак». Кожен виноробний регіон Португалії по-своєму унікальний. Найбільш відомі: Доору – батьківщина знаменитих портвейнів, Алентейо і Рібатею.

Іспанія вражає мандрівників неперевершеною красою природи і величезною кількістю пам'яток, що різняться за тематикою та значенням. У числі найцікавіших з них можна без сумнівів назвати парадори. В Іспанії їх налічується дев'яносто три, більшості з них присвоєно статус чотирьох зірок.

Історію і сутність парадорів Іспанії, істинної візитної картки країни, можна з легкістю визначити за їх назвою. *Parador* буквально перекладається як «заїжджий двір», на території якого міг зупинитися або просто переночувати будь мандрівний чоловік. Парадори Іспанії належать державній мережі готелів і розосереджені буквально по всій території країни. У 1910 році маркізом де ла Вега було отримано дозвіл від уряду Іспанії на створення мережі готелів, яка не тільки б надавала послуги розміщення туристам, але і змогла стимулювати поліпшення іміджу країни. Офіційно мережа готелів «*Paradores*» існує з 1928 року завдяки королю Альфонсу XIII, який особисто вибрав місце для першого парадору.

Основною метою створення мережі готелів «*Paradores*» є збереження культурної та природної спадщини країни та стимулювання розвитку тих районів країни, які мають низький рівень туристичної активності. Створення нових парадорів триває і сьогодні. Тож незабаром туристи матимуть змогу зупинитися у п'яти нових замках – готелях: *ParadordeLorca*, *ParadordeMorella*, *ParadordeCorias*, *ParadordeVeruela*, *Paradordelbiza*. При своєму досить високому статусі, парадори Іспанії зберігають демократичні ціни у порівнянні з іншими світовими готелями.

Переважна більшість туристів відпочиває в парадорах не по два тижні на одному місці, а бронює відразу кілька парадорів та бере в оренду автомобіль для того щоб відвідати відразу декілька регіонів цієї гостинної сонячної країни. Кожен турист може вибрати для себе парадори на свій смак. Можна зупинитися в готелі на морському узбережжі і поєднати пізнання культури з традиційним пляжним відпочинком, а можна відправитися в середину країни і познайомитися з континентальною Іспанією і її визначними пам'ятками. У кожному з парадорів гостям обов'язково запропонують спеціально розроблену програму захоплюючих екскурсій по довколишніх околицях. Особливою гордістю готелів є вишукані інтер'єри, які відображають унікальний колорит і багату історію різних регіонів країни. Не менш важливе місце займає кухня – в меню обов'язково представлені найкращі місцеві страви та вина. Основу гастрономічних пропозицій складає традиційна кухня, яку постійно вдосконалюють: сучасні кулінарні технології поєднуються з глибокою повагою до національних рецептів.

Під час розробки меню готелів-парадорів враховуються потреби різних груп гостей: немовлят і дітей, людей похилого віку, вегетаріанців, осіб із діабетом, а також тих, хто прагне насолодитися вишуканими стравами, не поступаючись принципами здорового харчування.

Вечеря в парадорах має особливу атмосферу – зі стін за нею ніби наглядають колишні власники замку, чий портрет прикрашають інтер'єр, а офіціанти в національних костюмах уважно стежать, щоб келихи гостей завжди були наповнені найкращими місцевими винами.

Іспанська державна система готелів «Paradores» не має аналогів у світі. Ці заклади розташовані в ключових туристичних місцях країни та пропонують значно більше, ніж просто ночівлю. Вибудовуючи маршрут від одного парадора до іншого, можна тижнями подорожувати Іспанією, відкриваючи для себе її культуру, історію та кулінарні традиції.

Побувати на батьківщині Дон Кіхота, здійснити паломницький тур до християнських святинь, загубитися серед білих містечок Андалусії або на альпійських луках Піренеїв,

перейнятися суворою величчю Естремадури або цілком розчинитися в мавританській атмосфері Гранади та Кордови.

У додатку Б представлені комплекс сучасних туристичних послуг та інфраструктури на прикладі замкових комплексів “Моріцбург” (Німеччина) та “Ксьонж” (Польща).

Наведемо досвід Польщі. Польща є однією з провідних європейських країн за рівнем збереження та актуалізації середньовічної архітектурної спадщини. Особливу роль у туристичному секторі країни відіграють замкові комплекси – цілісні ансамблі житлового, оборонного та сакрального призначення. На відміну від української практики, польський досвід адаптації фортифікаційних споруд (як реставрованих, так і руїнізованих) до потреб туризму є значно успішнішим.

На території держави налічується понад 500 середньовічних об'єктів:

- ✓ 401 – у відмінному стані;
- ✓ 49 – збережені частково;
- ✓ 107 – у формі руїн.

Найвизначнішими пам'ятками світового значення є замки в Мальборку, Кракові та Варшаві (включені до Списку ЮНЕСКО), а також комплекси у Фромборку, Ланьцуті та Ксенжі.

Замок у Мальборгу постає не лише як унікальна архітектурна пам'ятка, а й як еталон ефективного менеджменту в туризмі. Будучи найбільшою у світі цегляною спорудою та колишньою резиденцією великих магістрів Тевтонського ордену, цей комплекс площею 21 га з 1961 року функціонує як музей. Його фонди налічують 23 тематичні колекції, що охоплюють мистецтво, історію та архітектуру.

Успіх об'єкта забезпечується широким спектром атракцій:

- ✓ Нічні шоу: світлозвуківі вистави та нічні екскурсії.
- ✓ Події: масштабні реконструкції (зокрема «Облога Мальборга»), фестивалі та концерти.
- ✓ Діловий туризм: проведення бенкетів, конференцій та освітніх заходів.

Досвід Мальборга є показовим для малих міст України, що мають значний історико-культурний потенціал (Хотин,

Острог, Жовква тощо), але потребують розробки дієвих стратегій залучення туристів.

Замок у м. Мальборг

Історично кількість оборонних споруд на теренах Польщі була на третину більшою, проте до наших днів збереглася лише частина цієї спадщини. Основний масив об'єктів – як цілісних (401 споруда), так і частково збережених (49) або руїнізованих (107) – зосереджений у південних і південно-східних регіонах, зокрема в Нижньосілезькому воєводстві.

Сучасне функціонування цих комплексів базується на їхній адаптації до потреб туристичного ринку:

- Інфраструктурне використання: Реставровані об'єкти перетворені на сучасні готелі та музейні установи.

- Подієвий менеджмент: Замки стають майданчиками для проведення конференцій, виставок, а також масштабних культурних заходів.

- Фестивальна діяльність: Щорічно в країні організовують понад 100 лицарських турнірів та реконструкторських фестивалів, багато з яких мають міжнародний статус. Сезон активних заходів триває з квітня по жовтень, досягаючи піку в літні місяці.

Функціональне використання польських замків не обмежується лицарськими турнірами; вони слугують

майданчиками для широкого спектру культурних і ділових заходів. Спеціалізація об'єктів є досить різноманітною: від гастрономічних свят (фестиваль вина та меду в Гродзеці, щотижневі дегустації старовинної кухні в Барануві Сандомирському) до спортивних змагань (кінний спорт у Клічкуві) та міжнародних мистецьких подій (музичний фестиваль у Ланьцуті).

Окремим ефективним напрямком комерціалізації спадщини є ревіталізація замків під готельні комплекси. Польський досвід демонструє гармонійне поєднання пам'яткоохоронної діяльності з сучасним сервісом. Більшість таких готелів мають категорію 3* або 4* і пропонують клієнтам повний пакет послуг: від бізнес-центрів до SPA-зон.

Наочним прикладом такої трансформації є замок Клічков, який після масштабної реконструкції перетворився на багатофункціональний центр із готелем, басейном та конференц-залами.

Замок Клічков до реставрації та після реставрації

Польська практика експлуатації замків демонструє різноманітність підходів до використання історичного простору. Окрім класичних замків-музеїв з активною виставковою діяльністю (як у Кетчині, де за рік організовують понад десяток експозицій), поширеною є модель змішаного функціонування. Вона передбачає поєднання культурних та комерційних функцій в межах однієї споруди. Наприклад, у замку Битув північне

крило займає музей, тоді як південна частина відведена під готельно-ресторанний комплекс та бібліотеку.

Окрему увагу варто приділити монетизації та інфраструктурі:

- *Платний доступ*: Відвідування більшості об'єктів, включно з мальовничими руїнами (наприклад, замок у Бабіце), є платним.

- *Зручність*: Наявність безкоштовних паркінгів поблизу пам'яток є обов'язковим елементом сервісу.

Польський досвід роботи з руїнами (Огороденець, Чорштин, Торунь) є надзвичайно актуальним для України. З огляду на те, що на Поділлі та в Карпатах лише 21 замок із 87 перебуває у задовільному стані, стратегія перетворення залишків фортець на привабливі туристичні локації (як-от використання підземель у Торуні) може стати ключем до збереження вітчизняної спадщини.

Польська модель збереження напівзруйнованих замків базується на комплексному підході: облаштуванні прилеглих територій, встановленні інформаційної навігації, забезпеченні охорони та впровадженні анімаційних програм. Важливим аспектом є також функціональне використання підземель. Натомість в Україні подібні заходи мають фрагментарний характер: інформаційні стенди встановлені лише на одиничних об'єктах (наприклад, у Невицькому замку), а досвід проведення регулярних анімаційних заходів обмежений поодинокими прикладами (Кременецький замок).

Питання власності в Польщі також сприяє збереженню спадщини. Хоча частина замків перебуває у приватному володінні (як-от Багєнец чи Бонкова Гура), обмеження на вхід зазвичай є тимчасовими й пов'язані з триваючими реставраційними роботами. Більшість приватних об'єктів, як замок у Черні, повністю інтегровані в туристичний ринок і функціонують як готелі чи конференц-центри.

У Польщі широко розповсюджена практика передачі архітектурних пам'яток, зокрема середньовічних замків, у приватну власність. Низька стартова ціна таких об'єктів обумовлена зобов'язаннями покупця інвестувати значні ресурси

в їхню реставрацію. Згідно з договором купівлі-продажу, власник зобов'язаний:

- співпрацювати з фахівцями з охорони культурної спадщини;
- забезпечити публічний статус об'єкта;
- постійно підтримувати належний стан пам'ятки під наглядом профільних державних служб.

Сьогодні польський замковий туризм демонструє стрімку динаміку розвитку, інтегруючи національний та світовий досвід. Кількість оборонних споруд, залучених до туристичного обігу, щорічно зростає. Характерною особливістю є варіативність підходів: ефективно експлуатуються як повністю реставровані комплекси, так і об'єкти з різним ступенем збереженості.

1.7. Туристичний потенціал руїн середньовічних замків та фортець

В Україні, на відміну від інших країн, де збережені середньовічні замки та фортеці, більшість таких архітектурних пам'яток залишаються в руїнах. Наприклад, у сусідній Польщі налічується понад 500 середньовічних замків і фортець, з яких 401 – добре збережені, 49 – частково збережені, а 107 – перебувають у руїнах. Попри часткове руйнування, такі об'єкти залишаються привабливими для туристів, однак для задоволення сучасних вимог відвідувачів руїни мають бути пристосовані до огляду, охоронятися та підлягати ремонтно-реставраційним роботам, щоб запобігти подальшому руйнуванню.

Збереження руїн і їх активне залучення до туристичної діяльності є важливим завданням. В Україні більшість середньовічних замків і фортець (або їх залишків) розташовані в Карпато-Подільському регіоні, проте їхній стан переважно критичний. Через відсутність охорони та ремонтно-реставраційних робіт ці пам'ятки швидко руйнуються, що знижує їхню туристичну привабливість. На сьогодні лише 21 об'єкт у регіоні відносно добре збереженим. Водночас жодна з

пам'яток не відповідає сучасним вимогам туристів через брак належного догляду, охорони та облаштування території.

У багатьох країнах світу руїни середньовічних замків і фортець перебувають під державною охороною, а їхні території адаптовані для відвідувачів.

Наприклад, у Польщі реалізовано низку заходів для збереження та популяризації таких об'єктів. Серед них:

1) організація охорони та встановлення чіткого режиму роботи;

2) огороження небезпечних ділянок;

3) доступ до замків є платним або безкоштовним залежно від об'єкта;

4) замки відкриті для відвідувань у туристичний сезон (переважно з квітня по жовтень);

5) встановлення інформаційних стендів з історією пам'яток та їхніми реконструкціями;

6) наявність безкоштовних паркувальних зон поблизу замків;

7) продаж сувенірної продукції та можливість скористатися послугами екскурсіводів;

8) регулярне очищення території від рослинності для збереження руїн;

9) консервація та часткова реставрація залишків замків;

10) організація тематичних заходів, включаючи лицарські турніри та культурні фестивалі;

11) створення туристичних маршрутів і стежок із відповідним маркуванням;

12) відкриття музейних експозицій у відновлених частинах замків.

Рівень збереженості пам'яток визначає масштаби заходів із їх реставрації та пристосування до туристичного огляду. Наприклад, у відновлених руїнах замку XVII століття Кшиштопур у місті Уязд відкрито музей із артефактами, банкетний зал і регулярно проводяться лицарські турніри.

Інформацію про історію замків, їхній стан та доступні послуги відвідувачі можуть знайти на офіційних туристичних сайтах. Наприклад, у мережі доступна детальна інформація про

руїни замку Вана-Вастселійна в Естонії, де для туристів облаштовано музей, центр відвідувачів, зону для пікніка, місця для наметів і безкоштовне паркування.

На жаль, подібної інформації про українські замки в руїнах у відкритому доступі майже немає. Карпато-Подільський регіон має понад шістдесят руїн середньовічних замків і фортець із значним рекреаційно-туристичним потенціалом.

Проте через відсутність системних заходів із їх збереження та пристосування для туризму більшість пам'яток продовжують руйнуватися та залишаються недостатньо залученими до туристичної діяльності.

Вана-Вастселійна замок, Естонія

Запитання та завдання для самоконтролю

1. Які основні елементи формували структуру середньовічного замку?
2. Для чого призначалися підйомні мости у замках, і як вони функціонували?
3. Які умови вважалися важливими для розташування замку в середньовіччі?
4. Як використовувалися стіни замку для захисту під час облоги?
5. Розкрийте, яке значення мала фортеця порівняно із замком і які основні функції вона виконувала.
6. Які головні принципи враховували при виборі місця для будівництва середньовічних замків або фортець?
7. Як природне середовище впливало на обороноздатність фортець?
8. Чому замки та фортеці є привабливими об'єктами для сучасного туризму?
9. Як особливості рельєфу місцевості визначали конфігурацію замкових комплексів?
10. Яку роль відігравали внутрішні води, такі як річки, у виборі місця для замків?
11. Назвіть основні функції має туристична анімація у середньовічних замках.
12. Як сучасні готелі у замках поєднують історичну архітектуру з комфортом для туристів?
13. Які приклади українських замків розташованих у мальовничих місцях наводяться у тексті?
14. Чим відрізняються готелі-замки різних країн, таких як Франція, Німеччина або Велика Британія?
15. Які фактори сприяють популярності фестивалів у середньовічних замках?
16. Чому руїни середньовічних замків та фортець є привабливими для туристів, незважаючи на їхній стан?
17. Які основні проблеми заважають повноцінному використанню туристичного потенціалу середньовічних замків Карпато-Подільського регіону?

18. Які заходи щодо збереження та розвитку туристичної інфраструктури навколо руїн замків було впроваджено в Польщі?

19. Чому інформація про українські замки в Інтернеті є обмеженою порівняно з аналогічними об'єктами в інших країнах?

20. Як відсутність реставраційних робіт впливає на туристичну привабливість руїн середньовічних замків в Україні?

2. ЗАМКОВИЙ ТУРИЗМ В УКРАЇНІ

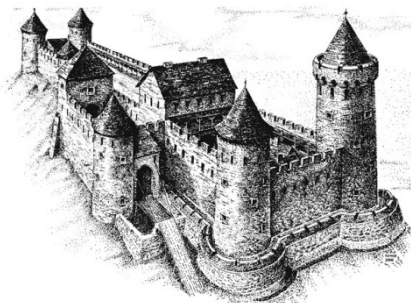
Замки та фортеці України: географія та зв'язок із природним середовищем. Туристичне використання замків та фортець України. Фестивалі в замках та фортецях України. Музеї в замках та фортецях України. Військово-історичний туризм в замках та фортецях України.

2.1. Замки та фортеці України: географія та зв'язок із природним середовищем

Більшість середньовічних кам'яних замків і фортець зводили на місцях колишніх дерев'яних укріплень. Перевірені часом, ці місця підтверджували свою стратегічну доцільність, оскільки мали природні та оборонні переваги.

Під час вибору місця для будівництва оборонних споруд активно використовували особливості рельєфу. Замки найчастіше розташовували на височинах, що забезпечувало широкий огляд навколишньої місцевості на кілька кілометрів і підвищувало їхню захищеність. Нерідко фортеці будували на мисах із двома або трьома крутими схилами, що ускладнювало доступ для ворога.

Рельєф визначав і форму замкових комплексів — вони могли бути

квадратними, п'ятикутними чи мати неправильні обриси. Неодмінною складовою укріплень був глибокий і широкий рів, який залежно від природних умов міг бути заповнений водою або залишатися сухим. Рельєф місцевості суттєво визначав характер і конструкцію оборонних споруд.

Середньовічні замки та фортеці в Україні найбільше представлені в Карпато-Подільському регіону. Вони створювались переважно на підвищеннях, в якості яких виступали вершини гір, пагорби, мисові виступи. Про це свідчить проведений аналіз, який показав, що місцем розташування середньовічних замків та фортець в регіоні є:

- *пагорб* (високий та невисокий, над річкою, неподалік від річки, оточений річкою або ставом). До такої форми рельєфу прив'язані 39% замків та фортець регіону дослідження. Наприклад, Олеський та Золочівський замки у Львівській області; Виноградівський та Королівський замки в Закарпатській області;

Олеський замок, Україна

Золочівський замок, Україна

● *гора* (вершина, схил або підніжжя). До такої форми рельєфу приурочені 30% об'єктів регіону дослідження. Наприклад, Львівський замок у Львівській області; Мукачівський замок, Хустський замок, Ужгородський та Невицький замки у Закарпатській області; Кременецький та Терехівський замки у Тернопільській області;

Мукачівський замок, Україна

Ужгородський замок, Україна

Невицький замок, Україна

Теребовлянський замок, Україна

- *рівнинна місцевість* (поряд може бути озеро, болото, став або річка). Таке місце розташування мають 17% об'єктів регіону дослідження. Наприклад, Старосільський, Бродівський та Тартаківський замки у Львівській області; Чинадіївський та Середнянський замки у Закарпатській області; Бережанський та Скалатський замки у Тернопільській області;

Чинадіївський замок, Україна

Скалатський замок, Україна

● *мис та мисові виступи* – для 8% об'єктів регіону дослідження. Наприклад, для Хотинської фортеці у Чернівецькій області, Меджибізького та Летичівського замків у Хмельницькій області; Личківського замку в Тернопільській області;

Хотинська фортеця, Україна

Меджибізький замок, Україна

Летичівський замок, Україна

● скелі або скельні тераси. Мають таке місце розташування 6% об'єктів регіону дослідження. Наприклад, Раковецький замок у Івано-Франківській області.

Отже, більше двох третин середньовічних замків та фортець Карпато-Подільського регіону України приурочені для підвищених мезоформ рельєфу (пагорб, гора, мисові виступи, скеля), території яких можуть слугувати оглядовими майданчиками.

Форми середньовічних замків часто повторювали обриси гір, на яких вони зводилися, завдяки чому гармонійно вписувалися в навколишній ландшафт і ставали його мальовничою окрасою. Сьогодні такі замки, як Мукачівський і Кременецький, є популярними туристичними об'єктами.

Під час будівництва фортифікаційних споруд враховували не лише рельєф, а й особливості ґрунтового покриття, що було важливим для створення ровів і земляних валів. Також зважали на наявність лісів, оскільки деревина могла використовуватися для будівництва та зміцнення укріплень.

Важливе значення у розташуванні замків та фортець мали і внутрішні води, зокрема – річки, та річкові долини, адже вони слугували одними з природних перешкод, бар'єрів на шляху до фортифікаційної споруди. Наявність, наприклад у Хмельницькій області, в долинах річок високих, часто – вертикальних стінок, крутих берегів, каньйоноподібних долин робило замки ще більш неприступними. Це стосується в першу чергу річок, що є лівими притоками Дністра. До наших днів дійшли залишки двох замків на річці Збруч (Сатанівський та Чорнокозинецький), замку в с.Рихта на річці Жванчик, Жванецький замок на Дністрі, Кам'янець-Подільська фортеця на річці Смотрич, два замки на річці Ушиця (Зіньківський та Сутковецький).

На схемах можна «прочитати», якими були планувальні структури замків або фортець (*замкнуті, компактні, блокові та павільйонні*) та їх конфігурації (*квадратна, п'ятикутна, неправильної форми тощо*) [лесик]. Між планувальними структурами замків або фортець та їх конфігураціями також простежується зв'язок із рельєфом.

Хоча при зведенні замків і фортець дотримувалися загальноприйнятих принципів оборонної архітектури, кожна

споруда мала унікальні риси. Винятком були лише ті замки, які зводили за зразком уже існуючих проєктів. Замки та фортеці українських земель не були винятками. Ю.Й. Сіцінський так описував загальний тип замку в Україні: *«Будували замок на високій горі, природньо-непідступній, що її по можливості обмивала вода, або облягали болота. Найчастіше для замка вибирали гору, що виходила рогом або мисом до двох ярів, що сходилися в тім місці. Ріг той, коли він мав зв'язок з якою горою або високорівнею, відрізували ровом і валом (часом кількома) і таким чином утворювалася для замка подовгувата площа. Ту площу по контуру гори обводили валами, де була в цьому потреба, а навкруги ставили стіни – в давнину дерев'яні, а пізніше муровані, особливо там, де було доволі каміння. В кутах площі замку бували бапти»*.

Проектування середньовічних фортифікацій базувалося на синергії архітектурних рішень та природного ландшафту. Ключовим фактором при виборі локації був рельєф: стратегічне розміщення об'єктів на панівних висотах забезпечувало максимальний огляд прилеглих територій та неприступність споруд. Поширеним прийомом було зведення замків на мисових виступах із природними урвищами з двох або трьох сторін.

У сучасному туризмі ландшафтне розташування пам'ятки є одним із визначальних критеріїв її атрактивності. Для українських реалій, де більшість оборонних споруд перебуває у руїнізованому стані, фактор мальовничості місцевості набуває особливого значення. Естетика природного оточення часто нівелює негативне враження від поганої збереженості самої архітектури, стаючи самостійним магнітом для відвідувачів.

Методологічною основою оцінки локації оборонних споруд є аналіз «рельєфних ситуацій» - терміна, запровадженого В. Р. Крогіусом для класифікації ландшафтного контексту поселень. Крогіус розмежовував ситуації за їхньою прив'язкою до окремих елементів (схилів, терасові), форм (вершинно-гребеневі) або цілих комплексів рельєфу. Подальший розвиток ця класифікація отримала в роботах П. Горішнього та М. Крет, які запропонували поділ на прості (долинні, схилів, вершинні) та складні типи, що виникають шляхом їх комбінації.

У контексті середньовічної фортифікації специфічні типи рельєфних ситуацій (останцево-горбиста, придолинна, меандрова та горбисто-долинна) були вперше окреслені Ю. Зінком та Г. Ронковські на прикладі Тернопільщини.

Наше дослідження, що базувалося на дешифруванні космічних знімків, картографічних схемах та натурних спостереженнях, дозволило ідентифікувати шість типів рельєфних ситуацій для 15 замків Карпато-Подільського регіону:

- ✓ Прості: долинна, придолинна, меандрова.
- ✓ Складні: останцево-горбиста, горбисто-долинна, вершинно-схилова (див. таблицю 2.1).

Таблиця 2.1

**Рельєфні ситуації збережених середньовічних замків
(фортець) Карпато-Подільського регіону України**

<i>Місце розташування та назва середньовічного замку або фортеці</i>	<i>Рельєфна ситуація замку або фортеці</i>
<i>Львівська область</i>	
Бродівський р-н, смт. Олесько – замок XIV – XVII ст.	Вершинно-схилова
Бродівський р-н, с. Підгірці – комплекс споруд замка-палацу 1635-1640 рр. та парку XVII ст.	Долинно-горбиста
Бродівський р-н, м. Броди – комплекс замка-палацу XVII ст.	Долинна
Золочівський р-н, м. Золочів – комплекс споруд замку 1634 –1686 рр.	Долинно-горбиста
Жовківський р-н, смт. Жовква – комплекс споруд замку 1594 –1606 рр.	Долинна
Перемишлянський р-н, с. Свірж – замок кінця XV ст.	Долинно-горбиста
<i>Закарпатська область</i>	
Ужгородський р-н, м. Ужгород – замок X-XVI ст.	Останцево-горбиста

Мукачівський р-н, м. Мукачеве – замок «Паланок» XIV – XVIII ст.	Останцево-горбиста
Мукачівський р-н, смт. Чинадійово – замок Сент-Міклош XVII ст.	Долинна
<i>Тернопільська область</i>	
Тернопільський р-н, м. Тернопіль – старий замок с. XVI – п. XIX ст. 51	Долинно-горбиста
Збаразький р-н, м. Збараж – замок XVII 51 ст..	Долинно-горбиста
Збаразький район, смт Вишнівець – комплекс споруд замка-палацу 1640-1720 рр. та парку XVIII 51ст.	Долинно-горбиста
<i>Хмельницька область</i>	
Летичівський р-н, м. Меджибіж – комплекс споруд фортеці XII, XIV – XVI ст.	Долинна
Кам'янець-Подільський р-н, м. Кам'янець-Подільський – комплекс фортеці X – XVIII ст.	Меандрова
<i>Чернівецька область</i>	
Хотинський р-н, м. Хотин – комплекс споруд фортеці XIII – XIX ст.	Долинно-горбиста

Географія долинно-горбистих фортифікацій охоплює три області Західної України та представлена сімома визначними пам'ятками. До тернопільського кластера входять замки у Вишнівці, Тернополі та Збаражі; львівський сектор представлений замками у Свіржі, Золочеві та палацово-замковим комплексом у Підгірцях; буковинський – Хотинською фортецею. Ключовою перевагою цих локацій є їхнє розміщення на річкових терасах та пагорбах, що перетворює оборонні периметри на ідеальні точки для панорамного огляду. При цьому, якщо об'єкти у Вишнівці чи Збаражі забезпечують лише секторальну видимість, то Хотин та Золочів пропонують туристам круговий огляд ландшафту. Окремої уваги заслуговує Хотинська фортеця, чия візуальна велич підкреслюється скелястим каньйоном Дністра.

Другу категорію за чисельністю об'єктів формує долинна група, до якої належать фортеця в Меджибожі, а також замкові комплекси в Жовкві, Бродах та Чинадійово. Меджибізька твердиня має специфічне розташування у верхів'ях Південного Бугу біля злиття з річкою Бужок. Хоча долинний рельєф дещо обмежує природний огляд околиць порівняно з попередньою групою, цей аспект успішно компенсується облаштуванням штучних оглядових майданчиків.

Окрему увагу слід приділити об'єктам із унікальними ландшафтними характеристиками:

- Кам'янець-Подільська фортеця: Визначається меандровим типом рельєфної ситуації. Розташування на скелястому острові, що омивається глибоким каньйоном річки Смотрич, створює винятковий рівень природного захисту та візуальної привабливості.

- Останцево-горбисті об'єкти (Мукачєво та Ужгород): Ці замки зведені на ізольованих пагорбах вулканічного походження. Мукачівський замок («Паланок») височіє на 167-метровому субвулканічному останці, забезпечуючи кругову панораму міста та околиць. Ужгородський замок, своєю чергою, домінує над місцевістю з 30-метрового вулканічного пагорба, що також гарантує відмінну оглядовість.

У Карпато-Подільському регіоні категорія останцево-горбистих фортифікацій охоплює також низку руїнізованих об'єктів, аналіз рельєфних умов яких заплановано у наступних розвідках.

Окрему наукову цікавість викликає локація Олеського замку, розташованого на 50-метровому пагорбі в південно-східній частині Бузької низовини. За морфологією забудови (на вершині та схилах) він подібний до Мукачівського замку, проте генезис самої височини є відмінним. Архітектурна структура споруди чітко повторює контури рельєфу, що дозволяє класифікувати рельєфну ситуацію об'єкта як вершинно-схилу.

За результатами аналізу 15 збережених замків та фортець регіону було ідентифіковано шість типів рельєфних ситуацій:

- ✓ Прості: придолинна, долинна, меандрова.

- ✓ Складні: останцево-горбиста, горбисто-долинна, вершинно-схилова.

Найвищий ступінь гармонійної інтеграції архітектури в природне середовище демонструють Мукачівський та Олеський замки, де споруди виступають візуальним продовженням рельєфу. Цей фактор експозиційної атрактивності є визначальним при розробці стратегій їхнього туристичного використання.

Сьогодні середньовічні замки та фортеці є одними з найпривабливіших об'єктів для туристів. Зацікавлення викликають як добре збережені пам'ятки, так і руїни. Досвід європейських країн свідчить, що збереженість замку не завжди є вирішальним фактором при виборі місця для проведення культурних чи анімаційних заходів. Такі події часто відбуваються як у добре збережених замках, так і на територіях, що збереглися лише у вигляді руїн.

У Карпато-Подільському регіоні до відомих замкових руїн належать Кременецький, Бережанський, Терехівський, Скалатський і Сидорівський замки в Тернопільській області, наскельна фортеця "Тустань", а також Старосільський і Добромильський замки у Львівській області та Пнівський замок в Івано-Франківській області.

Деякі з цих пам'яток мають вигідне розташування, наприклад, Кременецький замок. Туристи, піднімаючись на замкову гору, можуть не лише оглянути залишки фортеці, а й насолодитися панорамою міста Кременець у долині річки Іква та прилеглих гір – Хрестова, Воловиця, Куличівка, Дівочі скелі, Черча. Висота замкової гори становить 397 метрів над рівнем моря.

Підтвердженням важливості розташування як фактору привабливості замків є дослідження, проведене в Закарпатській області. Під час туристичної практики першокурсники географічного факультету Чернівецького національного університету відвідали шість замків (Ужгородський, Невицький, Мукачівський, Виноградівський, Хустський і Королівський) та провели оцінку їхньої туристичної привабливості.

Фортеця "Тустань", Україна

Одним із основних критеріїв оцінювання було їхнє місце розташування. Усі замки розташовані на найвищих або одних із найвищих точок місцевості, звідки відкривається мальовничий краєвид на навколишні ландшафти та населені пункти. За цим показником усі шість замків отримали найвищу оцінку.

З шести досліджуваних замків лише Ужгородський та Мукачівський добре збереглися, решта чотири – це руїни. Дослідження підтверджує, що вдале розташування є важливим чинником, який підвищує інтерес до замків і фортець, навіть якщо вони збереглися частково. Це слід враховувати під час інтеграції таких об'єктів у туристичну галузь.

2.2. Туристичне використання середньовічних замків та фортець України

Середньовічна оборонна архітектура України залишається однією з найменш адаптованих до потреб туристичної індустрії у Європі. Невеликі зусилля, що докладаються у цьому напрямі, не дають підстав очікувати значного покращення ситуації найближчим часом.

Основна частина середньовічних замків і фортець України, а також їхніх руїн і залишків, розташована у Карпато-Подільському регіоні, де нараховується 87 таких пам'яток. Багато з них перебувають у критичному стані: вони не охороняються, а відсутність ремонтно-реставраційних робіт сприяє подальшому руйнуванню. Це значно знижує їхню туристичну привабливість.

Нами представлено результати дослідження рекреаційно-туристичного використання середньовічних замків і фортець Карпато-Подільського регіону. Раніше, у 2007 році, О.В. Жукова провела аналіз використання середньовічних замків України, однак він охоплював лише пам'ятки, що збереглися в доброму стані, і не враховував заходи, які проводяться на території руїн (наприклад, фестивалі, лицарські турніри тощо).

У попередніх дослідженнях запропоновано класифікувати всі оборонні споруди України за чотирма класами залежно від ступеня їхньої збереженості та можливостей використання у туристичній сфері. Цей підхід, розроблений О.В. Лесиком, був розширений і застосований у подальших наукових працях.

Серед семи областей Карпато-Подільського регіону найбільше середньовічних замків і фортець (включаючи перебудовані у палаци) розташовано у:

- Тернопільській області – 32 пам'ятки;
- Львівській області – 15;
- Хмельницькій області – 13;
- Закарпатській області – 10;
- Вінницькій області – 9;
- Івано-Франківській області – 7;
- Чернівецькій області – 1.

Аналіз сучасного стану використання замків і фортець виявив значні відмінності між об'єктами. Усі пам'ятки було розділено на чотири групи з урахуванням таких критеріїв:

1. Стан збереження та сучасне використання для рекреаційно-туристичних цілей.
2. Історико-культурна цінність.
3. Наявність або відсутність ремонтно-реставраційних робіт та благоустрою території.

4. Чи був замок перебудований у палац або зведений на місці колишньої фортеці.

Перша група поділена на дві підгрупи. До першої підгрупи належать відносно добре збережені замки та фортеці, частково відреставровані, які нині використовуються для різних цілей. Зокрема:

- ✓ Музеї чи окремі експозиції – у всіх пам'ятках цієї групи.
- ✓ Заклади харчування – Олеський, Мукачівський, Ужгородський замки, Кам'янець-Подільська та Хотинська фортеці.
- ✓ Проведення конференцій та семінарів – Олеський замок.
- ✓ Фестивалі, лицарські турніри, дні міст – замки в Мукачеві, Ужгороді, Збаражі, Олеську, а також фортеці в Хотині, Меджибожі та Кам'янці-Подільському.

Замки Львівської області входять до складу Львівської національної галереї мистецтв. У межах Карпато-Подільського регіону до цієї підгрупи належать дев'ять пам'яток (табл. 2.2), сім із яких є частиною історико-культурних заповідників.

Таблиця 2.2

**Рекреаційно-туристичне використання збережених
середньовічних замків та фортець
Карпато-Подільського регіону України**

№	Місцезнаходження пам'ятки та час її створення	Сучасне та заплановане використання приміщень і території пам'ятки
Збережені середньовічні замки або фортеці, використовуються з метою рекреації та туризму		
<i>Львівська область</i>		
1	<u>Жовківський р-н, смт. Жовква</u> - комплекс споруд замку Жолкевських 1594 –1606 рр.	<u>Культосвітні установи:</u> історико-художній музей, філія Львівської галереї мистецтв, пам'ятка є складовою частиною Державного історико-архітектурного заповідника м. Жовкви. Замок є місцем проведення анімацій- них заходів. Знаходиться в стадії реставрації. У майбутньому частину приміщень замку планується викори- стати під готель.

2	<u>Золочівський р-н,</u> <u>м. Золочів</u> - комплекс споруд замку 1634 –1686 рр.	<u>Культосвітні установи:</u> музей-заповідник «Золочівський замок», виставкові зали, філія Львівської галереї мистецтв. Замок є місцем проведення анімаційних заходів, виставок, симпозіумів тощо. <u>Заклади харчування:</u> обідній зал. На території пам'ятки відбувається реалізація сувенірів і різноманітної друкованої продукції про історію Золочева та Золочівського замку.
3	<u>Бродівський р-н,</u> <u>сmt. Олесько</u> - замок Даниловічів XIV – XVII ст.	<u>Культосвітні установи:</u> Державний музей-заповідник «Олеський замок», філія Львівської галереї мистецтв. <u>Заклади харчування:</u> ресторан "Гридниця". Замок є місцем проведення конференцій, семінарів та фестивалів. На території пам'ятки відбувається реалізація сувенірів і різноманітної друкованої продукції про історію Олеська, Олеського замку та інших замків Західного регіону України.
<i>Закарпатська область</i>		
4	<u>Мукачівський р-н,</u> <u>м. Мукачеве</u> - замок «Паланок» XIV – XVIII ст.	<u>Культосвітні установи:</u> історичний музей, картинна галерея, художній салон, виставка "Дерев'яні церкви Закарпаття". <u>Заклади харчування:</u> кав'ярні. Замок є місцем проведення анімаційних заходів. На території пам'ятки відбувається реалізація сувенірів і різноманітної друкованої продукції про історію м. Мукачеве та Мукачівського замку.
5	<u>Ужгородський р-н,</u> <u>м. Ужгород</u> – замок X-XVI ст.	<u>Культосвітні установи:</u> Закарпатський краєзнавчий музей <u>Заклади харчування:</u> дегустаційний зал.

		Замок є місцем проведення анімаційних заходів. На території пам'ятки відбувається реалізація сувенірів і різноманітної друкованої продукції про історію Ужгорода та Ужгородського замку.
<i>Чернівецька область</i>		
6	<u>Хотинський р-н, м. Хотин</u> - комплекс споруд фортеці XI – XVII ст.	<u>Культосвітні установи:</u> Державний історико-архітектурний заповідник "Хотинська фортеця". <u>Заклади харчування:</u> кав'ярня. На території заповідника є діюча православна церква XIX ст. Фортеця є місцем проведення анімаційних заходів, тематичних виставок. На території пам'ятки відбувається реалізація сувенірів і різноманітної друкованої продукції про історію Хотина та Хотинської фортеці.
<i>Тернопільська область</i>		
7	<u>Збаразький р-н, м. Збараж</u> – замок 1631 р.	<u>Культосвітні установи:</u> складова частина <i>Національного заповідника «Замки Тернопілля»</i>, музей трипільської культури, етнографії, скульптури, зброї. Замок є місцем проведення анімаційних заходів. На території пам'ятки відбувається реалізація сувенірів і різноманітної друкованої продукції про історію Збаража та Збаразького замку.
<i>Хмельницька область</i>		
8	<u>Кам'янець-Подільський р-н, м. Кам'янець-Подільський</u> - комплекс Старого замку X – XVIII ст.	<u>Культосвітні установи:</u> Історико-краєзнавчий музей, складова частина заповідника „Кам'янець”. <u>Заклади харчування:</u> кав'ярня. Фортеця є місцем проведення анімаційних, святкових та культурно-освітніх заходів, тематичних виставок. На території пам'ятки відбувається

		реалізація сувенірів і різноманітної друкованої продукції про історію Кам'янець-Подільського та його фортецю.
9	<u>Летичівський р-н,</u> <u>м. Меджибіж</u> - комплекс споруд замку-фортеці XII, XIV – XVI ст.	<u>Культосвітні установи:</u> Історичний музей, музей жертв голодомору, складова частина Державного історико-культурного заповідника „Меджибіж”. Фортеця є місцем проведення анімаційних, святкових та культурно-освітніх заходів.
Збережені середньовічні замки або фортеці, не використовуються з метою рекреації та туризму		
<i>Закарпатська область</i>		
1	<u>Мукачівський р-н,</u> <u>сmt. Чинадійово</u> - замок Сент-Міклош XVII ст.	Замок знаходиться в оренді, реставрується.
<i>Львівська область</i>		
2	<u>Перемишлянський р-н,</u> <u>с. Свірж</u> – замок кінця XV ст.	Замок є місцем проведення мистецьких заходів. Пам'ятка реставрується. Замкове приміщення планується використовувати як Будинок творчості для українських архітекторів. Навколо замку зберігся парк.
<i>Тернопільська область</i>		
3	<u>Тернопільський р-н,</u> <u>м. Тернопіль</u> - старий замок с. XVI - п. XIX ст.	У приміщенні замку розміщена спортивна школа. Пам'ятка потребує ремонтно-реставраційних робіт. Планується розмістити музей історії м. Тернопіль.

До заповідників, створених на основі одного видатного архітектурного ансамблю або комплексу пам'яток (зокрема замку чи фортеці), належать:

1. Музей-заповідник «Золочівський замок» (заснований у 1986 році);

2. Державний музей-заповідник «Олеський замок» (створений у 1989 році);

3. Державний історико-архітектурний заповідник «Хотинська фортеця» (заснований у 2000 році).

Заповідники-міста, що охоплюють історичний центр міста разом із середньовічним замком чи фортецею, у досліджуваному регіоні представлені:

1. Національний історико-архітектурний заповідник «Кам'янець» (створений у 1977 році);

2. Державний історико-архітектурний заповідник у м. Жовква (заснований у 1994 році);

3. Державний історико-архітектурний заповідник у м. Збараж (створений у 1994 році, з 2005 року перейменований на Національний заповідник «Замки Тернопілля»);

4. Державний історико-культурний заповідник «Меджибіж» (заснований у 2001 році).

До другої підгрупи належать збережені середньовічні оборонні замки та фортеці, які поки що не задіяні в рекреаційно-туристичній діяльності. Відвідувачі можуть оглядати ці пам'ятки лише зовні, оскільки вони потребують капітальних ремонтно-реставраційних робіт. У Карпато-Подільському регіоні до цієї категорії належать:

- Свірзький замок;
- Тернопільський замок;
- Чинадієвський замок.

До другої, найчисленнішої групи належать руїни та залишки середньовічних оборонних замків і фортець. Вона поділена на три підгрупи. До першої підгрупи входять руїни дев'яти пам'яток, розташованих у містах Кременець, Терехівля та Бережани Тернопільської області, місті Галич Івано-Франківської області, Львові, селах Старе Село (Пустомитівський район) і Урич (Сколівський район) Львівської області, а також у місті Хуст і селі Невицьке (Ужгородський район) Закарпатської області. Ці об'єкти відповідають таким критеріям:

- 1) є визначними середньовічними оборонними спорудами (руїни замків у Галичі, Кременці, Терехівлі, Львові, Уричі, Старому Селі);

- 2) мають статус пам'яток національного значення;
- 3) користуються популярністю серед туристів;
- 4) входять до складу історико-архітектурних заповідників, зокрема:
  - ✓ Національного заповідника «Замки Тернопілля» (руїни замку в Терєбовлі);
  - ✓ Національного заповідника «Давній Галич» (створений у 1994 р.) – руїни замку в Галичі;
  - ✓ Державного історико-архітектурного заповідника у Львові (1975 р.) – руїни Високого замку;
  - ✓ Державного історико-архітектурного заповідника у Бережанах (2001 р.) – руїни замку в Бережанах;
  - ✓ Державного історико-культурного заповідника «Тустань» (1994 р.) – залишки наскельного міста-фортеці в Уричі;
  - ✓ Кременецько-Почаївського державного історико-архітектурного заповідника (2001 р.) – руїни замку в Кременці.

Крім того, на території цих об'єктів проводилися або тривають роботи з консервації, реконструкції та благоустрою (зокрема, руїни замків у Кременці, Бережанах, Галичі, Львові та Уричі). Наприклад, у рамках реставрації Галицького замку передбачено відновлення збережених мурів, південно-західної вежі та каплиці святої Катерини, а також відтворення оборонної стіни між вежею та каплицею. У відреставрованій вежі планується розміщення експозиції Музею пізньосередньовічного та нового Галича.

Навколишні території замків служать місцями відпочинку як для місцевих жителів, так і для туристів, а також мають об'єкти туристичної інфраструктури. Це стосується руїн замків і фортець у Терєбовлі (Тернопільська область), Львові, Уричі (Сколівський район, Львівська область) та Невицькому (Ужгородський район, Закарпатська область).

На території цих об'єктів регулярно проводяться різноманітні заходи та анімаційні програми для туристів. Наприклад, руїни замків у Кременці (Тернопільська область), Старому Селі (Пустомитівський район) та Уричі (Сколівський район, Львівська область, територія Державного історико-

культурного заповідника «Тустань») слугують локаціями для фестивалів та історичних реконструкцій.

Зокрема, на Замковій горі Бона у Кременці, де збереглися руїни фортеці XIII–XIV століть (готична арка в'їзної башти та оборонні мури завтовшки 2,3 м і заввишки 8–12 м), у 2005 році відбувся фестиваль середньовічної культури «Королева Бона-2005». У наступні роки цей захід набув міжнародного масштабу:

- 2006–2007 – фестиваль «Стара фортеця» отримав статус міжнародного;

- 2008–2009 – перетворився на міжнародний історико-туристичний фестиваль середньовічної культури «Стара фортеця».

Серед учасників фестивалю були представники Угорщини, Польщі, Німеччини та Білорусі. Відвідувачі мали змогу насолодитися середньовічними придворними та народними танцями, лицарськими турнірами, груповими боями, стрільбою з лука та арбалета, а також відвідати виставки-продажі історичних артефактів, зразків одягу, прикрас та зброї. Особливий інтерес викликали покази середньовічних костюмів XIV–XVI століть з різних країн Європи (Німеччини, Італії, Англії, Франції, Голландії), а також видовишне піротехнічне шоу.

Біля руїн замку постійно працюють екскурсоводи, доступні сувеніри та друкована продукція про історію Кременця та його фортеці.

Особливе місце серед пам'яток цієї групи займає наскельне місто-фортеця Тустань (IX–XIII ст.), яке відрізняється від інших оборонних споруд тим, що було зведене безпосередньо на скелях. Сьогодні на території Державного історико-культурного заповідника «Тустань» діє музей, де відвідувачі можуть ознайомитися з історією цього унікального укріплення, археологічними знахідками та результатами досліджень. З 2006 року тут щорічно проходить фестиваль української середньовічної культури «Ту Стань!», який приваблює численних гостей.

До другої підгрупи входять руїни шести замків Тернопільської області, розташовані в Скалаті (Підволочиський район), Микулинцях (Теребовлянський район), Кривчому

(Борщівський район), Язлівці, Підзамочку та Золотому Потоці (Бучацький район), а також залишки замку в селі Буша (Ямпільський район, Вінницька область). Ці пам'ятки об'єднують спільні особливості:

Позитивні риси:

- Всі входять до складу Національного заповідника «Замки Тернопілля» та Державного історико-культурного заповідника «Буша» (створеного у 2000 р.), що передбачає проведення реставраційних та консерваційних робіт.

- У деяких місцях такі роботи вже розпочаті, зокрема в Скалатському замку.

Негативні риси:

- Ці об'єкти маловідомі громадськості та не користуються популярністю серед туристів.

- Не залучені до туристичного бізнесу та недостатньо використовуються у сфері туризму.

До третьої підгрупи належать менш відомі руїни середньовічних замків, що мають статус пам'яток архітектури національного або місцевого значення, проте перебувають у занедбаному стані. Відсутність благоустрою ускладнює їх відвідування, на цих об'єктах не проводяться реставраційні роботи, анімаційні заходи чи інші туристичні активності.

До цієї групи входять залишки фортифікацій у 38 населених пунктах:

- Вінницька область: Бар, Хмільник, Шаргород, Озаринці, Селище.

- Закарпатська область: Виноградів, Королеве, Квасове, Середнє.

- Івано-Франківська область: Надвірна, Пнів, Раковець, Чернелиця, Маріямпіль, Рожнятів.

- Львівська область: Доброміль.

- Тернопільська область: Бучач, Залізці, Гусятин, Сидорів, Личківці, Висічка, Кудринці, Окопи, Буданів, Долина, Старий Збараж, Токи, Новосілка.

- Хмельницька область: Старокостянтинів, Летичів, Зінків, Сутківці, Сатанів, Чернокозинці, Жванець, Рихта.

Деякі зі збережених пам'яток набули вигляду замково-палацових комплексів. Тому третя група містить дві підгрупи, до яких входять середньовічні оборонні замки, що були частково або повністю перебудовані у палаци. Всього у Карпато-Подільському регіоні нараховується десять таких об'єктів.

До першої підгрупи включено три пам'ятки, які активно використовуються у сфері рекреації та туризму. Для них характерні:

- Проведення реставраційних робіт.
- Благоустрій прилеглих територій.
- Використання історичних будівель для різних культурних та туристичних потреб.

Крім того, два замково-палацові комплекси мають історичні парки, що є пам'ятками садово-паркового мистецтва.

До другої підгрупи належать шість палаців, зведених на місці колишніх замків у XVIII–XIX століттях. Вони розташовані у населених пунктах трьох областей:

- Вінницька область – смт. Муровані Курилівці (Муровано-куриловецький район), с. Чернятин (Жмеринківський район);
- Львівська область – м. Червоноград, с. Коропець (Монастириський район), с. Тартаків (Сокальський район);
- Тернопільська область – с. Білокриниця (Кременецький р-н).

Таблиця 2.3

Рекреаційно-туристичне використання збережених та частково збережених замково-палацових комплексів Карпато-Подільського регіону України

№	Місцезнаходження пам'ятки та час її створення	Сучасне та заплановане використання приміщень і території пам'ятки
<i>Львівська область</i>		
1	<u>м. Броди</u> (<u>Бродівський район</u>) – комплекс замка-палацу XVII ст.	<u>Культосвітні установи:</u> Приміщення замкового палацу слугує виставковим простором Бродівського історико-краєзнавчого музею, де проходять тематичні експозиції. Територія використовується для анімаційних заходів. Пам'ятка потребує масштабної реставрації.

2	<u>Підгірці (Бродівський район)</u> – замково-палацовий комплекс (1635-1640 рр.) з парком XVII ст. (пам'ятка садово-паркового мистецтва державного значення)	<u>Культосвітні установи:</u> Частина Львівської галереї мистецтв, функціонує як музей-заповідник «Підгорецький замок». Пам'ятка перебуває в процесі реставрації. Заплановано створення музейно-культурного центру.
<i>Тернопільська область</i>		
3	<u>Вишнівець (Збаразький район)</u> – замково-палацовий комплекс (1640-1720 рр.) з парком XVIII ст. (пам'ятка садово-паркового мистецтва державного значення)	<u>Культосвітні установи:</u> Входить до складу заповідника «Замки Тернопілля». Відремонтовані приміщення палацу використовуються для музейних експозицій. Територія є місцем проведення мистецьких та анімаційних заходів. Об'єкт перебуває на стадії реставрації, планується облаштування готельно-відпочинкового комплексу. На території діє продаж сувенірів та друкованої продукції, присвяченої історії Вишнівця та замків Західної України.

Ці об'єкти не використовуються для рекреаційних і туристичних цілей. Наприклад, у палаці с. Білокриниця розміщується Кременецький державний лісотехнічний коледж, а в палаці с. Плотича – лікарня. Єдиною пам'яткою, де планується реконструкція та створення туристично-відпочинкового центру, є палац у с. Тартаків Львівської області. Він переданий у концесію приватному інвестору на 49 років.

Найпривабливішими для туристів серед десяти збережених замків-палаців та палаців регіону є Вишнівецький та Підгорецький замки. Обидві пам'ятки нині є об'єктами ремонтно-реставраційних робіт. У Вишнівецькому замку-палаці вже відновлено кілька приміщень, де розміщені невеликі етнографічні експозиції.

У 2002–2006 роках тут проводився Всеукраїнський фестиваль козацької пісні «Байда», а в 2009 році – перший костюмований бал. Комплекс Вишнівецького замку-палацу включає парк, закладений у 1731 році на площі 218 га.

Початково парк формувався на основі природного лісу. Нині його площа становить лише 8 гектарів, а основну частину становлять 100-річні липи. Парк має статус пам'ятки садово-паркового мистецтва (охоронний номер 516).

Четверта група об'єднує руїни та залишки замків, перебудованих у замки-палаці, або палаців, зведених на місці колишніх замків у 13 населених пунктах досліджуваного регіону:

- Вінницька область – смт. Шпиків (Тульчинський район);
- Закарпатська область – с. Довге (Іршавський район);
- Львівська область – смт. Поморяни (Золочівський район), с. Підгірці (Стрийський район);
- Тернопільська область – м. Чортків, с. Ягільниця та с. Колиндяни (Чортківський район), смт. Скала-Подільська (Борщівський район), смт. Гримайлів (Гусятинський район), с. Нирків (Червоноград) (Заліщицький район);
- Хмельницька область – м. Ізяслав (Кам'янець-Подільський район), с. Панівці, смт. Чорний Острів (Хмельницький район).

За рівнем використання ці пам'ятки відповідають об'єктам другої підгрупи другої групи – більшість з них не задіяні в туристичній та рекреаційній діяльності.

Аналіз сучасного рекреаційно-туристичного використання середньовічних замків, фортець та їхніх руїн у Карпато-Подільському регіоні України показав, що:

- 13,8% пам'яток частково адаптовані під музеї;
- 6,9% пам'яток використовуються як заклади харчування;
- 17,2% пам'яток є місцем проведення святкових, культурно-освітніх заходів, тематичних виставок, конференцій, семінарів, мистецьких та анімаційних програм.

Низький рівень залучення цих об'єктів у туристичну діяльність пояснюється передусім незадовільним станом збереження – з 87 пам'яток лише 21 перебуває у відносно доброму стані. Крім того, відсутність систематичних ремонтно-реставраційних робіт та впорядкування територій також стримує розвиток туристичної інфраструктури.

Попри це, навіть замки та фортеці, що перебувають у руїнах, мають значний потенціал для використання в туристичному бізнесі, що підтверджують окремі успішні приклади.

Карпато-Подільський регіон України вирізняється багатством пам'яток середньовічної оборонної архітектури, які створювалися з урахуванням природних умов. Особливе значення має рельєф місцевості – замки та фортеці, розташовані на підвищеннях (пагорбах, горах, скельних виступах), мають підвищену привабливість завдяки можливості панорамного огляду. Більшість пам'яток у регіоні знаходяться саме на таких височинах, що робить їх ще більш цікавими для туристів, навіть якщо вони збереглися у вигляді руїн.

2.3. Фестивалі в середньовічних замках та фортецях України

Використання середньовічних замків та фортець для проведення фестивалів набуло поширення і в нашій країні. Проте показники кількості цих пам'яток, залучених у фестивальний туризм, та кількості фестивалів, які відбуваються на їх територіях, є значно меншими за європейські. В Україні більшість середньовічних замків та фортець сьогодні перебувають у дуже занедбаному стані. Деякі з цих об'єктів не мають належної охорони, що призводить до їх подальшого руйнування та навіть повного зникнення. Один із напрямів туристичного відродження таких замків або фортець – проведення фестивалів на їх територіях. Тому дослідження фестивального туризму у середньовічних замках та фортецях необхідне для розкриття його географії та динаміки розвитку.

Одним із таких регіонів України, де збереглися середньовічні замки та фортеці, є Карпато-Подільський. На його території зосереджена більшість таких пам'яток країни або їх руїн. Всього таких пам'яток у регіоні налічується 87. Серед семи областей Карпато-Подільського регіону найбільше середньовічних замків, фортець, їхніх руїн або перебудованих у палаци споруд знаходиться у Тернопільській області – 32 пам'ятки, з яких 28 перебувають у руїнах. На другому місці – Львівська область (15 пам'яток, з них 6 у руїнах), далі йдуть Хмельницька (13, у руїнах – 11), Закарпатська (10, у руїнах – 7), Вінницька (9, у руїнах – 7), Івано-Франківська (7, усі у руїнах) та Чернівецька область (1 пам'ятка).

Починаючи з 2001 року місцем проведення різноманітних за тематикою фестивалів стали середньовічні замки та фортеці в двадцять одному населеному пункті регіону дослідження або 24,13 % від загальної кількості. З них 12 – це ті пам'ятки, що дійшли до нашого часу збереженими та були відреставровані (таблиця 2.4).

Таблиця 2.4

Середньовічні замки та фортеці Карпато-Подільського регіону, які є об'єктами фестивального туризму

Назва області	Всього замків (фортець)	Об'єкти фестивального туризму	
		Кількість	Назва
Тернопільська	32	7	Вишневецький замок, Збаразький замок, руїни Кременецького, Бережанського, Тереховлянського, Скалатського, Сидорівського замків
Львівська	15	7	Золочівський, Олеський, Підгорецький, Свіржський замки, руїни наскельної фортеці "Тустань", Старосільського та Добромильського замків
Хмельницька	13	2	Кам'янець-Подільська фортеця, Меджибізький замок
Закарпатська	10	3	Мукачівський, Ужгородський, Чинадіївський замки
Вінницька	7	0	–
Івано-Франківська	7	1	Руїни Пнівського замку
Чернівецька	1	1	Хотинська фортеця
Усього	87	21	–

На територіях середньовічних замків і фортець проводяться різноманітні фестивалі, переважно присвячені військово-історичній реконструкції та середньовічній культурі. Серед них:

✓ *Фестиваль середньовічної культури «Ту стань»* – руїни наскельної фортеці «Тустань» (IX–XIII ст., с. Урич, Сколівський район, Львівська область, територія заповідника «Тустань»).

✓ *Фестиваль середньовічної культури «Срібний Татош»* – замок Сент-Міклош (XVII ст., смт. Чинадійово, Мукачівський район, Закарпатська область).

✓ *Міжнародний фестиваль військово-історичної реконструкції «Terra Heroica».*

✓ *Міжнародний фестиваль середньовічної культури «Форпост».*

✓ *Фестиваль військово-історичної реконструкції «Остання столиця».*

✓ *Міжнародний історичний «Porta Temporis»* – Кам'янець-Подільська фортеця (XI–XVIII ст., м. Кам'янець-Подільський, Хмельницька область).

✓ *Міжнародний фестиваль історичної реконструкції Середньовіччя «Битва націй».*

✓ *Міжнародний військово-історичний фестиваль «Хотинська твердь».*

✓ *Міжнародний історичний фестиваль «Середньовічний Хотин»* – Хотинська фортеця (XIII–XVIII ст., м. Хотин, Чернівецька область).

Ці фестивалі сприяють збереженню історичної спадщини та популяризації культури середньовіччя.

Прикладами музичних фестивалів є:

• *Всеукраїнський фестиваль козацької пісні «Байда»* – Вишневецький замок (XV ст., смт. Вишнівець, Збаразький район, Тернопільська область).

• *Міжнародний музичний фестиваль «STARE SELO»* – руїни замку (XVI–XVII ст., с. Старе Село, Пустомитівський район, Львівська область).

• *Фестиваль духовно-патріотичної пісні «Стежками героїв»* – Підгорецький замок-палац (1635–1640 рр., с. Підгірці, Бродівський район, Львівська область).

До мистецьких фестивалів належать:

➤ Всеукраїнський мистецький фестиваль «Смарагдові витоки».

➤ Міжнародний фестиваль німецької культури «Карпатенланд» – Мукачівський замок «Паланок» (XIV–XVIII ст., м. Мукачево, Закарпатська область).

Етнографічних фестивалів на територіях середньовічних замків проводиться найменше. Серед них:

- Етнофестиваль «Дженджур Фист» – руїни замку (друга половина XVI ст., с. Пнів, Надвірнянський район, Івано-Франківська область).

- Регіональний етнофестиваль «Одеський замок» – Одеський замок (XIV–XVII ст., смт. Олесько, Бродівський район, Львівська область).

Кам'янець-Подільська фортеця є лідером за кількістю проведених фестивалів. Крім уже згаданих заходів, тут відбуваються:

- ❖ Фестиваль «Весільна фортеця».

- ❖ Військово-історичний фестиваль «Кам'янець – Земля героїв».

- ❖ Фестиваль сучасного вуличного мистецтва «Re\$publica».

- ❖ Міжнародний фестиваль національних культур «Острів семи скарбів».

- ❖ Фестиваль сучасної молодіжної музики «Фортеця Фест».

Традиційним місцем проведення фестивалів є Меджибізький замок (XII, XIV–XVI ст., м. Меджибіж, Летичівський район, Хмельницька область).

З 2003 року в літній період тут проходить Міжнародний історико-музичний фестиваль «Стародавній Меджибіж», а з 2010 року – фестиваль середньовічної культури «Стародавній Меджибіж – Зимова вежа».

Щороку географія проведення фестивалів розширюється, хоча темпи цього процесу відстають від зростання їх загальної кількості (таблиця 5).

З наведеної інформації видно, що за останні п'ять років кількість середньовічних замків і фортець, де проводяться фестивалі, подвоїлася. Більшість нових локацій фестивального

туризму – це об’єкти, які перебувають у руїнах і потребують реставрації. Фестивалі, організовані на таких територіях, покликані привернути увагу суспільства до проблеми збереження та відновлення зруйнованих пам’яток.

Найактивнішим «новим» об’єктом фестивального туризму стала Хотинська фортеця. У 2009 році вперше був проведений Міжнародний військово-історичний фестиваль «Хотинська твердь». У 2010 р. вперше пройшов Міжнародний фестиваль історичної реконструкції Середньовіччя «Битва націй». У 2011 р. відбулись: вдруге фестиваль «Битва націй» та «Хотинська твердь». У 2012 р. – втретє фестиваль «Хотинська твердь», вперше – Міжнародний історичний фестиваль «Середньовічний Хотин» та Всеукраїнський фестиваль мистецтв «Бесарабський колорит». У 2013 році на території Хотинської фортеці заплановані три фестивалі: вдруге – «Середньовічний Хотин» та «Бесарабський колорит», вперше – Музичний фестиваль «Узвар на Тірасі». Всього за п’ять років – десять фестивалів. Порівняно із іншими замками або фортецями регіону дослідження, де сьогодні відбуваються фестивалі, – це немало. Але якщо порівнювати цей показник із аналогічними в країнах Європи, то він є низьким.

Близько 75% середньовічних замків і фортець Карпато-Подільського регіону (66 пам’яток) нині не задіяні для проведення фестивалів. Основна причина цього – 86,36% із них перебувають у руїнах, часто у критичному стані. Через відсутність охорони та ремонтно-реставраційних робіт руйнування цих об’єктів лише посилюється, що знижує їхню привабливість для туристів.

Попри щорічне зростання кількості фестивалів на територіях середньовічних замків і фортець Карпато-Подільського регіону, частка пам’яток, залучених до фестивального процесу, збільшується повільними темпами. Майже три чверті цих об’єктів залишаються поза увагою фестивального туризму, оскільки більшість замків і фортець дійшли до нашого часу в руїнах і не пристосовані для відвідування.

Водночас навіть такі об'єкти можуть слугувати місцем проведення фестивалів. Основна мета заходів, що вже відбуваються на територіях руйнованих замків і фортець, – привернути увагу суспільства до проблем збереження та охорони цих унікальних оборонних пам'яток Середньовіччя.

2.4. Музеї в середньовічних замках та фортецях України

Середньовічні замки та фортеці, як одні з найцікавіших об'єктів історичної та архітектурної спадщини, користуються великою популярністю серед туристів у всьому світі. Ефективним способом збереження та використання цих пам'яток є їх музеєфікація. Відповідно до Закону України «Про музеї та музейну справу», музеєфікація передбачає комплекс науково обґрунтованих заходів, спрямованих на приведення об'єктів культурної спадщини до стану, придатного для відвідування.

Проте в Україні цей процес розвивається недостатньо швидко. Аналіз сучасного використання збережених та зруйнованих середньовічних замків і фортець Карпато-Подільського регіону, де зосереджено понад 70% усіх українських замків, підтверджує цю тенденцію.

Дослідження показало, що лише 13,8% пам'яток частково пристосовані для музейних цілей. Основними причинами такого низького показника є незадовільний стан збереження (з 87 пам'яток лише 21 є відносно добре збереженою), відсутність ремонтно-реставраційних робіт і належного благоустрою територій.

Музеєфікація може відбуватися двома шляхами: створення музейної експозиції всередині пам'ятки або використання самого об'єкта як частини музейного показу. На сьогодні в Україні лише 17 середньовічних замків та фортець мають музеї. За винятком Бережанського замку, ці об'єкти знаходяться у задовільному стані та частково відреставровані.

Таблиця 5

**Розподіл по роках проведення фестивалів у середньовічних замках та фортецях
Карпато-Подільського регіону України (2001-2013 рр.)**

Назви замків або фортець	Роки проведення фестивалів												
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Тернопільська область													
<i>Вишневецький замок</i>		•	•	•	•	•							
<i>Збаразький замок</i>				•	•				•	•	•	•	•
<i>Руїни Кременецького замку</i>				•	•	•	•	•					
<i>Руїни Бережанського замку</i>									•	•	•	•	•
<i>Руїни Тербовлянського замку</i>									•	•	•	•	•
<i>Руїни Скалатського замку</i>										•			
<i>Руїни Сидорівського замку</i>												•	
Львівська область													
<i>Золочівський замок</i>	•	•	•	•									
<i>Олеський замок</i>		•	•							•	•	•	
<i>Підгорецький замок</i>									•	•	•	•	•

<i>Свіржський замок</i>									•				
<i>Руїни наскельної фортеці “Тустань”</i>						•	•	•	•	•	•	•	•
<i>Руїни Старосільського замку</i>									•	•			
<i>Руїни Добромильського замку</i>											•		
Хмельницька область													
<i>Кам'янець-Подільська фортеця</i>					•	•	•	•	•	•	•	•	•
<i>Меджибіцький замок</i>			•	•	•			•	•	•	•	•	•
Закарпатська область													
<i>Мукачівський замок</i>					•			•	•		•		
<i>Ужгородський замок</i>										•			
<i>Чинадіївський замок</i>												•	•
Івано-Франківська область													
<i>Руїни Пнівського замку</i>												•	•
Чернівецька область													
<i>Хотинська фортеця</i>									•	•	•	•	•
<i>Всього об'єктів фестивального туризму</i>	1	3	4	5	6	4	3	5	8	9	10	11	9

Замкові музеї поділені на п'ять груп залежно від їхнього профілю:

1. *Історичні музеї* – найчисленніша група, що включає 13 музеїв у восьми замках і фортецях:

- Музей дзвонів, Музей книги, Колекція старовинних замків і ключів, Музей будівельної кераміки в Луцькому замку
- Історичний музей м. Мукачева (Мукачівський замок)
- Історичний музей Олеського замку
- Археологічний музей Аккерманської фортеці
- Музей зброї в Збаразькому замку
- Історичний музей м. Меджибіжа та Музей жертв Голодомору (Меджибізька фортеця)
- Музей середньовічної військової техніки (Хотинська фортеця)
- Музей Судакської фортеці

Інші групи представлені музеями краєзнавчого, художнього профілю, музеями-заповідниками та окремими музейними експозиціями. Музеєфікація таких об'єктів не лише сприяє їх збереженню, а й підвищує туристичну привабливість регіону.

До другої групи належать три музеї: Краєзнавчий музей Ужгородського замку, Бродівський історико-краєзнавчий музей у Бродівському замку та Краєзнавчий музей Острозького замку.

Третя група включає Підземну галерею живопису Луцького замку та Музей Східних культур у Золочівському замку. Найбільше експозиційних залів серед зазначених музеїв має Краєзнавчий музей Ужгородського замку (40 залів), відкритий у 1984 році.

Четверту групу представляють музеї-заповідники: «Золочівський замок», «Олеський замок», «Підгорецький замок», Кам'янець-Подільський державний історичний музей-заповідник (з Кам'янець-Подільською фортецею у складі) та Історико-архітектурна пам'ятка-музей «Київська фортеця», яка є однією з найкраще збережених кам'яно-земляних фортець у світі.

Найбільш відвідуваними серед цих об'єктів є музеї Ужгородського та Мукачівського замків, Історичний музей і Музей жертв голодомору в Меджибізькому замку, музеї-заповідники «Золочівський замок» і «Олеський замок», а також Краєзнавчий музей Острозького замку та Бродівський історико-краєзнавчий музей.

П'ята група включає музейну експозицію «Повернуто в замок» у Бережанському замку та експозиції Дубенського, Вишнівецького і Збарзького замків. Найбільш різноманітними є колекції Збарзького замку, які охоплюють вишивки, нумізматику, старовинні меблі, сакральне мистецтво, зброю, народні ремесла, культову скульптуру та археологічні знахідки.

Музейна експозиція Бережанського замку, наймолодша за часом створення, розташована у західному корпусі замкового комплексу. Вона складається з чотирьох тематичних частин: фрагментів скульптур та елементів кам'яного оздоблення, фотокопій портретів під назвою «Власники Бережанського замку», археологічних знахідок із території замку та документальних матеріалів.

У Жовківському, Вишнівецькому та інших замках і фортецях тривають роботи зі створення нових експозиційних залів. Ремонтно-реставраційні роботи ведуться в Підгорецькому та Жовківському замках (Львівська область), а також у Бережанському замку (Тернопільська область). У Підгорецькому замку планується відкрити музей із картинною галереєю, а подвір'я переобладнати для проведення театральних вистав. У Жовківському замку, крім розширення музею, передбачено створення культурно-мистецького комплексу та відкриття українсько-польського навчального центру для молоді. Також планується використовувати приміщення замку для камерних концертних залів, кузні, ресторану, каретного двору з конюшнею та реставраційних майстерень. У Бережанському замку, у північній вежі, планується створити музейну експозицію, присвячену історії замку та його реставрації.

До переліку відносно добре збережених замків і фортець, які після ремонтно-реставраційних робіт можуть стати музеями, належать Свірзький замок (Львівська область), Тернопільський замок (Тернопільська область) та Чинадієвський замок (Закарпатська область). В Україні залишилися лише 24 таких об'єкти.

Однак більшість середньовічних замків і фортець перебувають у руїнах, що ускладнює їх перетворення на музеї. Стан їх збереження є низьким або дуже низьким, і відновлення таких пам'яток часто неможливе. Лише кілька з них можуть бути реконструйовані. Для більшості ж єдиним способом використання залишається консервація залишків, облаштування території,

встановлення інформаційних стендів з історією пам'ятки та включення їх до туристичних маршрутів.

Втім, цей підхід охоплює лише невелику частину українських замків і фортець. У таких спорудах музейні експонати зазвичай не розміщуються, адже сам замок або фортеця виступає головним, а іноді й єдиним експонатом. Основна мета – збереження руїн, забезпечення їх тривалого існування та популяризація серед відвідувачів. У перспективі низка найбільш відомих середньовічних замків і фортець може бути інтегрована в музейний простір України (таблиця 6).

З переліку визначних пам'яток, представлених у таблиці 6, наведемо як приклад руїни балаклавської фортеці в Чембало (Крим). Вежа фортеці, яка є символом міста, буде музеєфікована, а тому набуде статусу музейного експонату. Згідно з проектом музеєфікації фортеці, будуть збережені існуючі об'єкти, адміністративна зона, музей, захисні павільйони з полегшених каркасних конструкцій та система пандусів, по яких буде побудовано рух навколо музею. Така система пандусів полегшить пересування по крутих схилах пагорба, де знаходяться руїни форту.

Створення музеїв на місцях добре збережених і відреставрованих середньовічних замків і фортець або музеєфікація їхніх руїн є не лише одним із найкращих способів збереження таких пам'яток, але й найпоширенішим способом у світі.

У світовій практиці замки чи фортеці, що добре збереглися, окрім музеїв, часто використовують як готелі, ресторани, конференц-зали, бібліотеки, сувенірні крамниці тощо. Комплексне використання таких атракцій приваблює більше туристів. Тому необхідно вчитися на досвіді інших країн у цьому питанні. Для України, де більшість замків і фортець зараз у руїнах, дуже важливо створити умови для відвідування без організації музею на місці. Це допоможе перетворити ці об'єкти на туристичні. Ця практика також є досить поширеною в міжнародному масштабі і потребує вивчення в Україні.

Таблиця 6

**Найбільш відомі середньовічні замки та фортеці запланові
на включення до музейного простору України**

Місцезнаходження пам'ятки	Стан збере- ження пам'ятки	Стан проведення ремонтно-реставраційних робіт		
		залишки пам'ятки законсервовані та частково реставровані	тривають	у перспективі
Вінницька область				
м. Бар	руїни замку	+		
Закарпатська область				
смт. Королеве Виноградівського р-ну	руїни замку	+		
с. Невицьке Ужгородського р-ну	руїни замку	+	+	
с. Середнє Ужгородського р-ну	руїни замку	+		
м. Хуст	руїни замку	+		+
Львівська область				
м. Львів	руїни замку	+	+	
с. Підгірці Бродівського р- ну	збереже ний замок- палац		+	
Рівненська область				
м. Корець	руїни замка- палацу			+
с. Новомалин Острозького р-ну	руїни замку			+
Тернопільська область				
м. Бережани	руїни замку	+	+	

<i>м. Бучач</i>	руїни замку			+
<i>сmt. Микулинці Теребовлянського р-ну</i>	руїни замку			+
<i>с. Кривче Борицівського р-ну</i>	руїни замку	+		
<i>м. Скалат</i>	руїни замку	+	+	
<i>с. Підзамочок Бучацького р-ну</i>	руїни замку			+
<i>м. Теребовля</i>	руїни замку	+		
<i>с. Язловець Бучацького р-ну</i>	руїни замку			+
Хмельницька область				
<i>м. Ізяслав</i>	руїни замка-палацу	+		
<i>сmt. Летичів Летичівського району</i>	руїни замку	+		
<i>м. Старокостянтинів</i>	руїни замку			+
Автономна республіка Крим				
<i>Балаклавський р-н м. Севастополь</i>	руїни фортеці Чембало			+

2.5. Військово-історичний туризм в середньовічних замках та фортецях України

Відмінною рисою сучасного туризму в Україні та світі є його різноманітність. Одним із відносно нових видів туризму є військово-історичний туризм. У літературі він розглядається як підвид військового туризму. Метою військово-історичних екскурсій є відвідування та ознайомлення з місцевостями, пов'язаними з військовими та бойовими діями, що відбувалися в минулому. Об'єктами військово-історичного туризму можуть бути оборонні об'єкти різних історичних періодів (середньовічні замки чи фортеці, фортеці, зруби, зруби, зруби

тощо), а також військові меморіали, кладовища, колишня військова інфраструктура, залишки оборонних рубежів, місця битв, спеціалізовані музеї, експозиції тощо.

Серед популярних пам'яток світової та української військової історії – середньовічні замки та фортеці. Ці середньовічні пам'ятники є постійними об'єктами минулих військових і військових походів. Тому сьогодні середньовічні замки чи фортеці та їх найближче оточення є популярними об'єктами для цього виду туризму. Практика використання цих пам'яток архітектури для потреб військово-історичного туризму досить поширена у світі і існує вже більше десяти років.

В Україні, де також є середньовічні замки та фортеці, все більшої популярності набуває військово-історичний туризм. За роки незалежності України об'єктом військово-історичного туризму стали десятки середньовічних замків і фортець. До них відносяться пам'ятники, що вціліли після руїн.

Щоб дізнатися про військові події, що відбувалися біля стін того чи іншого середньовічного замку чи фортеці, відвідувачі цих пам'яток можуть послухати розповіді екскурсоводів на відповідну тематику, оглянути музейні експозиції та взяти участь у різноманітних анімаційних заходах. Ці заходи надзвичайно популярні та з кожним роком приваблюють все більше відвідувачів. Серед анімаційних заходів на військово-історичну тематику найпопулярнішими є фестиваль військово-історичних реконструкцій, фестиваль військової історії та фестиваль середньовічної культури. На фестивалях, присвячених реконструкції військової історії, відтворюють відомі історичні битви минулого, а також битви, характерні для того чи іншого історичного періоду. Після закінчення активних військових і військових дій оборонна функція середньовічних замків і фортець була майже втрачена. Відвідувачі фестивалю військово-історичної реконструкції мають змогу відтворити військові події Середньовіччя.

Серед фестивалів, які відбулися в Україні, можна виділити:

✓ Міжнародний фестиваль військово-історичної реконструкції «Тетта Нероїса», що проходить у Кам'янець-Подільській фортеці (XI–XVIII ст., м. Кам'янець-Подільський, Хмельницька область);

✓ Міжнародний фестиваль історичної реконструкції Середньовіччя «Битва націй», Міжнародний військово-історичний фестиваль «Хотинська твердь» та Міжнародний історичний фестиваль «Середньовічний Хотин», які проводяться у Хотинській фортеці (XIII–XVIII ст., м. Хотин, Чернівецька область);

✓ Фестиваль середньовічної культури «Ту стань», який відбувається на території заповідника «Тустань» (руїни наскельної фортеці IX–XIII ст., с. Урич, Сколівський район, Львівська область);

✓ Фестиваль середньовічної культури «Срібний татош», що проходить у замку Сент-Міклош (XVII ст., смт. Чинадійово, Мукачівський район, Закарпатська область);

✓ Фестиваль історичної реконструкції та історичного фехтування «Білий Бастіон», який проводиться в Аккерманській фортеці (XIII–XV ст., м. Білгород-Дністровський, Одеська область);

✓ Фестиваль середньовічної культури «Меч Луцького замку», що проходить у Луцькому замку (XIII–XIV ст., Волинська область).

В Україні дві третини середньовічних замків і фортець перебувають у руїнах. Незважаючи на це, вони стають майданчиками для проведення анімаційних заходів. Однак частка таких пам'яток, залучених до цього процесу, залишається невеликою. Зокрема, у Карпато-Подільському регіоні (Львівська, Івано-Франківська, Закарпатська, Чернівецька, Тернопільська, Хмельницька та Вінницька області), який є найбагатшим в Україні за кількістю середньовічних замків і фортець, цей показник досягає лише 25%.

У цьому регіоні об'єктами анімаційних заходів є:

➤ у Тернопільській області – руїни Кременецького, Бережанського, Терехівського, Скалатського та Сидорівського замків;

➤ у Львівській області – руїни наскельної фортеці «Тустань», Старосільського та Добромільського замків;

➤ в Івано-Франківській області – руїни Пнівського замку.

Кожен із цих замків або фортець, навіть у зруйнованому стані, має багату та захопливу історію, зокрема військову. Тому важливо ініціювати проведення військово-історичних фестивалів, лицарських турнірів та інших заходів на територіях

пам'яток, які ще не залучені до анімаційного руху. Одним із головних завдань таких подій є привернення уваги громадськості до проблем збереження зруйнованих середньовічних замків та фортець у регіоні.

Ступінь руйнації цих пам'яток різний, тому підходи до їх збереження та адаптації для туристичного огляду також мають бути індивідуальними. Там, де це можливо, необхідно частково відновлювати замки та фортеці, відкриваючи їх для відвідувачів у новому вигляді.

Карпато-Подільський регіон має понад шість десятків руїн середньовічних замків чи фортець, а його туристично-відпочинковий потенціал надзвичайно високий. Проте наявні проблеми не тільки заважають сьогодні повністю використати цей потенціал, а й заважають захистити ці унікальні середньовічні оборонні пам'ятки від подальшого руйнування. У багатьох країнах світу збереглися залишки середньовічних замків чи фортець.

Більшість цих пам'яток архітектури дбайливо охороняється і підтримується державою, а їх територія найкраще підходить для туристичного огляду. Відвідувачі середньовічних замків і фортець також можуть дізнатися про минулі військово-історичні події в музеях. Усі музеї середньовічних замків і фортець за структурою можна поділити на п'ять груп. Військово-історична тематика представлена в історичному музеї. Музеї та музейні експозиції діють у низці середньовічних замків і фортець України, зокрема в Луцькому, Мукачівському, Олеському, Збаразькому замках, а також у Меджибізькій, Хотинській, Судакській і Аккерманській фортецях. Ці музеї постійно оновлюються новими експонатами, організовуються як постійні, так і тимчасові виставки. Наприклад, 13 жовтня 2014 року в Збаразькому замку, до Дня Покрови Пресвятої Богородиці та Дня українського козацтва, було відкрито виставку картин на козацьку тематику з фондів Національного заповідника «Замки Тернопілля».

Військова історія кожного замку чи фортеці, незалежно від ступеня їх збереженості, може стати важливим чинником привабливості для туристів. Популяризація військових подій

минулого сприяє формуванню патріотизму серед молоді. Яскравим прикладом є Хотинська битва 1621 року, під час якої об'єднані сили Речі Посполитої та українського козацтва здобули перемогу над військом Османської імперії під проводом султана Османа II. Ця перемога зупинила подальший наступ турецької армії на Європу, а значний внесок у неї зробили запорізькі козаки під керівництвом гетьмана Петра Сагайдачного.

Середньовічні замки та фортеці України є популярними об'єктами різних видів туризму, зокрема військово-історичного. Відвідувачам пропонуються музеї, екскурсії, анімаційні заходи тощо. Об'єктами військово-історичного туризму можуть бути всі середньовічні замки та фортеці, незалежно від рівня їх збереження. В Україні налічується понад сто таких пам'яток, однак більшість із них перебуває у зруйнованому стані. Тому на сьогодні основну увагу туристів привертають здебільшого добре збережені замки та фортеці.

Подальший розвиток військово-історичного туризму в Україні слід спрямувати на:

- Розширення географії анімаційних заходів і збільшення їх кількості в середньовічних замках та фортецях, які вже є об'єктами військово-історичного туризму;
- Створення нових музеїв та експозицій на військово-історичну тематику у місцях, де вони відсутні, і вдосконалення вже існуючих;
- Привернення уваги громадськості до зруйнованих середньовічних замків та фортець, які потребують збереження та реставрації;
- Адаптацію для туристичного огляду пам'яток у руїнах, щоб зробити їх доступними для відвідувачів;
- Популяризацію військових подвигів захисників середньовічних замків та фортець як важливої частини історичної спадщини;
- Просування військово-історичної спадщини замків та фортець на внутрішньому та міжнародному туристичних ринках;
- Розробку тематичних військово-історичних турів та екскурсій, які охоплюють середньовічні замки та фортеці.

Запитання та завдання для самоконтролю

1. Чому більшість середньовічних замків будували на підвищених місцях?
2. Як рельєф місцевості впливав на конфігурацію замкових комплексів?
3. Які природні елементи використовували для зміцнення оборонних споруд?
4. Яку роль відігравали річки та річкові долини при виборі місця для будівництва замків?
5. Як місце розташування середньовічних замків впливає на їх туристичну привабливість сьогодні?
6. Яка проблема є однією з основних для оборонної архітектури України в контексті туристичного бізнесу?
7. Скільки середньовічних замків і фортець або їх руїн зосереджено в Карпато-Подільському регіоні?
8. Які основні фактори впливають на руйнування середньовічних замків і фортець України?
9. Яка область лідирує за кількістю збережених замків та фортець в Карпато-Подільському регіоні?
10. Хто проводив аналіз використання середньовічних замків і фортець України у 2007 році, і на чому він базувався?
11. Які пам'ятки відносяться до першої групи збережених замків, які активно використовуються для туризму?
12. Які послуги надають середньовічні замки і фортеці, що збереглися, для туристів і відвідувачів?
13. Як поділяються оборонні споруди України в залежності від ступеня їх збереженості та туристичної привабливості?
14. Які заходи проводяться на території збережених замків та фортець для залучення туристів?
15. Вкажіть відмінності у стані туристичного використання між збереженими пам'ятками та руїнами замків в Карпато-Подільському регіоні.
16. Яка основна причина занедбаного стану більшості середньовічних замків та фортець в Україні?

17. Скільки середньовічних замків та фортець Карпато-Подільського регіону використовуються для проведення фестивалів?

18. Які типи фестивалів найчастіше проводяться на територіях середньовічних замків та фортець?

19. Чому фестивалі, які проводяться на територіях замків, що перебувають у руїнах, мають важливе значення для громадськості?

20. Які замки Карпато-Подільського регіону є лідерами за кількістю проведених фестивалів?

21. Які заходи передбачає музеєфікація замків та фортець згідно із Законом України «Про музеї та музейну справу»?

22. Чому процес музеєфікації замків та фортець в Україні відбувається повільно, згідно з проведеним аналізом?

23. Які музеї в Україні належать до історичного профілю середньовічних замків та фортець?

24. Яка фортеця є наймолодшою за часом створення музейної експозиції, і які експонати вона містить?

25. Як світовий досвід комплексного використання замків і фортець може бути корисним для України?

26. Які об'єкти можна віднести до військово-історичного туризму?

27. Які заходи є найпопулярнішими у військово-історичному туризмі України?

28. Чому середньовічні замки та фортеці є популярними об'єктами для військово-історичного туризму?

29. Які приклади військово-історичних фестивалів проводяться в Україні?

30. Які заходи можуть сприяти подальшому розвитку військово-історичного туризму в Україні?

3. ОБ'ЄКТИ ЗАМКОВОГО ТУРИЗМУ В КРАЇНАХ ЄВРОПИ

Замки та фортеці Європи. Західна Європа (Франція, Німеччина, Австрія, Швейцарія, Великобританія, Нідерланди, Бельгія). Північна Європа (Данія, Норвегія, Швеція, Фінляндія). Південна Європа (Італія, Іспанія, Португалія)

3.1. Замки та фортеці Європи

Замки та фортеці – споруди, які як у минулому, так і сьогодні вражають своєю могутністю, величиною та красою. Вони є справжнім символом Середньовіччя та невід'ємною складовою рекреаційно-туристичних ресурсів будь-якої країни, де вони збереглися. Найбільше цих пам'яток в Європі, особливо на території західної її частини, де вони є певною туристичною візитівкою.

Сучасна Європа – це тисячі замків та фортець різного ступеня збереженості на фоні мальовничих ландшафтів зі своєю цікавою та непростою історією.

Кожна європейська країна пишається одними з найцікавіших пам'яток історії – замками та фортецями. Враження після відвідування тої чи іншої країни будуть неповними, якщо не побачити ці найвідоміші перлини архітектури. Увагу туристів як правило привертають ті об'єкти, які добре збереглися або відреставровані, в їх приміщеннях вони можуть побачити числені колекції унікальних предметів мистецтва. Але чимало туристів приваблюють і ті об'єкти, які відіграли значну роль в історії, навіть, якщо і дійшли до нашого часу у руїнах. Інтерес до таких об'єктів зрозумілий, велика роль

в історії, історичні особистості, які ними володіли, або якийсь час перебували в них за певних обставин. Долі багатьох замків та фортець тісно переплетені з історією Європи. В їх стінах та біля них відбувалися події, які знайшли відображення не тільки в офіційній історичній науці, але і в мистецтві, літературі, кінематографії тощо. Замки та фортеці завжди привертали до себе інтерес та увагу туристів своєю величністю, загадковістю та можливістю доторкнутися до історії. Опинаяч у замку чи фортеці кожний відвідувач ніби переноситься в той час, коли об'єкт був повний життя, в ньому відбувалися розкішні бали, історичні зустрічі, лицарські турніри тощо. Сьогодні приміщення багатьох замків та фортець використовують під комфортабельні готелі, музеї, бібліотеки, ресторани, конференц-зали тощо. На їх території відбуваються різні фестивалі, свята, шоу, заходи військово-історичної реконструкції та багато іншого. Це допомагає відвідувачам більше зануритися в історію, краще її зрозуміти, ну і знісно зробити об'єкт ще більш популярним.

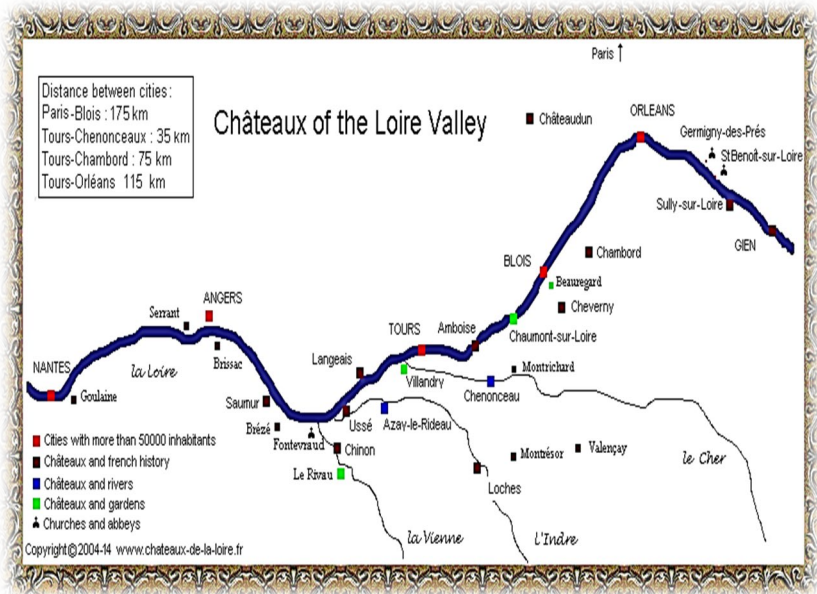
В Європі немає жодної країни, в якій би не збереглися замки або фортеці. Тому відвідуючи ту чи іншу країну, обов'язково потрібно звернути увагу на ці одні з найцікавіших об'єктів туризму. В різних країнах та різних частинах Європи кількість та ступінь збереження цих величних пам'яток історії різна. Найбільше їх збереглося на території Західної Європи. Це тисячі добре та збережених замків та фортець.

3.1.1. Західна Європа

3.1.1.1. Франція

У Франції добре збереглися більше 300 замків. Збережені замки різновікові та побудовані у різних архітектурних стилях. Найдавніші представляють XI століття. Найбільш відомими є замки долини р. Луара. Там їх налічується більше семидесяти. А сама середня частина долини р. Луари включена до світової спадщини ЮНЕСКО. Долина річки Луари – це та частина Європи, в якій замки зустрічаються майже всюди. На малюнку 2 представлена схема замків у долині р.

Луара. Більшість замків цієї частини Франції була побудована у 16 столітті. Прикладом є найвідоміший долин - замок Шамбор.

Мал.2. Схема замків в долині р. Луара

Замок Шамбор, який будувався у 16-17 століттях та спочатку планувався як мисливський будиночок. Проте сьогодні він є найбільшим та одним з найкрасивіших замків не тільки долини р. Луари, але і всієї Франції. Замок був побудований за наказом короля Франциска I. Будівництво було розпочато у 1519 році і стало однією з найбільших в епоху Відродження. На створення цього шедевр пішло більше 200 тис тонн каменю. А завершив будівництво замку Людовік XIV у 1685 році.

Шамбор вражає кожного, він є чудовим зразком архітектури. І безумовно він є чимось більшим, ніж просто замок, він - це ніби мрія короля, яка була втілена в реальність.

Замок Шенонсо вважається найромантичнішим замком Франції. Він знаходиться в долині річки Луари на околиці одноіменного села Шенонсо. Він був побудований у 16 столітті

на арці через річку Шер. Протягом історії цей замок також був відомий як дамський замок, оскільки був резиденцією Катерини Медічі, дружини Генріха II Діани Пуатьє, фаворитки Франциска I, мадам Дюпен та інших.

Замок Шамбор, Франція

Замок на воді – саме таким є королівський замок Шенонсо. Це один з найбільш відомих та відвідуваних замків Франції, він також внесений до списку світової спадщини ЮНЕСКО. Сьогодні в замку можна побачити Музей воскових фігур і картинну галерею. Замок оточують лісові угіддя та сади, створені Діаною Пуатьє і Катериною Медічі.

Одним із найвідоміших замків Франції є Мон-Сен-Мішель, розташований на скелястому острові біля узбережжя Нормандії. Його будівництво бере початок у VI столітті. Завдяки унікальному стратегічному розташуванню він використовувався на той час у військових цілях. Зв'язував скелястий острів з материком невеликий та вузький міст. Під час припливу він повністю затоплювався. Завдяки цьому замок був майже неприступним.

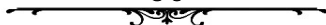

Замок Шенонсо, Франція

Сьогодні замок Мон-Сен-Мішель є однією з найбільш відвідуваних пам'яток Франції. І сьогодні як і колись він є неприступним під час припливу, і доступним під час відпливу. Замок Мон-Сен-Мішель – це диво Франції. Він такий єдиний.

Замок Мон-Сен-Мішель, Франція

Франція як вже зазначалося – це країна багата на замки, тому розповісти про всі - завдання не просте. Але варто згадати найвідоміші і одним з таких також є замок, який розташований в Середземному морі на острові Іф неподалік Марселя. Цей замок серед моря та скелястих скелях вже давно здобув всесвітню славу завдяки роману Олександра Дюма “Граф Монте-Крісто”. Роман був опублікований у 1844 році і з того часу про замок дізнався увесь світ. Замок був побудований у 1524-1531 роках за вказівкою короля Франциска I. Він мав захищати материкову частину країни від атак ворога з моря. Замок був свідком числених історичних подій. А пізніше він був перетворений на в’язницю.

Багато митців відвідували острів у пошуках натхнення. Серед них був і письменник Олександр Дюма, головний герой його роману Едмон Дантес був в’язником замка Іф і першою людиною якій вдалося втекти з в’язниці та з острова.

Замок на острові Іф став популярним туристичним об’єктом. Відвідувачів з усього світу вражає архітектура замку, його дизайн, внутрішнє оздоблення, музей замку з багатьма цікавими археологічними розкопками тощо та звичайно навколишня краса природи. Замок дуже полюбили кінематографи і його можна зустріти в багатьох фільмах.

Замок Іф, Франція

3.1.1.2. Німеччина

На території Німеччини як і інших західноєвропейських країн добре збереглися сотні мальовничих замків. Замки Німеччини вражають уяву кожного туриста своїм зовнішнім виглядом та аутентичними інтер'єрами. Серед замків Німеччини є ті, які вважаються одними з найкрасивіших у світі. Серед них дивовижний Нойшванштайн – замок-казка, який ще називають «Альпійським скарбом», величний Гогенцоллерн, замок Ельц. Будь-який замок в Німеччині неповторний, має свої особливості, і цікавий по-своєму.

Символом Баварії та всієї Німеччини є *замок Нойшванштайн*. Сьогодні він є найбільш відвідуваним замком в країні та одним з найпопулярніших туристичних об'єктів у світі, який щорічно відвідують понад 1,3 мільйона осіб. Поруч із замком розташоване озеро Schwansee (Лебедине озеро), яке свого часу надихнуло Петра Чайковського на створення знаменитого балету.

Назва замку перекладається як «Нова лебедина скеля». Це місце справді має казкову атмосферу, тому не дивно, що Уолт Дісней використав силует Нойшванштайна як символ своєї кінокомпанії. Щороку замок-казку відвідує понад мільйон туристів. Нойшвайштайн виглядає як середньовічний замок зі сторінок казок, однак він був побудований в 19 столітті, в той час, коли замки не мали стратегічних і оборонних цілей.

Нойшванштайн має штучну печеру та дуже гарний внутрішній сад, оточений внутрішнім двориком.

Замок Ельц – один із наймальовничіших замків Німеччини. Він височіє на пагорбі, оточеному струмком, що впадає в річку Мозель. Споруджений у XII столітті в романському стилі, замок також вирізняється численними бароковими та готичними елементами.

Замок Нойшванштайн, Німеччина

Замок належить одній сім'ї більше 850 років. У замку є понад 100 кімнат, які мають вишуканий інтер'єр та містять монети, медалі, зброю, обладунки, священні предмети, ювелірні вироби, а також багато інших цінних і історичних предметів. Також особливістю Замку Ельц є те, що це один з трьох замків на лівому березі річки Рейн, який не був зруйнований протягом століть.

Замок Ельц, Німеччина

3.1.1.3. Австрія

На території Австрії як і на території всієї Європи також в минулому було побудовано багато замків, немала частина яких дійшла до нашого часу. Вони є справжньою прикрасою Австрії та розкидані по території всієї країни. Кожний замок має свою історичну цінність та є сьогодні привабливим об'єктом туризму. Багата історія Австрійської імперії, що колись охоплювала значну частину Європи, залишила у спадок кілька сотень замків, у яких поєдналися архітектурні стилі різних епох – від готики та ренесансу до бароко і класицизму. Деякі з них, як-от Хоенверфен і Хоензальцбург, мають майже тисячолітню історію, тоді як інші, наприклад, Кройценштайн або Ліхтенштейн, є відносно сучасними. Всі ці замки вирізняються унікальною атмосферою та загадковістю, які захоплюють навіть тих, хто не вважає себе прихильником середньовічної історії.

Замок Кройценштайн. Дуже мальовничий середньовічний замок Кройценштайн розташований неподалік від Відня. Власник замку був людиною романтичною та хотів побудувати замок в стилі Нойшвайштайна, і йому це вдалось. Замок Кройценштайн розташований на березі Дунаю на висоті 260 метрів над річкою подібно казковому замку. Замок дуже добре видно з далекої відстані. Історія замку розпочинається з XIII століття, коли ця територія перейшла у володіння Габсбургів.

Замок Хоензальцбург є однією з найбільших середньовічних оборонних споруд Європи. Загальна площа – біля 30 тис. км.кв., до 250 метрів в довжину та 150 метрів у ширину. Розташований він на горі Фестунг в Зальцбурзі. Зі смотрових башен та кріпосних стін відкривається чудова панорама міста та околиць, і звісно неймовірний вид на гори Альпи. Історія замку розпочинається з XI століття. Незважаючи на свій поважний вік, замок дуже добре зберігся та є одним з найвідоміших символів Зальцбурга. Щороку мільйони туристів відвідують замок Хоензальцбург. За 900 років існування замок майже не змінився, навіть бомбардування під час Другої Світової війни не пошкодили його.

Замок Кройцештайн, Австрія

Замок Хоензальцбург, Австрія

На території замку розташовані кілька музеїв, де можна побачити експонати, які розповідають про історію міста, замка, військових подій в Австрії тощо. Також в замку регулярно відбуваються цікаві виставки, різні музичні заходи. Перший у світі фунікулер був запущений у 1500 році саме тут. За його допомогою доставляли продукти харчування та різні товари з підніжжя гори Фестун до воріт замку. Зараз туристи можуть скористатися більш сучасним фунікулером 18 століття, щоби дістатися до замка.

3.1.1.4. Швейцарія

На території Швейцарії, на відміну від інших країн, дуже добре збереглися середньовічні замки та фортеці. Причина – тривала історія військового нейтралітету Швейцарії. Ці споруди є одними з найбільш відвідуваних в країні. В будь-якій частині Швейцарії можна зустріти добре збережені та мальовничі замки або фортеці. Більшість споруд представляють епоху Середньовіччя. Вони не є такими розкішними, як наприклад, замки долини річки Луари у Франції, проте дуже добре зберегли у собі дух епохи Середньовіччя. Швейцарію рідко асоціюються з замками або фортецями, проте їх тут нараховується біля однієї тисячі.

Особливо багато замків розташовано в кантоні Во біля Женевського озера. Замки Швейцарії як правило належали відомим феодалам, оскільки в країні ніколи не було королів, тому розкішних королівських замків тут немає. Тому швейцарські замки зазвичай є суворими, які були збудовані виключно з оборонною метою та дуже добре передають дух тої епохи, в якій вони були збудовані. Сьогодні замки та фортеці Швейцарії частково стали музеями та культурними центрами, готелями, ресторанами тощо. Але головне, це те, що ці пам'ятки архітектури та історії сьогодні є головними туристичними об'єктами невеликих швейцарських міст або сіл. Деякі з них набули всеєвропейської та світової слави (наприклад, замок Шильон).

Шильонський замок. Одним з найбільш красивих та відомих замків Швейцарії є Шато де Шильон. Це найбільш відвідувана пам'ятка Швейцарії. Замок розташований на скелястому острові Женевського озера. Шильон асоціюється з казковим замком завдяки своєму піднесеному архітектурному стилю. Замок – це цілий комплекс, який складається з 25 побудов, кожна з яких була зведена в певний період часу. Багата історія та вражаючий зовнішній вигляд замку надихали багатьох відомих письменників. У XVI ст. у замку знаходилася в'язниця. Джордж Байрон згадав його у своїй поемі "Шильонський в'язень".

Шильонський замок, Швейцарія

Дуже цікавим місцем є замок *Грюйер*. Цей замок вважають одним із найкрасивіших у Швейцарії. Замок Грюйер, одим із символів невеликого містечка з однойменною назвою, й Швейцарії загалом, був побудований в XIII столітті в південній частині кантона Фрібур (захід країни). Замок розташований на високому пагорбі посеред мальовничої долини. В XX столітті влада кантона викупила замок та засновала в ньому музей. Сам Грюйер крім замку, віками славився своїм незвичним сиром з ароматом ванілі.

Замок Грюйєр, Швейцарія

3.1.1.5. Великобританія

Великобританію неможливо уявити без величних середньовічних замків. Колись територія сучасної Великобританії була всіяна різноманітними замками: великими, королівськими та зовсім маленькими. Час та люди знищили багато будівель, але ще багато збереглося у всій своїй величчі. Ці пам'ятки історії та архітектури щороку привертають увагу туристів з усього світу. Високі замки Шотландії, старовинні замки Уельса і, звичайно, багаті та розкішні замки в самому центрі Англії.

Найбільший замок Великобританії знаходиться у *Віндзорі, графство Беркшир*. Замок знаходиться на пагорбі в долині річки Темза. Він також вважається найбільшим житловим замком у світі. В ньому живе та працює біля 500 чоловік. Віндзорський замок є яскравим втіленням історії, величі та духу Великобританії. Протягом століть він був одним із символів верховної влади Англії. Побудований понад 900 років тому, замок незмінно слугував резиденцією британських монархів. Сьогодні у Віндзорському замку живе королева Великобританії та більшість членів королівської родини. За майже тисячолітню історію замок змінювався та збільшувався відповідно до умов часу, з вимогами та фінансовими можливостями монархів.

Проте розташування основних будівель залишилося без особливих змін. Королева Великобританії Єлизавета II проводить в замку місяць весною, тиждень в червні для участі в традиційних церемоніях, які пов'язані з Орденом Підв'язки. Також часто у замку відбуваються прийоми для офіційних осіб. Замок також є відкритим для туристів. Він щорічно приймає біля мільйона відвідувачів.

Віндзорський замок, Великобританія

Замок Рочестер. Без перебільшення цей замок з більш, ніж 900 річною історією, є національною гордістю Великобританії. Замок Рочестер знаходиться в графстві Кент, приблизно в 60 км від Лондона. На думку науковців перші побудови на місці сучасного замку датуються епохою римлян. Незважаючи на те, що замок кілька разів перебудовували, велична середньовічна споруда зберегла вид, отриманий нею в 12 столітті. Замок та стіни навколо нього побудовані з міцного кентського вапняка. Замок Рочестер є чудовим прикладом нормандської архітектури на території Великобританії. Старовинний донжон піднімається на 38 метрів та вважається найвищою середньовічною баштою на території Англії.

Мальовничий замок надихав письменника Чарльза Дікенса та художника Уільяма Тернера. Сьогодні замок відреставрований та знаходиться під охороною державної організації «Англійська спадщина».

Замок Рочестер, Великобританія

Единбурзький замок розкинувся в самому центрі країни, його історія налічує більше тисячі років. Замок називають серцем Шотландії. Серед численних замків цього регіону Великобританії Единбурзький замок вирізняється своєю багатою історією та величними розмірами. Він розташований на гранітній скелі заввишки 15 метрів і з трьох боків оточений неприступними ровами.

До замку веде мальовнича дорога, відома як «Королівська миля». У різні епохи фортеця слугувала резиденцією правителів країни. Сьогодні замок приймає міжнародні делегації та у вільний час відкритий для відвідувачів.

Единбурський замок, Великобританія

3.1.1.6. Нідерланди

В Нідерландах, як і в будь-якій іншій західноєвропейській країні всюди в період феодалізму будувалися замки. В Нідерландах добре збереглися десятки замків, які добре відображають дух тої епохи. Нідерланди не так добре відомі своїми замками, як інші західноєвропейські країни. Під час другої світової війни багато з них були зруйновані. Романтичні рицарські замки з круглими баштами та гострошпилевими дахами поряд з квітучими полями тюльпанів, вітряними млинами, сиром та клопенами вже давно стали візитівкою Нідерландів. Особливістю середньовічних нідерландських замків є їхнє стратегічне розташування поблизу водних шляхів – у долинах або гирлах річок. Фортеці будували не лише для захисту територій, а й для збору мита з торгових суден. Багато замків були оточені глибокими ровами, які під час повноводдя заповнювалися водою, перетворюючи їх на неприступні форти, що нагадували острови. Яскравим прикладом такого укріплення є замок Мейдерслот, зведений у XIII столітті в гирлі річки Фехт.

У XVII–XVIII століттях, коли оборонні споруди втратили свою першочергову роль, більшість середньовічних замків у Нідерландах зазнали модернізації. Їх перебудували у витонченому стилі рококо та класицизму, доповнивши вишуканими парками та садами, які й сьогодні вражають своєю красою.

Замок Мейдерслот. Цей замок з ровом XIII століття вважається найкращим в Нідерландах. Він розташований в гирлі річки Фехт, в 15 км від Амстердама. З початку заснування замок виконував функції таможні на Утрехтському торговельному шляху. Сьогодні в замку розташований музей із залами, які були відреставровані так, як вони виглядали в XVII столітті.

Замок Мейдерслот дійшов до наших днів майже незмінним. Це один з найвідоміших замків Нідерландів. Замок виглядає як на малюнку з книги про рицарів: компактний та граційний, з баштами та бійницями, в оточенні традиційного рова з водою, під'їзд – тільки по мосту з однієї сторони.

Замок Мейдерслот, Нідерланди

Замок Де Хаар. Ще один шедевр нідерландської середньовічної архітектури – замок де Хаар в Утрехті. Сьогоднішній вигляд замок отримав в XIX столітті після значної реставрації. На той час на його реставрацію були використані значні кошти та задіяно було багато ресурсів. Наприклад, відомо, щоб в короткі терміни створити парк навколо замка з усієї провінції на двоколках везли дерева з корінням. А село Хаарзейлендс, яке розташовувалося прямо підстінами замку, довелося перенести в інше місце. Замок Де Хаар не дуже схожий на нідерландські, за архітектурою він швидше нагадує замки Німеччини. Проте від цього він не є менш красивим та привабливим для туристів.

Замок Де Хаар, Нідерланди

3.1.1.7. Бельгія

Бельгія — одна з країн лідерів за кількістю замків та фортець на один кілометр квадратний території. Сотні різноманітних бельгійських замків та фортець щороку відкриті для туристичного огляду. Завдяки своєму розташуванню на кордоні сфер впливу провідних європейських країн — Великобританії, Франції та Німеччини, територія сучасної Бельгії завжди вважалась стратегічно важливою. Саме тому тут збереглися сотні замків, побудованих в різні історичні епохи. В наш час замки Бельгії приваблюють сотні тисяч туристів з усього світу. Тут зібрані всі архітектурні стилі, які характерні для європейських замків. Крім архітектурного значення, замки Бельгії є важливими пам'ятниками історії. В провінції Намюр, Льєж та Люксембург розташовані найбільш цікаві пам'ятки середньовічної оборонної архітектури Бельгії. Серед найвідоміших замків країни — Бельой, що отримав назву «бельгійський Версаль» за свою розкішну архітектуру, замок Стен, один із перших кам'яних укріплень XIII століття, а також замок графів Фландрії, який є найвизначнішою пам'яткою Гента.

Замок Бельой. Замок є чудовим зразком та шедевром замкової архітектури в Бельгії. Його будівництво було розпочато у в XVI столітті. Розташований замок Бельой в провінції Ено. Архітектура замку є настільки розкішною, що замок також відомий під назвою «бельгійський Версаль». Це один з найбільш відвідуваних замків Бельгії. Замковий комплекс оточений садами у французькому стилі з численними кам'яними скульптурами. На території є штучні пруди. Відвідувачам пропонують подивитися шоу з квітів, яке відбувається в кінці квітня – на початку травня, відбуваються концерти класичної музики. У вечірній час замок підсвічується. Крім того, створено художній музей, в ньому зберігається унікальна колекція старовинних картин, а також представлена безціна колекція старовинних книг, яка налічує більше 20000 томів.

Замок Бельой, Бельгія

Замок Стен є найбільш давньою спорудою Антверпена, яка була ще побудована в 1200 році. Замок був пешою масштабною будовою з каміння, завдяки чому отримав ім'я «Стен». В перекладі означає каміння. Колись замок займав значно більшу площу, ніж зараз. Замок слугував захистом давнього поселення від набігів вікінгів та спостереженням за

судноплавством. З 16 по 19 століття замок використовувався під тюрму. Замок багато разів перебудовували. Найбільш масштабна відбулася в 1520 році. В 1880-роках влада Антверпена прийняла рішення про розширення русла місцевої річки, для попередження її розливів та спорудження нової набережної. Після прийняття проекту біля 500 різних старовинних будівель. Лише дивом вдалося врятувати сам замок Стен. Найбільш крупною частиною замку є ворота, які нагадують про минулу велич пам'ятки.

Замок Стен, Бельгія

Замок графів Фландрії. В самому центрі старовинного міста Гент, на площі Сінт-Верлеплейн розташований замок Гравенстен. Він кілька століть виконував функції резиденції графів Фландрії. Замок є величною, масивною та добре укріпленою будівлею, яка була вираженням могутності та непохитності влади правителів середньовічного графства. Фландрією бажали заволодіти різні європейські монархи. Але пізніше цей замок виконував вже інші функції: в ньому розташовувався вищий суд Фландрії, він також пережив роки роки запустіння і руйнування. Але в 20 столітті він став однією з найбільш відвідуваних пам'яток Гента. Туристи під час відвідувань замку графів Фландрії мають багато нагод, щоб

добре ознайомитися з його цікавою та багатолітньою історією. Вони занурюються в епоху середньовіччя, прогулюючись внутрішнім двором та старовинними залами, піднімаючись на самий верх головної башти замку - донжона гвинтовими сходами. Також до послуг відвідувачів цікаві та неповторні музейні експозиції. Проте, напевно найяскравіші та незабутні враження туристи отримують в той період, коли на території замку відбуваються інтерактивні, тематичні та святкові заходи.

Замок графів Фландрії, Бельгія

3.1.2. Північна Європа

3.1.2.1. Данія

Данію часто називають «Країною замків». На її відносно невеликій території збереглося майже шість сотен замків та фортець. Їх навіть згадують в художніх творах. Щороку тисячі туристів з усього світу відвідують замки та фортеці Данії. Ці споруди вражають своєю красою, величчю, витонченістю архітектурних деталей, багатючими інтер'єрами тощо. Багато цих величних об'єктів є доступними для огляду туристами. Багато з них працюють як готелі.

Виникнення в Данії потужних оборонних споруд тісно пов'язане з історією безстрашних вікінгів – вправних воїнів і мореплавців. Вони зводили кругові фортеці та замки, одним із

небагатьох відновлених зразків яких є Аггерсборг. До найстаріших датських замків належать Хаммерсхус, що сьогодні перебуває в руїнах на острові Борнхольм, та масивний Сеннерборг, який, попри численні перебудови, зберіг свою велич. Особливої уваги заслуговує замок Егесков – елегантна будівля, що належить до європейських замків, розташованих «на воді». Величезною популярністю у туристів користується цілий ряд королівських резиденцій: замок Росенборг, який оточують мальовничі та пишні Королівські сади, романтичний Фредериксберг, зображення якого відзеркалюється в гладі озера Хіллерод, і звичайно перлина епохи бароко – Фреденсборг. Легендарний замок Кронборг XV століття став відомим через трагічну історію данського принца Гамлета, яку описав Вільям Шекспір.

Одним з найкрасивіших замків Данії є замок *Егесков* з округлими романтичними баштами та гострими шпильми. Замок знаходиться в оточенні мальовничої природи на острові Фюн. Замок добре зберігся до нашого часу.

Замок Егесков, Данія

Замок на вигляд казковий та тендітний. Проте це не так, він був зведений у XVI столітті в оборонних цілях і є прикладом величних оборонних споруд Данії епохи Відродження. Назва замку означає «Дубовий гай». На його місці колись було багато дубів, але більшу частину зрубали, коли розчищали місце під

замок. Внутрішня обстановка кімнат та їхній декор ніби переносять відвідувачів до давніх часів замку. В замку можна побачити старовинні господарські побудови та поряд неймовірно красивий парк, із заплутаними зеленими лабіринтами двохсотлітнього віку. В замку є чудовий «Сад фуксій», сонячний годинник, цікаві садові скульптури та акуратні геометричні фігури підстрижених дерев та кущів.

Замок Фредеріксборг знаходиться в маленькому датському містечку Хіллєред, яке є передмістям Копенгагену. Комплекс замку з'явився у 16 столітті на трьох островах. На найбільшому острові знаходиться головний трьохповерховий замок, який складається з трьох частин. Кожна частина отримала свою назву на честь тих, хто в ній жив: «Королівська», «Принцеси» та «Церкви». На інших островах знаходяться житлові та адміністративні будівлі. Замок Фредеріксборг – це справжній витвор архітектури в стилі італійського барокко. Замок був збудований для короля Фредеріка Четвертого, який мандруючи Італією, надихнувся неймовірним Палаццо та хотів побудувати щось подібне. Сьогодні в замку відкритий Національний історичний музей. Замок Фредеріксборг дуже популярний серед туристів.

Замок Фредеріксборг, Данія

3.1.2.2. Норвегія

На відміну від Данії, Норвегія не має такої кількості замків та фортець. Відмінною є і архітектура цих об'єктів. Сувора, подекуди недоторкана та поетична краса Норвегії, яка оспівана в скандинавських сагах, знайшла своє відображення в лаконічній архітектурі величних давніх замків й фортець. Ці пам'ятки історії та архітектури стали справжнім символом мужності й войовничості норвежців.

Серед цих об'єктів найбільш відомою оборонною спорудою Норвегії є *фортеця Акерсхус*, яка розташована в столиці країни, в самому центрі міста Осло. Вона багато століть охороняла від ворогів затоку Осло-фіорд і підходи до столиці. Будівництво фортеці розпочалося в кінці XIII століття. Спочатку цитадель виконувала функції в'язниці, але після збройних нападів шведської армії, вона стає фортецею.

Фортеця Акерсхус, Норвегія

Фортеця Акерсхус знаходиться біля річки Акерс і є найдавнішою спорудою у місті збереженою з 1308 року. Разом з фортецею у місті Тенсберге, ця цитадель була найпотужнішою оборонною спорудою Скандинавії. Сьогодні великий комплекс фортеці є популярним туристичним об'єктом із численними музейними експозиціями. Водночас Акерсхус зберігає своє

оборонне значення, оскільки в його стінах розташовані штаби міністерства оборони та збройних сил Норвегії. Під час екскурсій по фортеці можна побачити його королівський мавзолей, приймальню та банкетні зали.

Ще одним нагадуванням про героїчне минуле Норвегії є *фортеця Крістіанстен*. Фортеця Крістіанстен розташована на пагорбі недалеко від міста Тронхейм. Ця твердиня, не один раз рятувала місто Тронхейм під час численних воєн зі шведами. Фортеця була заснована при королі Крістіані V у 1682 році. Це був рік після великої пожежі у місті. Близько 1740 року фортеця, як це завжди було, трохи змінила свій вигляд через перебудову та стала такою, якою є і донині. Сьогодні фортеця Крістіанстен перетворена в музей і відкрита для своїх відвідувачів.

Фортеця Крістіанстен, Норвегія

3.1.2.3. Швеція

Шведські замки та фортеці надзвичайно різноманітні. В цій країні можна побачити могутні та суворі середньовічні фортеці, розкішні замки королівської династії тощо. Всі вони привертають увагу значної кількості туристів. Добре збережені з багатими колекціями, розкішними інтер'єрами, славним історичним минулим та чудовими садово-парковими ансамблями, шведські замки привертають увагу кожного. Для відвідувачів відкритими є також

замки, які перебувають у приватній власності або ті, які належать урядовим організаціям. Це стосується, наприклад, чудового замку *Дроттнінгхольм*, в якому живе шведська королівська родина, відомого Королівського палацу, який знаходиться у Стокгольмі та є офіційною резиденцією шведського монарха, будівлею, в якій розміщений Парламент та Кабінет міністрів. Про славне та непросте військове минуле Швеції нагадують: замок *Кальмар*, колись саме в цьому замку була підписана знаменита Кальмарська унія; замок *Бохус*, який пережив більше, ніж 10 облог; острівний замок *Еребру*, оточений з усіх боків водою; незвично яскравим кольором стін зачаровує замок *Гріпсхольм* тощо.

Замок Кальмар – одна з найбільш могутніх укріплених споруд Швеції. Він має довгу та багату на різні події історію. Серед яких, наприклад, Кальмарська унія (союз Данії та Швеції в XIV-XVI ст.).

Замок Кальмар, Швеція

Історія замку розпочалася наприкінці XII ст., коли для захисту міста на острові біля входу у гавань була побудована оборонна вежа. Пізніше на цьому місці з'явився повноцінний замок. Замок Кальмар у плані є неправильним чотириохкутником з круглими баштами, які ніби являють собою замок у замку. В них можна було продовжувати оборону, навіть тоді, коли замок був вже зайнятий ворогом.

В кінці XIX ст. замок реставрували та перетворили на замок-музей, один найкращих в Швеції. Сьогодні замок відкритий для відвідувачів, які можуть побачити численні зали з багатими інтер'єрами та творами мистецтв.

3.1.2.4. Фінляндія

Історія середньовічної Фінляндії, як і історія інших європейських країн, багата на знаменні битви та баталії. Причиною створення вражаючих обронних споруд на фінських землях, як і всюди, була оборона від завойовників. Найближчі сусіди, Швеція та Росія, завжди воювали за землі Фінляндії. Чимало фінських замків, були резиденціями шведських королів і вельмож. Їхня історія сягає XII-XIII століття, але не всі вони зберегли той вигляд, який мали при створенні. Серед найвідоміших відомих і добре відновлених цитаделей Фінляндії є замок Турку, який славиться тим, що є одним з найбільших замків Скандинавії, фортеця Хяме, яка була створена в глухих лісах в часи Другого Шведського Хрестового походу, і замок Олавінлінна, обриси якого відбивається у водах найбільшого фінського озера Сайма. Серед інших об'єктів, які користуються значною популярністю у туристів, слід відзначити фортецю Суоменлінна, яка розміщена відразу на кількох островах архіпелагу Гельсінкі, і замок Расеборг. Останній об'єкт багато століть тому виконував важливу функцію митного пункту та захищав від піратів.

Замок Турку є одним з найстаріших та найбільших замків Фінляндії. Історія замку розпочалася у 1280 році. На той час цим регіоном володіли шведи. На цьому місті вони вирішили встановити військовий форт. З часом замок став головним адміністративним центром шведського управління на фінських землях. У наступним століттям замок неодноразово перебудовували та розширювали. У XVI столітті, після пожежі, замок був покинутим. Тільки наприкінці XIX століття його почали відновлювати, а після Другої світової війни ця робота була завершена. Сьогодні у замку працює історичний музей міста Турку, а у дні свят відбуваються середньовічні дійства.

Замок Турку, Фінляндія

Замок Святого Олафа був побудований у XV столітті та розташований у муніципалітеті Савонлінні. А саме на скелястому острові між двома озерами Гаапавесі та Піхляявесі. Ці озера з'єднаними із затокою озера Саймаа. Ця середньовічна кам'яна цитадель добре збереглася. Її розташування посеред скляної системи водойм та проток ускладнювало облогу, а отже і шансів на завоювання було небагато.

За свою історію замок пережив багато етапів будівництва. Протягом багатьох років він і його стіни підтримувалися, розширювалися і ремонтувалися незліченну кількість разів. Неушкоджені стіни були життєво важливі для оборони, а постійний догляд забезпечував їх функціональність. Після фінської війни 1809 року замок втратив своє військове значення і був його занепад. Наприкінці XIX століття *замок Святого Олафа* був визнаний історичною пам'яткою. Відтоді замок кілька разів реконструювався. Попередній масштабний проект реставрації здійснювався протягом 1961-75 років.

Замок поступово перетворився на значний туристичний центр. Сьогодні замок є одним з найпопулярніших туристичних атракцій Фінляндії. На відвідувачів замку чекають цікаві музеї та щорічний Савонлінський оперний фестиваль. Перший оперний фестиваль був організований в замку у 1912.

Замок Святого Олафа, Фінляндія

Фортеця Суоменлінна розташована в групі островів архіпелагу Гельсінкі. Це бастіонна система укріплень на островах поблизу столиці Фінляндії. Загалом – це вісім островів, на яких розташована фортеця. Острови з'єднані один з одним мостами. Загальна площа фортеці складає 80 гектарів. Фортеця була побудована у XVIII столітті і тоді вона називалася Свеаборг. Фортеця була побудована в той час, коли ця територія входила до складу Швеції, тому її назва перекладалася як «Шведська фортеця». Після набуття Фінляндією незалежності у 1918 році назва фортеці змінилася на «Фінська фортеця», тобто Суоменлінна.

Завдяки фортеці сучасна столиця Фінляндії місто Гельсінкі було захищеним і змогло зберегтися та розвиватися. До наших днів всі фортифікаційні споруди фортеці добре збереглися. Зокрема, форти і бастіони, берегові казарми тощо.

Сьогодні для туристів на території фортеці проводяться екскурсії, відкриті шість музеїв (військовий музей, митний, музей зброї, музей іграшок тощо), ресторани, відкрита для огляду підводна лодка «Весікко» часів Другої світової війни. Фортеця Суоменлінна є одним з найпопулярніших фортифікаційних об'єктів Фінляндії та внесена до Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Фортеця Суоменлінна

3.1.3. Південна Європа

Узбережжя Середземного моря упродовж століть – це території, де панували могутні імперії. Вони після себе залишили немало історико-культурну спадщину, серед якої величні замки, фортеці, палаци тощо. Сьогодні ці об'єкти є популярними в туризмі. У країнах Південної Європи, наприклад, в Іспанії, Португалії, Італії збереглися десятки таких пам'яток, які привертають увагу туристів з усього світу.

3.1.3.1. Італія

Замки Італії, які дійшли до нашого часу, повністю відповідають уявленням про військову середньовічну архітектуру. Це потужні споруди з масивними стінами, добре захищеними та неприступними, які сьогодні є популярними туристичними об'єктами, найвідоміші з них користуються увагою туристів з усього світу.

Арагонський замок розташований на острові Іск'я на вулканічній скелі біля узбережжя на висоті 113 метрів над рівнем моря. Його площа дуже велика – 56 тис. кв. м, він як справжнє місто. Цей замок один з найпопулярніших серед

замків Італії. Його розташування на скелі вулканічного походження серед Неаполітанської затоки робить його дуже привабливим серед любителів не тільки історії, архітектури, але й природи. Арагонський замок має довгу історію та був учасником багатьох битв й визнаний одним з найнепрístupніших. Перша оборонна споруда на острові з'явилася ще до нашої ери. Замок переходив з рук в руки до різних володарів. За всю історію свого існування замок належав грекам, римлянам, германцям, іспанцям, англійцям та французам.

Арагонський замок, Італія

Сьогодні на острові Іск'я та в замку відбуваються різні заходи, які як і сам замок приваблюють туристів з усього світу. Наприклад, щороку з 2003 року в замку з кінця червня до початку липня відбувається міжнародний кінофестиваль Іск'я. Туристи на острові оглянути можуть: церкву непорочного зачаття XVIII століття (Орден святої Клари), церкву Сан-П'єтро-а-Пантанієлло XVI століття, терасу з оливкових дерев, собор Успіння Пресвятої Богородиці 14 століття, дворянський склеп, присвячений святому Петру, під собором Богородиці, замковий тунель, завширшки 6 м і заввишки 18 м. Колись це був

єдиний спосіб потрапити до замку. З 1970-х років тут побудували також ліфт. Власне сам Арагонський міст теж є визначною пам'яткою. А також туристи можуть оглянути панорамні майданчики острова, наприклад з тераси собору Богородиці відкривається гарний вид на затоку Сант'Анна.

Арагонський замок, Італія

Замок Сант-Анджело (замок Святого ангела) в Римі почав свою історію ще з часів Римської імперії. Але тоді це був мавзолей імператора Адріана та його родини. Збудований був приблизно в 123 році нашої ери. Замок отримав свою назву від папи Римського Григорія Великого. Це було у 509 році, коли в Римі вирувала епідемія чуми. Папа Римський стверджував, що побачив на даху будівлі архангела Михаїла, який складає меч у піхви і це символізує кінець епідемії та смертей. На самій вершині замку встановлено скульптуру архангела Михаїла, яка ніби нагадує, що Божа ласка присутня навіть тоді, коли все дуже погано.

Навпроти замку через річку Тибр проходить міст, який називають мостом Адріана, з скульптурами ангелів. Ця велична споруда багато разів за часи свого існування перебудовувалася та виконувала різні функції від оборонної споруди до резиденції римських пап, в'язниці та ватиканської скарбниці.

Замок Сант-Анджело є одним з найвідоміших замків Італії. Його вважають шедевром архітектури. Він має п'ять поверхів, які були створені у вигляді спіралі. Колись цей замок, який знаходиться на правому березі річки Тибр, був найвищою спорудою в Римі.

Замок Сант-Анджело, Італія

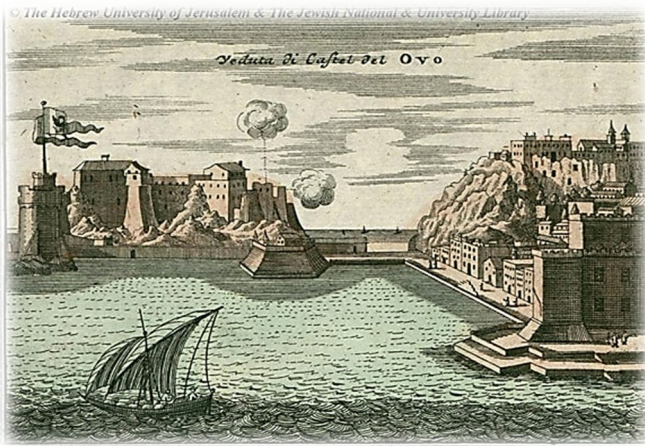
Сьогодні у замку відкрито Національний військовий музей і музей мистецтв. Замок Святого ангела – це унікальна пам'ятка архітектури, яка, на відміну від більшості пам'яток Римської імперії, добре збереглася. Замок був побудований майже 2000 років тому, за такий тривалий час пережив багато подій та перебудов, але дійшов до нашого часу добре збереженим.

Замок Сант-Анджело, Італія

Замок Кастель-дель-Ово у Неаполі знаходиться поряд з історичним центром міста. Він був побудований у 1139 році на руїнах ранньохристиянського монастиря. Замок за свою історію зазнав багато змін та руйнувань. Наприклад, у чотирнадцятому столітті був зруйнований потужним землетрусом. В п'ятнадцятому столітті замок був резиденцією правителів Неаполя, а пізніше – це була скарбниця короля.

Замок розташований на маленькому півострові Мегарида в Неаполітанській затоці, який колись був островом, що з'єднали дамбою довжиною 100 метрів з материковою частиною. Замок прямокутної форми з розмірами приблизно 200 м на 45 м у найширшому місці. Замок Кастель-дель-Овом - це не єдина фортифікаційна споруда в Неаполі, але найдавніша з тих, що дійшли до нашого часу. Будівлі, які знаходяться в замку використовують сьогодні для проведення різних заходів, наприклад виставок.

Кастель-дель-Ово, Італія

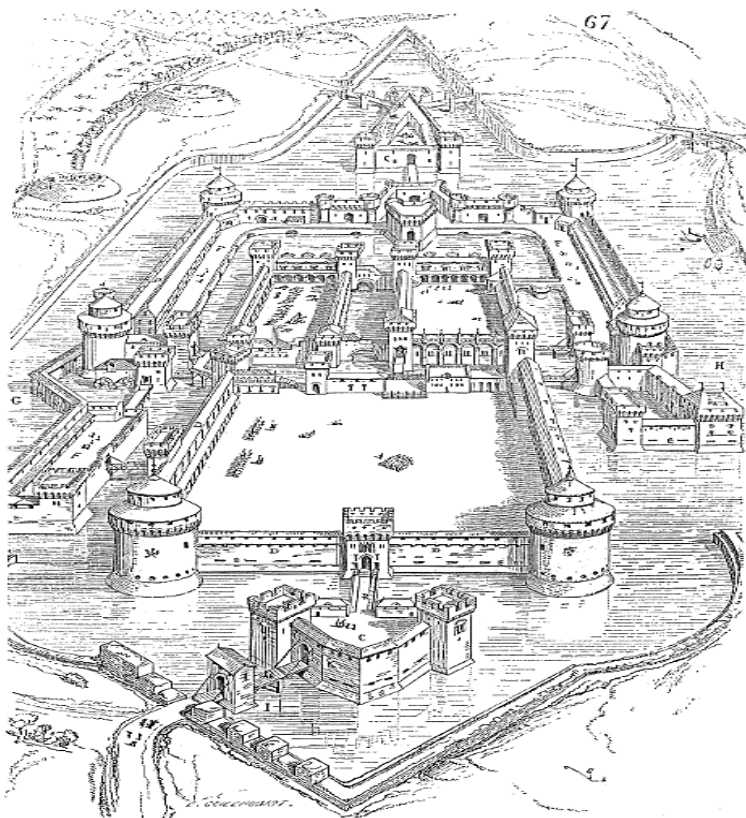
З території замку його відвідувачам відкривається чудова панорама на Неаполітанську затоку, вулкан Везувій та кілька відомих інших пам'яток Неаполю. Відвідування замку безкоштовне.

Кастель-дель-Ово, Італія

Замок Сфорца – це один із символів Мілану, збудований у XV столітті герцогом Мілану Франческо Сфорца. На місці, де був збудований замок, раніше теж була фортифікаційна споруда більш раннього періоду. З часом новозбудований замок зазнав змін та став одним з важливих військових об'єктів усієї Європи. Замок постійно розширювали, він набув квадратної форми, а довжина його стін досягла 200 метрів. Одним з художників, який розписував замок, був сам Леонардо да Вінчі.

Сьогодні замок Сфорца є одним з найвідоміших об'єктів Мілану. В приміщеннях замку розміщені різні музеї, бібліотеки, виставки, колекції. Зокрема, єгипетський музей, музей Праісторії, музей меблів, музей античного мистецтва, музей прикладного мистецтва, книгарня замку тощо. Однією з перлин замку є фортепіано, яке належало знаменитому композитору Джузеппе Верді. Для того, щоб потрапити до внутрішнього двору замку, відвідувачам треба пройти через головні ворота, які знаходяться в башні Філарета висотою 70 метри.

Замок Сфорца у XVI ст., Італія

Як і кожен замок, замок Сфорца має багато легенд. Одна з них стверджувала, що під замком є мережа таємних тунелів. І перший, хто про них згадав, був Лєнардо да Вінчі, зображивши їх на своєму малюнку. Співробітники Політехнічного університету Мілану дослідили, що під замком дійсно можуть бути потаємні тунелі, створені, ймовірно для військових та оборонних цілей.

Замок Сфорца, Італія

3.1.3.2. Іспанія

Як і всюди у Європі замки, фортеці Іспанії є цінними свідками історії країни. Збережені пам'ятки оборонної архітектури міцні, неприступні в минулому сьогодні є популярними об'єктами туризму. В Іспанії збереглися сотні замків та фортець, суворий зовнішній вигляд яких нагадує, що їхньою головною функцією був захист від ворогів.

В Іспанії знаходиться одна з найбільших середньовічних фортець у Європі – місто-фортеця *Авіла*, яка розташована на висоті більше, ніж 1000 метрів і є пам'яткою під охороною ЮНЕСКО з 1985 року. Могутні мури фортеці для захисту міста були збудовані у XI-XII столітті на місці арабських та римських укріплень. Їхня протяжність становить більше 2500 метрів, висота – 12 метрів, а ширина – 3 метри. Оборонна стіна нараховує 87 башт, 9 воріт. Фортеця була настільки неприступною, що до появи артилерії її місто ніхто не міг здолати. Сьогодні туристи мають можливість прогулятися не тільки вуличками середньовічного міста, але і пройти оборонними стінами фортеці, які були споруджені навколо міста та побачити чудові навколишні краєвиди.

Фортешні мури у міста Авіла, Іспанія

Фортеця у місті Малага знаходиться на півдні Іспанії і є арабською фортецею, яка була заснована у VIII столітті. Це одна з найвеличніших пам'яток Малаги та одна з найкраще збережених мавританських фортець Іспанії. Фортеця служила захистом мешканців міста. Розташована на пагорбі з мальовничим виглядом на місто. З арабської мови фортеця перекладається як алькасаба. Алькасаба в Малазі має багато оборонних споруд, оточена подвійним рядом укріплених стін. Для будівництва фортеці використовували мармур та ряд інших будівельних матеріалів, які були в оздоблені розміщеного поряд римського амфітеатру. Фортеця розділена на дві частини – зовнішню з укріпленими могутніми стінами та внутрішню з красивими двориками та садами.

Сьогодні в приміщення фортеці знаходиться археологічний музей.

Фортеця Малага, Іспанія

Алькасар у Сеговії – це середньовічний замок, який розміщений виситься на крутій скелі, у місці злиття річок Кламорес та Ересма. Алькасар ніби домінує над містом Сеговія та відкриває приголомшливі панорами навколишніх пейзажів. Це одна з найвідоміших фортець Іспанії, яка нагадує казковий замок завдяки своїм гостроверхим вежам і незвичній формі.

Фортеця з'явилася ще в римський період, але сучасний вигляд почала набувати в XII столітті під час правління короля Альфонсо VI. Алькасар слугував не лише військовою фортецею, але й королівською резиденцією, зокрема для монархів Кастилії. У XVI столітті фортеця була перебудована, отримавши елементи готичної та ренесансної архітектури. У XIX столітті Алькасар використовувався як військова академія до пожежі 1862 року, після якої його було відреставровано.

Фортеця має форму корабля з вежами, що нагадують казкові шпилі. Найвідоміша вежа замку, з якої відкривається захоплюючий вид на Сеговію та гірський масив Сьєрра-де-Гуадаррама.

У фортеці розташований музей з колекцією зброї, лицарських обладунків і артефактів королівського двору.

Підйом на вежу відкриває захопливі краєвиди на місто та його головні пам'ятки, зокрема акведук і кафедральний собор. Алькасар є місцем проведення концертів, історичних реконструкцій і тематичних виставок. Фортеця полюбують кінематографи, її можна побачити у багатьох фільмах, зокрема в історичних драмах про середньовічну Іспанію. Фортецю краще відвідувати вранці або ввечері, щоб уникнути натовпу й насолодитися м'яким сонячним світлом, що робить замок ще більш казковим.

Замок Алькасар, Іспанія

Фортеця Санта-Барбара – це одна з найбільших фортець у Середземномор'ї, яка розміщена на горі та схилах гори Бенакантіль, висотою 166 метрів. З території фортеці відкривається мальовничий вигляд на місто Аліканте, Середземне море та порт. Для зручності туристів у 1963 році збудували ліфт, яким можна потрапити з міста до двору фортеці. Перші укріплення на місці, де розташована фортеця, датуються IX століттям, коли територію контролювали маври. Після завоювання Аліканте королем Арагону Альфонсо X у 1248 році фортецю неодноразово перебудовували, особливо в XVI столітті

за правління іспанських монархів. Названа на честь святої Барбари, оскільки фортецю було відвойовано християнськими військами 4 грудня, у день її вшанування. Фортеця має три основні рівні, кожен з яких представляє різні історичні епохи.

Фортеця Санта-Барбара, Іспанія

У фортеці розташовані експозиції, присвячені історії регіону, археологічним знахідкам і середньовічній зброї.

Фортеця займає важливе місце завдяки своїй історичній цінності, вражаючим панорамам і культурному значенню. Вона приваблює тисячі туристів щороку, пропонуючи унікальний досвід, що поєднує історію, архітектуру та природу. Фортеця є символом Аліканте та важливою частиною історичної спадщини Іспанії. Туристи мають змогу дізнатися про середньовічні битви, мавританську та християнську архітектуру, а також відвідати музеї всередині фортеці. У фортеці регулярно проводяться культурні заходи, такі як концерти, виставки, театральні постановки, фестивалі та історичні реконструкції, що приваблюють як місцевих жителів, так і туристів. Любителі активного відпочинку можуть дістатися фортеці пішими маршрутами, що проходять мальовничими стежками гори Бенакантіль, або скористатися сучасним ліфтом, вбудованим у скелю.

Замок Бельвер (Castell de Bellver) – це унікальна готична фортеця, розташована на пагорбі неподалік від міста Пальма-де-Майорка на Балеарських островах, Іспанія. Його назва в перекладі з каталонської означає "Прекрасний вид", і це цілком виправдано, адже з фортеці відкриваються захопливі панорами на місто, порт та Середземне море.

Замок зведений на початку XIV століття (близько 1300 року) за наказом короля Хайме II Майоркського. Спочатку замок слугував літньою резиденцією для королів Майорки. У пізніші століття замок використовувався як військова фортеця і навіть як тюрма, де утримували політичних в'язнів, зокрема відомого іспанського письменника Гаспара Мельчора де Ховельяноса. Замок перетворений на музей історії Пальми, що знайомить із багатою історією острова

Це один із небагатьох круглих замків Європи. Усі елементи фортеці – від внутрішнього двору до зовнішніх стін – мають округлі обриси. Замок має гарний внутрішній двір з двома рівнями аркад: нижній рівень у романському стилі, а верхній – у готичному. До основної будівлі примикають три напівкруглі башти, а четверта, велика башта, розташована окремо та з'єднана з фортецею мостом.

У замку створений музей Пальми. Тут можна побачити археологічні знахідки, старовинні карти, монети, статуї та експозиції, що розповідають про історію Майорки від античності до сучасності. З оглядового майданчика відкривається неймовірний вид на Пальму, порт і гори Сьєрра-де-Трамунтана. У замку часто проводять концерти, фестивалі та виставки просто неба, що додає місцю особливої магії, особливо на заході сонця. Завдяки своїй незвичній круглій формі замок Бельвер став прикладом інноваційної військової архітектури Середньовіччя. Через свою ефектну архітектуру замок неодноразово ставав локацією для зйомок історичних фільмів і серіалів.

Замок Бельвер, Іспанія

3.1.3.3. Португалія

Португалія славиться своєю багатою історією та вражаючими фортецями і замками, які розкидані по всій країні – від узбережжя Атлантичного океану до гірських хребтів у глибині материка. Вони розповідають історії про епоху маврів, хрестоносців, королівських династій та героїчні битви Реконкісти. До найвідоміших і найкрасивіших замків і фортець Португалії належать: *Замок Святого Георгія (Castelo de São Jorge)*, Лісабон, *Замок Обідуша (Castelo de Óbidos)*, Обідуш, *Замок Гімарайнши (Castelo de Guimarães)*, Гімарайнш, *Замок Сінтра (Castelo dos Mouros)*, Сінтра, *Замок Марван (Castelo de Marvão)*, Марван, *Замок Браганса (Castelo de Bragança)*, Браганса, *Замок Лейрії (Castelo de Leiria)*, Лейрія.

Багато замків мають елементи мавританської архітектури завдяки довготривалому пануванню арабів на Іберійському півострові. Деякі старовинні замки та монастирі перетворені на державні готелі (pousadas), де можна переночувати серед історичних стін.

Замок святого Георгія (Castelo de São Jorge) в Лісабоні – це одна з найвідоміших історичних пам'яток столиці Португалії та одне з найбільш відвідуваних місць міста. Замок Святого Георгія є історичним центром Лісабона та колишньою резиденцією португальських королів. Він розташований на високому пагорбі, де колись знаходився римський форт. Розташований на височині, замок пропонує неймовірні панорамні види на місто, річку Тежу та інші визначні місця Лісабона.

Замок святого Георгія має давню і цікаву історію, що охоплює кілька етапів розвитку Лісабона і Португалії. Протягом століть замок переживав численні реконструкції та зміни, зокрема після великого землетрусу 1755 року, коли частина споруди була зруйнована.

Замок складається з кількох основних частин:

Мури та вежі: Мури замку мають товщину до 4 метрів, а вежі забезпечують чудовий захист і огляд території. Одна з найбільш відомих веж – Туре до Кампо (Tower of the Keep), з якої відкривається панорама на Лісабон.

Вхід та двір: Вхід до замку здійснюється через великий ворота з прикрашеним арковим порталом, і після цього відвідувач потрапляє на внутрішній двір. Тут можна побачити залишки середньовічних будівель і навіть відновлені частини історичних будівель.

У замку проводились археологічні розкопки, в результаті яких було виявлено багато стародавніх артефактів, зокрема частини стін і предмети побуту з часів мавританської епохи.

Замок оточений красивими садами, з яких відкривається чудовий вигляд на Лісабон. Це одне з найбільш відвідуваних місць для того, щоб насолодитися атмосферою старовинного міста. Замок також має невеликі музеї та виставки, присвячені історії Лісабона та самого замку. Виставки включають експонати, що показують історію мавританського періоду, середньовіччя та археологічні знахідки.

Однією з головних привабливостей замку є його місцерозташування на пагорбі, що дозволяє насолоджуватися панорамними видами Лісабона і річки Тежу. З замку

відкривається чудова перспектива на місто з висоти, і це одне з найкращих місць для фотографій. У замку збереглися частини стін та веж, що дозволяють відвідувачам уявити, як виглядало життя в середньовіччі. Частина будівель була відновлена, що дає можливість прогулятися по старовинних стінах замку та побачити його автентичний вигляд.

Замок святого Георгія – це не лише важлива історична пам'ятка, але й чудове місце для того, щоб зануритися в атмосферу середньовіччя та насолодитися панорамними видами на Лісабон. Його історія, архітектура та стратегічне розташування роблять його однією з головних туристичних атракцій столиці Португалії.

Замок святого Георгія, Португалія

Замок Сінтра (Castelo dos Mouros) – це одна з найвражаючіших історичних пам'яток Португалії, розташована в чарівному містечку Сінтра, всього за 30 км від Лісабона. Замок стоїть на вершині пагорба серед густих лісів національного парку Сінтра-Кашкайш, відкриваючи неймовірні панорамні краєвиди на Атлантичний океан, місто Сінтра та навколишні палаци.

Замок Сінтра, Португалія

Замок був зведений у VIII–IX століттях маврами (мусульманськими завойовниками) для оборони узбережжя та контролю важливих торгових шляхів. У 1147 році під час Реконкісти португальський король Афонсу Енрікеш відвоював замок у маврів.

З часом замок втратив своє стратегічне значення, особливо після землетрусу 1755 року, який завдав значних руйнувань. У XIX столітті король Фернандо II, захоплений романтичним середньовіччям, ініціював реставрацію замку, надавши йому казковий вигляд, яким ми милуємося сьогодні.

Замок складається з довгих зубчастих стін, що звиваються вздовж хребта пагорба, нагадуючи Великий Китайський мур у мініатюрі. Тут є кілька оглядових веж, зокрема *Torre Real* (Королівська вежа), звідки відкривається захоплюючий краєвид на Палац Пена та Атлантику. Усередині фортеці можна побачити залишки старих цистерн для збору дощової води, фундамент старовинної мечеті та християнської каплиці.

Замок Сінтра надихав багатьох письменників і поетів, зокрема лорда Байрона, який називав Сінтру «славним Едемом». Замок є частиною об'єкта Світової спадщини ЮНЕСКО – *Культурного ландшафту Сінтри*.

3.2. Замки та фортеці Європи в туристичних програмах

Замки та фортеці вже давно стали одними з популярних об'єктів туризму в тих країнах, де вони збереглися. Завдяки своїй красі, історичній та акультурній цінності ці пам'ятки архітектури стають туристичними магнітами, а найвідоміші з них приваблюють туристів з усього світу. Зокрема, поціновувачів не тільки історії, але і архітектури, творів мистецтва, старовинних інтер'єрів, традицій та побуту середньовіччя, мальовничих ландшафтів тощо.

Такі цікаві туристичні об'єкти, як замки, фортеці або палаци вже давно включені в туристичні програми та пропонуються туристам для огляду. У туристичних програмах замки та фортеці виступають як основні об'єкти турів - тематичних або як частина комплексних - оглядових. Найчастіше сьогодні можна побачити включення цих об'єктів – це програми організованих автобусних екскурсійних турів. На туристичному ринку України є багато пропозицій від українських туроператорів, які спеціалізуються на автобусних екскурсійних турах. У різних пропозиціях по різних країнам можна побачити, що об'єкти замкового туризму теж добре представлені.

Замки та фортеці Європи – важливі складові туристичних програм, оскільки вони не лише архітектурними пам'ятками, але й носіями багатої історії, культури та легенд. Туристи, які відвідують Європу, часто включають в свої маршрути замки та фортеці, що дозволяє дізнатися більше про середньовічну архітектуру, військові стратегічні оборонні споруди, а також про життя європейських монархів і дворянства.

Наведемо приклад найвідоміших замків та фортець Європи, які часто включаються в туристичні програми:

1. *Замок Нойшванштайн (Німеччина)* у Баварії, неподалік від міста Фюссен. Цей казковий замок став прототипом для замку Сплячої красуні в Діснейленді. Замок був побудований за наказом Людвіга II в кінці 19 століття, хоча йому не судилося бути завершеним. Архітектура замку є сумішшю романтизму і середньовічного стилю, а види на навколишні Альпи створюють неперевершену атмосферу.

2. *Чеський Крумлов (Чехія)* у місті Чеський Крумлов на півдні Чехії. Це один з найкраще збережених середньовічних замкових комплексів у Європі. Чеський Крумлов знаходиться на річці Влтаві, і замок, що розташований на високій скелі, оточений прекрасними садами і має вражаючий архітектурний ансамбль. Замок належав до числа важливих резиденцій чеських королів і аристократії.

3. *Замок Бран (Румунія)* також відомий як "Замок Дракули", знаходиться на межі Трансільванії та Валахії і є популярною туристичною атракцією завдяки своїй асоціації з легендою про вампіра. Хоча насправді замок не має безпосереднього зв'язку з графом Дракулою (який є персонажем роману Брема Стокера), він все ж став символом Трансільванії в популярній культурі.

4. *Единбурзький замок (Шотландія)* в Единбургу є однією з найбільш знакових фортець у Великій Британії, розташованою на вулканічній скелі в самому центрі столиці Шотландії. Замок має багаті історичні корені, він був резиденцією шотландських королів та є свідченням шотландської історії та культури.

5. *Замок Хоенцоллерн (Німеччина)* у Баден-Вюртембергу, Німеччина. Замок Хоенцоллерн розташований на вершині гори, з якої відкривається прекрасний вид на навколишні ліси та долини. Цей замок є символом династії Гогенцоллернів, яка відіграла важливу роль в історії Німеччини.

6. *Замок Каркассон (Франція)* на південному заході країни. Це середньовічне укріплене місто, яке є однією з найкраще збережених фортець в Європі. Замок Каркассон з його подвійними стінами та вежами перенесе вас в епоху лицарів та середньовічних оборонних систем.

7. *Замок Монтсерат (Іспанія)* в Каталонії. Замок Монтсерат розташований на вершині гори і є святим місцем для католиків, оскільки тут знаходиться монастир, в якому зберігається святе зображення Чорної Мадонни. Замок також є важливим символом Каталонії.

У таблиці 3.1 наведені приклади трьох турів від туроператора Adriatic Travel, до програм яких включені огляд замків, фортець. Ці тури різні за тривалістю (4, 5 та 8 днів), ціною та без нічних переїздів.

Таблиця 3.1

**Приклади турів з відвідуванням замків або фортець
(на прикладі туристичного оператора Adriatic Travel)**

Назва тура	Назва замка або фортеці	Країна/місто
<i>«Дорогами казкової Німеччини: Мюнхен + замок Нойшванштайн»</i>	Вавельський замок	Польща, Краків
	Празький Град	Чехія, Прага
	Замок Вайдахуняд	Будапешт, Угорщина
	Замок Нойшванштайн	Німеччина
<i>«Стильна Франція: Мон-Сен-Мішель, Луара та Нормандія!»</i>	Вавельський замок	Польща, Краків
	Замок Вартбург	Німеччина
	Фортеця у Генті	Гент, Бельгія
	Фортеця Кан	Кан, Франція
	Абатство Мон-Сен-Мішель	Франція
	Фортеця Дінан	Франція
	Замок Амбуаз	Франція
	Замок Шенонсо	Франція
	Замок Шамбор	Франція
<i>«Ковток альпійської краси»</i>	Фортеця Шлоссберг	Грац, Австрія
	Празький Град	Чехія, Прага

Замки та фортеці Європи – це не лише архітектурні пам'ятки, але й невід'ємна частина культурної спадщини континенту. Вони є популярними об'єктами для туристичних програм, оскільки пропонують унікальну можливість зануритися в історію, познайомитися з давніми традиціями і помилуватися чудовими пейзажами. Вибір замків для екскурсій залежить від інтересів туристів: від романтичних казкових замків до величезних середньовічних фортець.

Запитання та завдання для самоконтролю

1. Поясніть, чому замки та фортеці вважаються важливими складовими рекреаційно-туристичних ресурсів.
2. Яка особливість привертає туристів до замків та фортець, що збереглися у руїнах?
3. Як замки та фортеці використовуються в сучасних умовах для туристичних і комерційних цілей?
4. Чому Західна Європа особливо багата на замки та фортеці?
5. Які заходи на території замків допомагають туристам глибше зануритися в історію?
6. Скільки замків добре збереглося у Франції?
7. Які замки найбільш відомими у долині річки Луари?
8. Коли був побудований замок Шамбор і яка його початкова функція?
9. Хто замовив будівництво замку Шамбор?
10. Чому замок Шенонсо називають "дамським" замком?
11. Де розташований замок Мон-Сен-Мішель і в чому його унікальність?
12. Чому замок Іф став відомим завдяки роману Александра Дюма?
13. Який замок є символом Баварії та Німеччини?
14. Що особливого у замку Ельц у Німеччині?
15. Який замок у Великобританії вважається найбільшим житловим замком у світі?
16. Чому Данію називають «Країною замків»?
17. Скільки замків і фортець збереглося на території Данії?
18. Які функції виконують багато замків Данії сьогодні?
19. Які замки в Данії пов'язані з епохою вікінгів?
20. Який замок в Данії належить до числа замків, розташованих «на воді»?
21. Які королівські резиденції користуються популярністю серед туристів у Данії?
22. Чим відомий замок Кронборг у Данії?
23. Яка особливість замку Егесков і яке його призначення під час зведення?

24. Де знаходиться замок Фредеріксборг і чому він популярний серед туристів?

25. Як архітектура замків Норвегії відрізняється від архітектури замків Данії?

26. Яке значення мала перша фортеця на острові Іскія до приходу короля Арагонії Альфонса V?

27. Яку роль відігравав Замок Сант-Анджело під час епідемії чуми в 590 році?

28. Яка легенда пов'язана з назвою Кастель-дель-Ово у Неаполі?

29. Яке архітектурне та історичне значення фортеці Малага в Іспанії?

30. Які функції виконував Алькасар у Сеговії протягом своєї тисячолітньої історії?

31. Що робить фортецю Санта-Барбара в Аліканте однією з найбільших в Європі?

32. Які особливості Замку святого Георгія у Лісабоні приваблюють туристів?

33. Чому маври збудували замок на пагорбі Сінтри, і яке значення він мав для Португалії?

34. Які зміни зазнав замок маврів у Сінтрі після приходу португальських королів?

35. Чим замок маврів у Сінтрі виділяється серед інших історичних місць Португалії?

Список використаної літератури

1. Аніпко Н. Музеєфікація середньовічних замків і фортець України як об'єктів екскурсійної діяльності: сучасний стан та перспективи. *Матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченні 130-річчю географії у Львівському університеті «Географічна наука і практика: виклики епохи» 16-18 травня 2013 р., м. Львів.* – С. 252-256.
2. Аніпко Н. Рекреаційно-туристичний потенціал руїн середньовічних замків та фортець (на прикладі Карпато-Подільського регіону). *Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Збалансований розвиток туристичних регіонів: національний і світовий досвід» 25-26 квітня 2013 р., м. Львів.* – С. 327-330.
3. Аніпко Н. Середньовічні замки і фортеці : рекреаційно-туристське використання. *Краєзнавство. Географія. Туризм. Шкільний світ.* 2011. № 20. С. 15–18.
4. Аніпко Н. Сучасний стан рекреаційно-туристичного використання середньовічних замків та фортець Карпато-Подільського регіону України. *Наукові записки Тернопільського педагогічного університету.* – 2010. – Вип. 28. – Сер. Географія. – С. 120-125.
5. Аніпко Н. Фестивальний туризм в середньовічних замках та фортецях Карпато-Подільського регіону України. *Таврійський економічний журнал.* – № 2. – Сімферополь, 2013. – С. 19-23.
6. Аніпко Н.П. Розвиток фестивального туризму в середньовічних замках та фортецях України. *Теоретичні та прикладні аспекти рекреаційного природокористування в Україні.* – Монографія. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2010. – С. 188-199.
7. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування. – К.: КНУ, 2001. – 397 с.
8. Бордун О. Ю., Білоус С. В. Використання зарубіжного досвіду для розвитку замкового туризму України. *Замковий*

- туризм Тернопільської області: проблеми та перспективи розвитку. 2012. С. 136–142.
9. Бордун О.Ю., Білоус С.В. Стан та перспективи замкового туризму в контексті стратегічного розвитку туристичної галузі західного регіону України. *Економіка. Управління. Інновації*. 2010. № 2 (4). С. 124–132.
  10. Гайда О. Регенерація пам'ятки архітектури XVI – XVII ст. замкового комплексу в м. Бережанах Тернопільської області. – Львівська політехніка, 2003.
  11. Голиборода І. Перспективи розвитку військово-історичного туризму на Львівщині. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини*. – 2012. – Випуск 29. – Частина 2. – С.45-50.
  12. Головка Г. Б., Коцелко Н. Б. Розвиток туристичної інфраструктури як чинник розвитку замкового туризму. *Замковий туризм Тернопільської області: проблеми та перспективи розвитку*. 2012. С. 108–112.
  13. Горбик В. О., Денисенко Г. Г. Проблеми дослідження і збереження пам'яток історії та культури в Україні. *Укр. істор. журнал*. 2003. № 3. С. 143–151.
  14. Григоренко М. Краще один раз побачити: названо 10 найбільш незвичайних замків Європи / Інформаційне агентство Уніан. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.unian.ua/tourism/news/naykrasivishi-zamki-uevropi-nimechchinafranciya-rumuniya-i-ne-tilki-12635439.html>
  15. Да Вінчі не брехав: у замку у Сфорца в Італії виявили секретні тунелі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://inforoom.com.ua/ua/technologies/da-vinchi-ne-brehav-u-zamku-u-sforza-v-italiyi-viyavili-sekretni-tuneli/>
  16. Даниленко-Кульчицька В. Розвиток замкового туризму в Україні: застосування європейського досвіду [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.researchgate.net/publication/387018647_rozvitok_zamkovogo_turizmu_v_ukraini_zastosuvanna_evropejskogo_dosvidu

17. Державного історико-культурного заповідника „Тустань“ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.tustan.com.ua
18. Ельгорт Б. Кременець. Історико-краєзнавчий нарис. – Львів: Каменяр, 1977. – 40 с.
19. Жукова О.В. Замкові комплекси XII-XVII ст. Хмельницької області на сучасному етапі: стан, проблеми збереження і використання [Текст]: дис... канд. іст. наук. – Х., 2007. – 293 с.
20. Замки і фортеці Європи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mklub.com.ua/?p=10037>
21. Замки та музеї присвячені вікінгам в Данії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://prostovisa.com/ua/blog/cities/zamki-ta-muzei-prisvyacheni-vikingam-v-danii/>
22. Замки Тернопілля. Галицька брама / відповідальний за випуск А.Маціпура. – 2007, №5-6. – Л., 2007. – 48 с.
23. Замкова архітектура Середньовіччя [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uaistoria.com/>
24. Заставецька О. В., Заставецький Т. Б. Музеєфікація як форма збереження замкових і палацових споруд. *Замковий туризм Тернопільської області: проблеми та перспективи розвитку*. 2012. С. 15–18.
25. Іванов О. Замки і палаци Західної України: історія – культура – туризм (Історико-архітектурні пам'ятки замкового мистецтва). Київ : ТЗОВ «Наш світ», Укргеодезкартографія, 2004. 210 с.
26. Ідеї для подорожі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.casevacanza.it/idee/10-curiosita-sul-Castello-Aragonese-d-Ischia>
27. Іспанія. Авіла Ávila. Найбільша фортеця Європи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ukrainaincognita.com/mista/ispaniia-avila-avila-naybilsha-fortetsia-yevropy>
28. Історія Кам'янець-Подільської фортеці. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://kphistory.com.ua/istoriya-kamyanets-podilskoj-fortetsi/>.
29. Кампов Н. С. Замковий туризм як чинник збереження історико-культурної спадщини. *Замковий туризм*

Тернопільської області: проблеми та перспективи розвитку. 2012. С. 145–149.

30. Кам'янець-Подільський державний історичний музей-заповідник: перші 125 років / В.С. Травінський, Р.В. Йолтуховський, В.А. Нестеренко, В.М. Волкова. - ПП Мошак М.І., 2015. - С.73.
31. Кам'янець-Подільський: туристичний путівник / авт. тексту О. Пламеницька [та ін.]; наук. ред. О. Пламеницька. - Львів: Центр Європи, 2003. - 319 с.
32. Каткова Т.Г. Поняття культурної спадщини за міжнародним та українським законодавством. Право і безпека. 2005. Т. 4, № 5. С. 148–152.
33. Кирилевич Н. О., Шушвевич М. В., Щербанюк І. М. Історико-архітектурна спадщина Західного туристичного регіону. Проблема та перспективи розвитку замкового туризму у Західному туристичному регіоні. *Замковий туризм Тернопільської області: проблеми та перспективи розвитку.* 2012. С. 74–79.
34. Кляп М. П. Сучасні різновиди туризму: навчальний посібник. – К : Знання, 2011. – 336 с.
35. Кокарева О. І., Храплива Н. Л., Шподарунок В. В. Закордонний досвід використання замків у туристичній сфері. *Замковий туризм Тернопільської області: проблеми та перспективи розвитку.* 2012. С. 142–145.
36. Копієвська О.Р. Всесвітня культурна спадщина: регулювання міжнародним правом. Держава і право: зб.наук. пр. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2006. Вип. 33. Юрид. і політ. науки. С. 25–30.
37. Корсак Р. В., Берец А. Розвиток туризму в країнах Європейського Союзу та досвід організації для України на початку ХХІ ст. Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. Київ : Видавництво «Гілея», 2016. Вип. 108. С. 98–101.
38. Корсак Р. В., Фуртій В. Розвиток туризму в Чехії: досвід організації для України (кін. ХХ ст. поч. ХХІ ст.). Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць ; гол. ред. В.М.Вашкевич. Київ : «Видавництво «Гілея», 2016.
39. Вип.107 (4). С. 128–131.

40. Корсак Р. Перспективи використання замків у готельній індустрії України: досвід Чеської республіки. Актуальні питання гуманітарних наук. 2019. Вип. 24, том 2. С. 11-16.
41. Корсак Р., Корсак М., Гребенюк В. Туристичні об'єкти Закарпатської області : Збірник. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2017. 416 с.
42. Кот С.І. Культурна спадщина [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України:Т. 5: Кон – Кю / редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін.; НАН України. Інститут історії України. Київ : Наукова думка, 2008. 568 с.: іл. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.hi.org.ua/>
43. Кубай М. Замок Жолкевських. Королівське місто Жовква. Путівник. – Львів, 2003.- 11 с.
44. Кузишин А.В., Черешнюк Т.О. Суспільно-географічна оцінка історико-архітектурних ресурсів оборонного спрямування (на прикладі Тернопільської області). Наукові записки ТНПУ. Серія: Географія. Тернопіль: СМП «Тайп», 2020. № 1 (48). С. 91-98.
45. Лесик О.В. Замки та монастирі України: [монографія]. Львів : Видавництво «Світ», 1993. 176 с.
46. Ліганенко М.Г., Шекера С.С. Європейський досвід збільшення міжнародних туристичних потоків до Закарпаття шляхом створення екскурсійно-анімаційних турів в готелі при замках. *Економічний журнал Одеського політехнічного університету*. 2022. № 3(21). С. 58–66.
47. Львівська національна галерея мистецтв [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.lvivgallery.org
48. Мацюк О.Я. Замки і фортеці Західної України. Історичні мандрівки. – Львів: Центр Європи, 2005. – 192 с.
49. Мацюк О. Фортеці і замки України. Пам'ятки України. 1991. № 2. С. 23-29.
50. Найкрасивіші замки та палаці Данії: монументальні споруди, що символізують собою час [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ua.topvoyager.com/najkrasyvishi-zamky-ta-palatsy-daniyi/>

51. Національний заповідник «Давній Галич» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.davniyhalych.if.ua
52. Офіційний сайт Бережанського Державного історико-архітектурного заповідника [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.diaz.ber.te.ua/index.php/>
53. Офіційний сайт замка Вана-Вастселійна // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.vastseliina.ee/linnus>
54. Офіційний сайт Національного заповідника «Замки Тернопілля» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zamcky.org.ua/>
55. Офіційний сайт Національного заповідника «Замки Тернопілля» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nzzt.com.ua/articles.php?cat_id=5
56. Перелік пам'яток архітектури і містобудування // НІАЗ "Кам'янець". - 2012 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://niaz.kamenec.org.ua/info/perelik_pamyatok.shtml.
57. Перелік природних заповідників, заказників, парків та пам'яток природи Тернопільської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : ukrainainkognita.org.ua
58. Пірко В.О. Оборонні споруди. Український культурологічний центр. Донецьк : Донецьке відділення НТШ, Східний видавничий дім, 2007. 176 с.
59. Порада туристу: Королівська Україна – всі замки та фортеці [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.ukrinform.ua/rubric-tourism/2110464-porada-turistu-korolivska-ukraina-vsi-zamki-ta-forteci.html>
60. Пустиннікова І. С., Безпалова Н. Ю. Середньовічні замки Європи. Київ : Мікко Сервіс, 2010. 160 с.
61. Рунців О. Історико-культурні ресурси Тернопільської області як джерела формування попиту і пропозиції на ринку туристичних послуг. *Історія української географії*. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. – Вип. 17
62. Рутинський М.Й. Замковий туризм в Україні. Географія пам'яток фортифікаційного зодчества та перспективи їх туристичного відродження: Навчальний посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 432 с.

63. Сайт «Музейний простір України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.prostir.museum/publications/ua
64. Сіцінський Є. Оборонні замки Західного Поділля XIV-XVII ст.: іст.-археол. нариси / упоряд. С.В. Трубочанінов; передм.: І.С. Винокур, С.В. Трубочанінов. - Кам'янець-Подільський: Центр Поділлєзнавства, 1994. - 96 с.
65. Топ-10 найкрасивіших замків у світі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://cultura.city/news/top-10-najkrasivisih-zamkiv-u-sviti>
66. Україна – Географічний центр Європи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ukrain.travel/>
67. Холодок В.Д. Сутність охорони культурної спадщини: соціокультурний аспект. Державне управління та місцеве самоврядування : тези XII міжнар. наук. конгресу. Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ "Магістр", 2012. С. 362–363.
68. Цікаві факти про життя в середньовічних замках – історія, архітектура та побут [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://fact-news.com.ua/tsikavi-fakti-pro-zhittya-v-serednovichnix-zamkax-istoriya-arxitektura-ta-pobut>
69. 15 таємничих замків Середземномор'я [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ipress.ua/articles/15_taiemnychih_zamkiv_seredzemnomorya_128654.html
70. Adriatic Travel. Автобусний тур Стильна Франція: Мон-Сен-Мішель, Луара та Нормандія! [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://adriatic-travel.com.ua/tour/stylna-frantsiya-mon-sen-mishel-luara-ta-normandiya#program>
71. Adriatic Travel. Автобусний тур «Дорогами казкової Німеччини: Мюнхен + замок Нойшванштайн» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://adriatic-travel.com.ua/tour/dorohamy-kazkovoyi-nimechchyny-myunken-zamok-noyshvanshtayn#program>
72. Avila Tourism [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.avilaturismo.com/en/home/>
73. Bogdanowski Janusz. Architektura obronna w krajobrazie Polski: Od Biskupina do Westerplatte [Текст]. – Warszawa-Krakow, 1996. – 611 s.

74. Castello Aragonese d'Ischia [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.castelloaragoneseischia.com/en/plan-your-visit>
75. Loire Valley Map [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://www.chateaux-de-la-loire.fr/loire_valley_map.htm
76. Map of the castles in the area of Ypres, Belgium Willem and Johannes Joan Blaeu, 1641 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.alamy.com/map-of-the-castles-in-the-area-of-ypres-belgium-willem-and-johannes-joan-blaeu-1641-image595881671>.
77. Museovirasto restauroi [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://museovirastorestauroi.nba.fi/linnat/olavinlinna>
78. Savonlinnan oopperajuhlat [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://operafestival.fi/>

ДОДАТКИ

**Приклади замків та фортець
зі Списку світової спадщини ЮНЕСКО**

<i>Назва об'єкта</i>	<i>Країна де знаходиться</i>	<i>Рік та критерії за яким включено до Списку</i>
Місто Грац – історичний центр і замок Еггенберг	<i>Австрія</i>	1999 рік Критерій (ii): Місто Грац – історичний центр і замок Еггенберг відображають мистецькі та архітектурні стилі, що походять з німецького регіону, Балкан і Середземномор'я, для яких воно служило перехрестям протягом століть. Найвидатніші архітектори та митці цих різних регіонів яскраво виразили себе тут і таким чином створили блискучий синтез. Критерій (iv): Міський комплекс, що утворює місто Грац – історичний центр і замок Еггенберг, є винятковим прикладом гармонійного поєднання архітектурних стилів послідовних періодів. Кожна епоха представлена типовими будівлями, які часто є шедеврами. Фізіономія міста та замку правдиво розповідає історію їх спільного історичного та культурного розвитку.
Історичний центр міста Зальцбург із фортецею ХоенЗальцбург	<i>Австрія</i>	1996 Критерій (ii) : Зальцбург відіграв вирішальну роль у взаємообміні між італійською та німецькою культурами, що призвело до

		розквіту двох культур і тривалого обміну між ними. Критерій (iv): Зальцбург є винятково важливим прикладом європейського церковного міста-держави з надзвичайною кількістю високоякісних будівель, як світських, так і церковних, періодів від пізнього середньовіччя до 20 століття. Критерій (vi): Зальцбург відомий своїми асоціаціями з мистецтвом, зокрема з музикою, в особі свого знаменитого сина Вольфганга Амадея Моцарта.
Літомишльський замок	Чехія	1999 Критерій (ii): Літомишльський замок є видатним і бездоганно збереженим зразком аркадного замку, типу будівлі, вперше розробленого в Італії та модифікованого в Чехії для створення розвиненої форми особливої архітектурної якості. (iv) Критерій (iv): Літомишльський замок винятковим чином ілюструє аристократичні резиденції Центральної Європи в епоху Відродження та їх подальший розвиток під впливом нових мистецьких рухів.
Замок Кронборг	Данія	2000 (iv) Критерій (iv): Замок Кронборг є видатним прикладом замку епохи Відродження, який

		відіграв важливу роль в історії цього регіону північної Європи.
Долина Луари між Сюлі-сюр-Луар і Шалон	<i>Франція</i>	2000 Критерій (i): Долина Луари заслуговує на увагу якістю своєї архітектурної спадщини, в її історичних містах, таких як Блуа, Шинон, Орлеан, Сомюр і Тур, але, зокрема, в її всесвітньо відомих <u>замках</u>, таких як Шато де Шамбор. Критерій (ii): Долина Луари є видатним культурним ландшафтом уздовж великої річки. Це свідчить про взаємообмін людськими цінностями та про гармонійний розвиток взаємодії між людством та навколишнім середовищем протягом двох тисячоліть. Критерій (iv): Ландшафт долини Луари, а особливо її численні культурні пам'ятки, винятково ілюструють ідеали епохи Відродження та епохи Просвітництва в західноєвропейській думці та дизайні.
Мон-Сен-Мішель і його затока	<i>Франція</i>	1979 Критерій (i): Завдяки унікальному поєднанню природного місця та архітектури Мон-Сен-Мішель є унікальним естетичним успіхом. Критерій (iii): Мон-Сен-Мішель є неперевершеним ансамблем як через співіснування абатства та його укріпленого

		селища в обмежених межах невеликого острова, так і через оригінальність розміщення будівель, які поєднується з його незабутнім силуетом. Критерій (vi): Мон-Сен-Мішель є одним із найважливіших місць середньовічної християнської цивілізації.
Замок Вартбург	<i>Німеччина</i>	1999 Критерій (iii): Замок Вартбург є видатним пам'ятником феодального періоду в Центральній Європі. Критерій (vi): Замок Вартбург багатий культурними асоціаціями, особливо його роль як місця заслання Мартіна Лютера, який склав тут свій німецький переклад Нового Заповіту. Це також потужний символ німецької інтеграції та єдності.
Замок Тевтонського ордену в Мальборку	<i>Польща</i>	1997 Критерій (ii): замок Мальборк є архітектурним твором унікального характеру. Багато методів, використаних його будівельниками для вирішення технічних і мистецьких проблем, суттєво вплинули не лише на наступні замки Тевтонського ордену, але й на інші готичні споруди в широкому регіоні північно-східної Європи. Замок також чудово свідчить про еволюцію сучасної філософії та практики у сфері реставрації та

		консервації. Це історична пам'ятка самої консервації як у її соціальному аспекті, так і як наукова та мистецька дисципліна. Критерій (iii): Мальборкський замок — це символ влади та культурної спадщини, що є найвизначнішою пам'яткою чернечої держави Тевтонського ордену та унікальним явищем у історії західної цивілізації. Він водночас слугує головним матеріальним свідченням хрестових походів у Східній Європі, примусового хрещення балтійських народів і колонізації їхніх земель, що мало ключове значення для історії Європи. Критерій (iv): Мальборкський замок є видатним прикладом замкової архітектури Тевтонського ордену, зведеним на межі середньовічної Західної Європи. Це унікальна, ретельно спланована споруда, яка не має аналогів у готичній архітектурі. Побудований із застосуванням широкого спектра середньо-вічних будівельних методів, він вражає масштабом виконання та створює величну резиденцію для великого магістра Тевтонського ордену.
Левоча, Спішський Град і	Словаччина	1993 Критерій (iv): Левоча, Спішський Град і пов'язані з ними

пов'язані з ними пам'ятки культури		культурні пам'ятки Спішське Подградіє, Спішська Капітула та Зехра, продовжені до Левочі та роботи майстра Павла в Спі-ші, становлять видатний приклад надзвичайно добре збереженої та автентичної групи будівель що характерне для середньовічного поселення Східної Європи за його військовою, політичною, релігійною, торговельною та культурною функціями.
Три замки, оборонна стіна та вали ринкового міста Беллінцона	<i>Швейцарія</i>	2000 Критерій (iv): укріплений ансамбль Беллінцони є видатним прикладом пізньосередньовічної оборонної споруди, що охороняє ключовий стратегічний альпійський перевал.
Замки та міські стіни короля Едуарда в Гвінеді	<i>Великобританія</i>	1986 Критерій (i): Beaumaris і Harlech являють собою унікальне досягнення в тому, що вони поєднують подвійну стінну концентричну структуру, яка є характерною для військової архітектури кінця 13-го століття, з високоузгодженим центральним планом і з точки зору краси їхніх пропорцій і кладки. Це шедеври Якова Святого Георгія, який, крім того, що був головним архітектором короля, був констеблем Гарлеха з 1290 по 1293 рік. Критерій (iii): Королівські замки

		стародавнього князівства Гвінед є унікальним свідченням будівництва в середні віки, оскільки це королівське доручення повністю задокументовано. Розповіді Тейлора в Colvin (ed.), <i>The History of King's Works</i>, London (1963), уточнюють походження робітників, яких привезли з усіх регіонів Англії, і описують використання каменю, видобутого на місці. Вони окреслюють фінансування будівельних робіт і дають розуміння повсякденного життя робітників і населення, і, таким чином, є одним із головних джерел середньовічної історії. Критерій (iv): Замки та укріплення Гвінеда є найкращими зразками військової архітектури кінця 13-го та початку 14-го століття в Європі. Їх будівництво, розпочате в 1283 році і часом перешкоджене валлійськими повстаннями Мадога ап Ллевеліна в 1294 році, тривало до 1330 року в Кернарфоні та 1331 року в Бомарісі. Вони зазнали лише мінімальної реставрації та у своєму первозданному стані представляють собою справжній репертуар середньовічної архітектурної форми: барбакани, підйомні мости, укріплені ворота, шикани, редути, підземелля, вежі та куртини.

**Туристичні послуги та інфраструктура замкових комплексів
“Моріцбург” (Німеччина) та “Ксьонж” (Польща)
(Масюк Ю., 2023)**

Перелік послуг замку «Моріцбург»:

- *Парковка для легкових автомобілів і туристичних автобусів безпосередньо біля замку.*
- *Доступність для людей із інвалідністю та сімей із дітьми: облаштовані місця для візків, ліфти.*
- *Аудіогіди у двох форматах: міні-планшет із навушниками або аудіотрубка, з можливістю вибору однієї з восьми мов екскурсійного супроводу (англійська, німецька, французька, іспанська, італійська, польська тощо).*
- *Постійні та тимчасові виставки й експозиції, відкриті для огляду відвідувачами, зокрема виставка «Three Hazelnuts for Cinderella», присвячена однойменному чесько-німецькому фільму 1973 року, знятому в Моріцбурзі.*
- *Оренда ресторанного залу замку для проведення різноманітних заходів: конференцій, презентацій, ділових зустрічей, весіль тощо.*
- *Проживання у готельних апартаментах, облаштованих у колишніх будиночках охорони замку.*
- *Сувенірні крамниці біля замку та всередині його приміщень.*
- *Кафе та ресторани, розташовані як у замку, так і на території міста.*
- *Придбання туристичної карти «Schlösserland Karte», що надає право не лише на відвідування замку Моріцбург, а й інших визначних пам'яток Саксонії.*

Перелік послуг замку «Ксьонж» :

- Два паркінги для автомобілів і автобусів: один безпосередньо біля замку, інший - за 2 км від нього.

- Доступність для людей із інвалідністю та сімей із дітьми: облаштовані місця для візків, ліфти.

- Аудіогіди у двох форматах: міні-планшет із навушниками або аудіотрубка, з можливістю вибору однієї з восьми мов екскурсійного супроводу (англійська, німецька, французька, іспанська, італійська, польська, чеська, російська).

- Постійні та тимчасові виставки й експозиції, доступні для відвідувачів замкового комплексу.

- Оренда ресторанного залу замку для організації різноманітних заходів: конференцій, презентацій, ділових зустрічей, весіль тощо.

- Проживання в готелі *Książ **** або в апартаментах на території замкового комплексу, переобладнаних для розміщення туристів.

- Проведення протягом усього року різноманітних заходів у подвір'ї замку за підтримки місцевої влади.

- Дитячий анімаційний центр із програмами, що відповідають тематиці замку та змінюються залежно від сезону.

- Конюшня на території комплексу, що пропонує оренду коней та кінних екіпажів, а також організацію сертифікованих міжнародних кінних виставок і змагань.

- Сувенірні крамниці біля замку та всередині його приміщень.

- Кафе та ресторани, розташовані в межах замкового комплексу.

- Придбання туристичної карти Bilet Explore Walbrzych, яка включає вхід до замку Ксьонж, а також відвідування інших визначних місць Валбжиха: ботанічного саду княгині Дейзі (Пальмярня), вугільної шахти Юлія (Стара копальня) та музею порцеляни.

Навчальне видання

Аніпко Наталія Петрівна
Смик Оксана Степанівна

ЗАМКОВИЙ ТУРИЗМ

Начальний посібник

У двох частинах

Частина 1

Літературне редагування	<i>Колодій О.В.</i>
Комп'ютерна верстка	<i>Смик О.С.</i>
Технічне редагування та дизайн обкладинки	<i>Кудрінська О.М.</i>

Підписано до друку 21.04.2026. Формат 60х84/16.

Папір офсетний. Друк цифровий.

Умов. друк. арк. 8,8. Обл.-вид. арк. 9,4. Зам. Н-043.

Видавництво та друкарня Чернівецького національного університету.
58002, Чернівці, вул. Коцюбинського, 2.

e-mail: ruta@chnu.edu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 891 від 08.04.2002.